

‘પ’ પરિવાર

પુસ્તકોની પ્રેમમાળા
 પ્રભુજીને પહેરાવું
 પામવા પરમને
 પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ
 પ્રોત્સાહકને પ્રેમપૂર્વક
 પ્રણામ
 પુરસ્કાર પ્રસન્નતાનો

પ્રણામ - પંચ પરમેષ્ટીને

૧. જન્મદાતા : પૂ. માતા મુક્તાબેન
 : પૂ. પિતા બાબુભાઈ વોરા
૨. વિદ્યાદાતા : પૂ. યશોદાબેન પટેલ
૩. પ્રેરણાદાતા : શ્રી હર્ષદ ચંદુલાલ શાહ
૪. પુષ્ટિદાતા : પૂ. કૃષ્ણાશંકર શાસ્ત્રીજી
૫. જ્ઞાનદાતા : પૂ. ગીતાબેન શાહ

પ્રેમાલાપ

પ્રેમ - પરિવારનો
 પ્રીત - પ્રકૃતિની
 પ્રવાસ - પારાવારનો
 પથિક - પરમ પંથની
 પ્રેરણા - પિયુજીની
 પ્રસાદી - પરમેશ્વરની

પ્રાપ્તવ્ય

પરમાનંદ

પ્રેમાલાપ

(પ્રેમપૂર્વકનો સંવાદ)

અનુભવનાં અમૃતચિંદુ - ૧૧૬

પ્રથમ આવૃત્તિ : તા. ૧-૧-૨૦૨૦

પરિકલ્પના : રમા હર્ષદ શાહ

મુદ્રણ : શ્રી બ્રધર્સ
: ૯૩૨૩૮૦૪૦૭૪
: ૦૨૨૨૩૮૬૨૭૬૬

ટાઈપ સેટિંગ : નરેશ પટેલ - ૮૦૮૦૨૦૨૫૪૧

પ્રકાશક : રમા હર્ષદ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન : ૧૬, પ્રકાશ નં. ૧, ૨૮/એ, રીજ રોડ,
મલબાર હીલ. મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૬
: ૨૩૬૭૧૬૧૨
: ૯૭૫૭૨૧૦૭૮૧

મૂલ્ય : પ્રસન્નતા

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	લેખ	પાના નં.
૧	બદલો ભલા-બુરાનો	૫
૨	મનનો માલિક	૮
૩	હિંમત	૧૩
૪	માણસાઈ	૧૬
૫	ધરમ	૨૦
૬	સસુરાલ ગેંડા ફૂલ	૨૩
૭	લગ્નજીવન	૨૮
૮	જીવનમૂલ્ય	૩૧
૯	જીવન સાફલ્ય	૩૪
૧૦	ધરતીનો નાતો	૩૭
૧૧	ધરમની બહેન	૪૦
૧૨	ચારેસુખ	૪૩
૧૩	સમીસાંજ	૪૭
૧૪	ગગન મુક્ત	૪૯
૧૫	પડોશી	૫૩
૧૬	સાવન	૫૫
૧૭	ખર્ચુ પાન	૫૭
૧૮	ઉપહાર	૬૧
૧૯	આત્મકલ્યાણ	૬૮
૨૦	વતનની માટી	૭૧
૨૧	સંબંધ	૭૫
૨૨	જવતલ	૭૭
૨૩	પડાવ	૮૧
૨૪	આદર	૮૫
૨૫	પુનર્મિલન	૮૮
૨૫	મૃદુવાણી	૯૫

બદલો ભલા-બુરાનો

ઉદ્યમેન હી સિધ્ધન્તિ કાર્યાણિ, ન તુ મનોરથૈ -

કામગરા માણસો જ સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકે. કામાપૂતર બાલા. કામ કર્યું તેણે કામણ કર્યું. કસ્તુર શેઠને બે દીકરા. એક ધરમો, અને એક કરમો. મોટો ધરમો, બોલવામાં શૂરોપૂરો, કામકાજમાં ઝીરો. બાપના પૈસે લહેર કરે. બાપા અઢળક કમાયા છે. વારસામાં મોટો દલ્લો મળવાનો છે. આપણે કમાવા જવાની જરૂર જ શી છે? કોલર ટાઇટ કરીને ગામ આખામાં હીરો થઇને ફર્યા કરે. ઇલેક્શન આવે, ધરમાનો ટેકો મળી ગયો તો રાજકારણીઓ તરી જાય. ધરમો કહે, ગામ આખાના વોટ મારા ખીસ્સામાં છે. પોતે ઇલેક્શનમાં ઉમેદવાર તરીકે ઊભો ન રહે, પણ ઇલેક્શન લડનારાને ખંખેરીને હળવો જરૂર કરી નાંખે. હા, વચનનો પાક્કો, જબાન આપી, જીતાડીને જ રહે. રાજકારણનો કક્કો જાણે નહીં પણ ચૂંટણીની આંટીઘૂંટી બરાબર જાણે. વસવાયાની વસતીનો એક એક વોટ ધરમો કહે તેને જ મળે. ચૂંટણી અગાઉ પૈસાની કોથળી છૂટી મૂકી દે. ધરવખરી, સાડી-ધોતી અને બાટલીઓ તો ખરી જ. સભા સરઘસ માટે હઝાર બે હઝાર ભાડુતી માણસોની ટ્રક ચોક્કસ લાવી આપે. સરકારી દફતરમાં કોઇ કામ અટકી પડ્યું હોય, ધરમો ટેબલ ઉપરનું આપે, નીચેનું આપે, વજન મૂકાવે પણ કામ કઢાવી આપે. વટથી કહે, આપણું કામ પાક્કું.

ધરમાના પપ્પા કસ્તુર શેઠ ભગવાનના માણસ. ગામના સરખંચ, અને સરકારી અમલદાર. શેઠ ભારે ભગવતી. હરામના પૈસાને હાથ ન લગાડે. સવાર સાંજ પૂજા કરે. અગિયારથી પાંચ સરકારી દફતરમાં બધાંનું કાયદેસરનું કામ કરાવી આપે. ઘક્કા ખવડાવે નહીં. તેથી ગામમાં કસ્તુર શેઠની સાખ સારી. બાપાની જાણ બહાર ધરમો લોકોના કામ બાપાના નામે કરાવી આપે. ખાનગીમાં પૈસા પડાવે. એને ઉપરની -

બહારની આવક એટલી બધી થાય કે બાપા પાસે પૈસા માંગવા પડે નહીં. બાપા આગળ વહાલો થવા જાય. હું તમારે પગલે ચાલું છું. લોકહિતના કામ કરું છું. બાપાની આંખે ન ચડાય એ માટે ધરમો અલગ રહેવા ગયો. સજાવટવાળો બંગલો, નોકર ચાકર, રસોઇયો ને ગાડી પણ ખરી. કસ્તુર શેઠને નવાઇ લાગે, દીકરો કામઘંધો કરતો નથી તો આટલી સાલ્લખી ભોગવે છે કઇ રીતે? આડા અવળા ધંધા કરતો તો નથી ને! શેઠાણી હરખાય, કુલાઇને ફાળકો થાય. જુઓ બાપ કરતાં બેટો સવાયો પાક્યો. બાપા કરતાં વિશેષ માલદાર થઇ ગયો. એનું નામ સુપુતર.

નાનો કરમો ભણી રહ્યો. ગામના ચોકમાં દુકાન માંડી, અરચૂરણ પરચૂરણ વસ્તુઓ વેચે. વ્યાજબી ભાવ રાખે. ખોટા કાટલા નહીં, ઓછું જોખવાનું નહીં ને માલ ચોખ્ખો. ઘરાકી વધતી જાય. સખત મજૂરી કરવી પડે. ક્યારેક તો બપોરે જમવા ઘરે જઇ ન શકે. સાદાઇથી જીવે. દુકાનદારી કરવી ને પેન્ટ શર્ટ ક્યાંથી ફાવે? ઝભ્ભો ને લેંઘો. એની પત્ની એના જેવી સાદી ને સીધી. સાસુ સસરાની સેવા કરે. ઘરનો વ્યવહાર સંભાળે. ગામમાં કોઇને ખપ પડે, પતિ પત્ની બંને હાજર હોય, બનતી મદદ કરે. કરમો અને એની પત્ની ઉપર કસ્તુર શેઠ ખુશખુશાલ હતા. આશીર્વાદ આપતા, દીકરા નેકીની કમાણી ખાજો. પ્રલોભનોમાં પડવું નહીં. ખોટી ટેવો પાડવી નહીં.

કરમા કરતાં ધરમો ક્યાંય આગળ નીકળી ગયો. ધરમો કરમાને સમજાવે કે સત્વાદીનું પૂછવું થઇ બેસી રહીશ તો આગળ ક્યાંથી વધીશ? દુનિયા ઝૂકતી હૈ ઝૂકાનેવાલા ચાહિયે. લોકોનું કામ કરીને પૈસા કઢાવું છું. એને ચોરી ન કહેવાય. દલાલ કહેવાય. લોકોનો સ્વાર્થ સઘાય છે અને આપણું કામ થાય છે. કામ કરાવવું હોય તો નાણા વેરવા પડે. દામ આપવા પડે. આને બેઇમાની ન કહેવાય. બાપા તો વેવલા છે. આજના જમાનામાં વેવલા માણસો ભૂખ્યા મરે. તું આખો દહાડો હાટડીમાં જોખ્યા કર, હું વગર મહેનતે ઝાડવા ખંખેરી લઉં છું. પૈસા હોય તો સૌ કોઇ પૂછતું આવશે. અત્યારે સૂરજ તપે

છે. લાભ લઈ લેવાનો.

કરમાને ધરમાના બધા કરતુતની જાણ છે. એ ચેતવે છે ધરમાને, ખોટા ધંધા બંધ કરી દે. સરવાળે ખોટે મારગે મેળવેલું ખોટી રીતે ખર્ચાઈ જશે. પરિવારના નામ પર કલંક લાગે છે. બાપાનું ગામમાં નામ છે, તું એને બઢો લગાડે છે. ખોટા કામ કરશું તો ઉપરવાળો પૂછશે. ધરમો હસે છે કરમા ઉપર. ઉપર જઈશું ત્યારની વાત ત્યારે. અત્યારે નીચેવાળા આપણને પૂછતા આવે છે. નીચેવાળામાં મારા નામની ધૂન વાગે છે. કર લો દુનિયા મુઢીમ્.

કહે છે, પાપનો ઘડો વહેલો કે મોડો ફૂટ્યા વિના રહેતો નથી. બાપાના પુણ્યકર્મે થોડો વખત ગોરખધંધા ચાલ્યા. કોઈનું ખોટું કાયમ ટકતું નથી. લાંચ લેવાના, ખોટા દસ્તાવેજ કરાવી આપવાના કામમાં ધરમાની ધરપકડ થઈ. એનો બંગલો સીલ થઈ ગયો. બેંક એકાઉન્ટ, લોકર સીલ થઈ ગયા. ધરમો જેલમાં ગયો, પાછળ એનો પરિવાર દુઃખી દુઃખી થઈ ગયો. બદલો ભલા બુરાનો અહીંનો અહીં મળે છે. કરમો બધાને પોતાને ત્યાં લઈ આવ્યો. આખર એક લોહી છે ને !

મનનો માલિક

સંધ્યાકાળ થઈ ગયો છે. અંધારાના ઓળા ઉતરી રહ્યા છે. શિયાળાની સાંજે વહેલું અંધારું ફેલાઈ જાય. રણજીત અને સવિતા પરસાળમાં હીંચકે બેઠા રાહ જોઈ રહ્યા છે, દીકરા સંદીપના આવવાની. દરરોજ સંદીપ સાત વાગે તો ઘરે આવી જ જાય. આજે આઠ વાગી ગયા હજુ સંદીપ આવ્યો નથી. રણજીતને રાત્રે મોડું ખાવાનું ફાવતું નથી. લાડકા દીકરા વિના એકલા એકલા જમવાનું ગમતું નથી. દીકરો લાડકો લાલો છે. રપનો થયો પણ સવિતાને મન તો હજુ એનો લાલો જ છે. દીકરો તો કહે છે, નોકરી કરું છું. વહેલું મોડું થઈ જાય, તમારે લોકોએ જમી લેવાનું પણ માબાપનો જીવ છે. દીકરો ઘરે પાછો ન આવે, જીવ ઊંચો થઈ જાય. સંદીપ કહી દે - બહેન સૂર્યાને મળવા ગયો હતો. બેનનું સાસરું રસ્તામાં પડતું. બેન એને ઘેર સુખી હતી.

સંદીપ એન્જનીયર થઈ ગયો છે. ક્યાંય નોકરીનું ઠેકાણું પડતું નથી. એને રણજીત પપ્પા ઉપર ગુસ્સો આવે છે. બીજા મિત્રો બાપાની સિફારીસથી ઠેકાણો પડી ગયા છે. લાગવગથી નોકરીએ લાગી ગયા છે. એક સંદીપના પપ્પા જ લાગવગ હોય છતાં યે એનો ઉપયોગ કરવા માંગતા નથી. દીકરાએ પોતાની હોશિયારીથી કામ મેળવી લેવું જોઈએ. રણજીત સિધ્ધાંતવાદી છે. રણજીતના સવિતા સાથે લગ્ન થયા. સવિતાના પપ્પા અતિ શ્રીમંત હતા. રણજીતના પિતા એમના મિત્ર હતા. મિત્રની ખાનદાની જોઈ દીકરી દીધી. સવિતા લાડપ્યારમાં પળી હતી. રણજીતનું નાનું સરખું પણ પોતાનું ઘર હતું. નાની શી દુકાન હતી. પણ ઘરનો ધંધો હતો. સંતોષ હતો. સાંજ પડે દુકાન વધાવી સીધા ઘરે જવાનું. માબાપ રાહ જોતાં બેઠા હોય. દાદીના પગ દાબવાના. માતા પિતાને આખા દિવસની પ્રવૃત્તિની - દુકાનની, ઘરાકીની વાતો કરવાની. દીકરા સંદીપને વાર્તા કરવાની. નાનું એવું

ઘર પણ સુખ શાંતિ. કોઈ વાતની કચકચ ન હતી. ઉણપ ન વર્તાતી. પણ સવિતાને સદાયે અસંતોષ રહેતો. એને ઘર નાનું લાગતું. ઘરમાં ઉપર માળ લેવાય તો સરખું એકાંત મળે. દીકરાને ભણવા માટે અલાયદો રૂમ જોઈએ. મહેમાનો માટે એક અલગ રૂમ જોઈએ જ. દાદી-મા ચૂલામાં લાકડા સળગાવી રસોઈ કરતી. હવે કોલસાની સગડી વસાવી. પણ ગેસનો બાટલો હજુ આવ્યો નથી.

સવિતાના પિતાએ ડાયનીંગ ટેબલ અને સોફા મોકલાવ્યા. રણજીતને ન ગમ્યું. રણજીત સ્વમાની હતો. આપણું હોય તેટલું જ વાપરવાનું. પછેડી પ્રમાણે જ સોડ તાણવાની. જે કમાઈએ તેમાં સંતોષથી રહેવાનું. સસરાની હવેલી આપણને શા કામની. સવિતાની મનની બધી મનમાં રહી જતી. રણજીત સામે એની કોઈ માંગણી કે દલીલ ટકતી નહીં.

સવિતા ફરિયાદ કરતી કે રણજીતને આખો દિવસ કામ પહોંચે. ઘરાકીમાં જવું પડે, થાકી જાય છે. સસરાને ત્યાંથી સ્કૂટર આવ્યું. રણજીતે પાછું મોકલાવી દીધું. સવિતાના મનમાં ચકરાવો લેતી અનેક ઇચ્છાઓ ગૂંચળું વળીને મનના એક ખૂણે ભરાઈ બેસતી. એ બબડી લેતી. રણજીત તો માબાપ સાથે વાતચીત કરે, દીકરા સંદીપને રમાડે - સવિતા રસોડામાં ઢાંકોઢુંબો કરી રૂમમાં આવે ત્યાં સુધીમાં તો રણજીત થાક્યોપાક્યો સૂઈ જતો. તેના નસકોરા બોલતા.

સવિતા દીકરીને વારેવારે બોલાવતી. એને ચડાવતી કે સાસરામાં બધા ઉપર રાજ કરવાનું. ધાર્યું કરવાનું. દીકરીને જે જોઈએ તે મોકલી આપતી. પણ દીકરી સૂર્યા બાપ પર ગઈ હતી. માએ મોકલાવેલી ચીજો પાછી મોકલી આપતી. મારું ઘર હર્યું ભર્યું છે. બધું જ છે મારે ત્યાં. રણજીતના મનમાં આનંદનું ઝરણું વહેતું કે દીકરી સાસરે સુખી છે. સવિતાને એ બધું ખૂંચે. એને ત્યાં આ નથી, તે નથી, એનું રટણ કર્યા કરે.

હવે રણજીત-સવિતાની તબિયત સારી રહેતી નથી. દીકરા સંદીપના લગ્ન થઈ જાય, ઘરમાં વહુ આવે, કામકાજ સંભાળી લે. બે ચાર માંગા

આવતા. સંદીપ ના જ પાડ્યા કરે. એક દિવસ અચાનક કોર્ટ મેરેજ કરી પ્રજ્ઞાને પરણી લાવ્યો. પ્રજ્ઞા અતિ ધનવાન બાપની બેટી હતી. સવિતાની મનની મનમાં જ રહી ગઈ. દીકરાની ખુશીમાં ખુશી સમજી લીધી રણજીતે. દીકરાને ધામધૂમથી પરણાવવાની ઇચ્છા હતી સવિતાના મનમાં. દીકરાને સાસરેથી પહેરામણીમાં ઘણું બધું આવશે એવી આશા ઠગારી નીવડી.

સંદીપ બધે રખડ્યા કરતો, ડીગ્રી હતી, પણ કોઈ જગ્યાએ કામ કરવામાં ચિત્ત ચોંટે નહીં. દિલ દઈને કામ કરવું નથી. કોઈ નોકરીમાં ટકી શકતો નથી. નોકરી હાથતાળી દઈ છૂટકી જતી. એક દિવસ દીકરો સંદીપ પેંડા લઈ ઘરે આવ્યો, શુભ સમાચાર આપ્યા, સાસરાની કંપનીમાં એને પાર્ટનર બનાવવામાં આવ્યો હતો. રણજીતને આઘાત લાગ્યો. દીકરો વેવાઈને ત્યાં વેચાઈ ગયો છે. થોડા દિવસ થયા, ઘરને બારણે મારુતિ ગાડી આવી ગઈ. વહુને પિયરથી ગાડી આવી હતી. રણજીતને આઘાત ઉપર આઘાત લાગ્યો.

દરરોજ બપોરે પ્રજ્ઞા પિયર ચાલી જાય, કહેતી, આટલા નાના ઘરમાં મને ગૂંગળામણ થાય છે. ઘરમાં એસી નથી. પોતે ખૂબ એશો આરામથી ઉછરી છે. પિયરમાં આમ છે ને તેમ છે. અહીંયા આ નથી ને તે નથી. રણજીત મનમાં બધું સમજે પણ લાચાર હતો. દીકરા-વહુને કંઈ કહી શકાતું નથી. કહેવા જાય તો કોઈ સાંભળે તેમ નથી.

રણજીતની રાતની ઊંઘ ઊડી ગઈ. પત્ની સવિતાની અધૂરી રહેલી ઇચ્છાઓ દીકરામાં ઉભરી આવી હતી. રણજીતનું સ્વમાન એને મન અભિમાનમાં ખપી જતું. સવિતાએ રણજીત પાસે જીદ પકડી. ગામડાનું ઘર વેચી કાઢીએ. અને આ રહેતું ઘર વેચી કાઢીએ. થોડા વેવાઈ ઉમેરે. મોટું ઘર લઈએ તો દીકરા વહુ સાથે નિરાંતે રહી શકાય.

રણજીતને હવે રણછોડ બન્યા વિના છૂટકો ન રહ્યો, અત્યાર સુધી સંસાર સંગ્રામમાં એ યોદ્ધાની જેમ લડી લડી સ્વમાનથી જીવ્યો હતો. પત્ની, દીકરો, અને વહુ ત્રણની જીદ પાસે એનું કંઈ ચાલ્યું નહીં. એ ગામડે ગયો. દેશનું ઘર વેચી નાંખ્યું. અને કોઈ મોટા પ્લોટની શોધ

શરૂ કરી. ત્યાં એક દિવસ દીકરા સંદીપે ઘડાકો કર્યો એના સસરાએ એમના બંગલાની પાસેનો પ્લોટ દીકરી પ્રજ્ઞાને નામે કરી દીધો છે. જ્યાં એમને માટે બંગલો બંધાવી આપશે. બંગલો બંધાય ત્યાં સુધી તેઓ પ્રજ્ઞાને પિયર રહેવા જશે.

હવે રણજીતને આઘાત ઉપર આઘાત, આઘાત ઉપર ફરી ફરી આઘાત લાગવા માંડ્યો. એનું મગજ સૂન્ન થઈ ગયું દીકરો સસરાના ઉપકાર નીચે દબાતો જાય છે, માબાપની છત્રછાયા છોડી એ ઘરથી દૂર ને દૂર જઈ રહ્યો છે. દીકરાને વારવો છે પણ વહુ આવા અનેક અભાવોવાળા સાસરાના ઘરમાં રહેવા તૈયાર નથી. દીકરો વહુઘેલો બની ગયો છે. વહુ તો પિયર રહેવા ચાલી ગઈ છે. દીકરો દરરોજ ત્યાં આવ જા કરે છે. ક્યારેક ક્યારેક માબાપને મળવા આવે છે. એક જ વાત લઈને - આ પ્લોટ - આ ઘર મારા નામે કરી દો. એને વેચીને આપણે બધા નવા ઘરે રહેવા જઈએ. સવિતા વહુ દીકરાની વાતથી પીગળી જાય છે. એને અભરપ્પા છે મોટા ઘરમાં રહેવા જવાના. પણ રણજીતને એ જરાયે પસંદ નથી. એને પોતાનું ઘર છોડી ક્યાંયે જવું જ નથી. ભલે વહુ દીકરો જતા રહે. સવિતાને જવું હોય તો ભલે દીકરા સાથે રહેવા જાય. પોતાને રણ છોડીને ભાગવું નથી. રણછોડ થવું નથી. રણજીત જ રહેવું છે. દીકરો પોતાનો રહ્યો જ નથી. એ સ્પષ્ટ થઈ ગયું છે. જે પોતાનું નથી, એનો મોહ શો ?

રાત આખી રણજીતને મૂંઝવણ થઈ. અકળામણ થતી હતી. ઊંઘ ન આવી. એના સ્વાભિમાનના લીરેલીરા ઊડી રહ્યા હતા. સવારે નિયમ અનુસાર પાંચ વાગે વહેલા ઊઠી મોર્નીંગ વોક લેવા ગયા, ઘરે આવી જાતે ચા બનાવી, બે કપ. પત્ની સવિતાને ઊઠાડી. સાથે બેસી ચા પીધી. પોતાનો દૃઢ નિર્ણય જાહેર કરી દીધો.

પોતે કોઈ પણ સંજોગોમાં દીકરાને સાસરે રહેવા જવા તૈયાર નથી જ. સવિતાને કોઈ બંધન નથી. એને જવું હોય તો દીકરાને ત્યાં રહેવા જાય. ઉનાળાની પાછલી રાત્રે - વહેલી સવારે વાતાવરણમાં ઠંડક પ્રસરી રહી. મન પ્રફુલ્લ થઈ ગયું. હળવું ફુલ થઈ ગયું. માથેથી

જાણે સો મણનો બોજો ઉતરી ગયો છે. ચહેરો ખુશખુશાલ બની ગયો. જિંદગીના આયનામાં એણે પોતે પોતાનો ચહેરો પરખી લીધો છે. પોતાની હેસિયત પરખી લીધી છે. પોતે જુવાનીમાં સાસરાની ગુલામી સ્વીકારી ન હતી. હવે પાછલી ઉંમરે દીકરાના સાસરે મહેમાન બનીને જવું જ નથી. જે નિર્ણય પોતે લઈ શક્યો હતો તેવો નિર્ણય લેવાની દીકરાની ઔકાત જ નથી. દીકરો મા ઉપર ઉતર્યો છે. દીકરો માના મનનો પડછાયો બની ગયો છે.

મનમાં મક્કમતા ધારણ કરી લીધી છે. વધુમાં વધુ શું થઈ શકશે. છેલ્લો ઉપાય વૃદ્ધાશ્રમનો તો છે જ. જમાનો બદલાયો છે. એમાં એનો દીકરો, એનો પરિવાર પણ બદલાવા માંગે તો એમના કરમ. પોતે પોતાના મનનો માલિક.

દીકરી સૂર્યાને ખબર પડી. દીકરી જમાઈ આવ્યા. કહે, બાપુજી ચાલો અમારે ત્યાં. રણજીત દીકરાને ઘર જવા તૈયાર ન હતો, તે દીકરીને સાસરે શા માટે રહેવા જાય ? હજુ હાથપગ ચાલે છે, દિમાગ સ્વસ્થ છે. પોતાની આજીવિકા જેટલી બચત છે. શા માટે પરાવલંબી થવું ? એને જીવવું છે સ્વમાનભરે. જીવનનિર્વાહ માટેની પ્રાથમિક જરૂરિયાતો છે એની પાસે. ઓટલો છે ને રોટલો છે. જે કંઈ પ્રાપ્ત છે તેમાં સંતોષ છે. વધુ પથારો જોઈતો નથી.

હિંમત

હરિનો મારગ છે શૂરાનો, નહીં કાયરનું કામ જોને,
પરથમ મહેલું મસ્તક મૂકી હરિનું લેવું નામ જો ને -

નરસિંહ મહેતા, મીરાંબાઈએ હરિનો મારગ પસંદ કર્યો. સંસારમાં સામે પૂરે તરવા જેવું કામ હતું. જૂનવાણી નાગરી નાત - નાતબહાર મૂકાય તો યે વૈષ્ણવજનનો સાથ ન છોડ્યો. ભક્તિનો માર્ગ ખાંડાની ધાર જેવો છે. પ્રલ્લાદ, ધ્રુવ રામનામ લેતા કદી ડર્યા નથી. નિર્ભયતા હોય તે જ ભક્તિનો મારગ પકડી શકે. ગમે તેટલી તકલીફો વેઠવી પડી પણ એમણે હરિનામ છોડ્યું નહીં. ‘હરિને ભજતા હજુ કોઈની લાજ જતા નથી જાણી રે’ - કેટલું અઘરું હશે એ જમાનામાં, સમાજના, ન્યાતના રીત રિવાજથી ઉફરા થઈને ચાલવું, એ ય પાછા સંસારમાં રહીને. ઇશ્વર પરની શ્રદ્ધા કેટલી અડગ હશે. મસ્તક મૂકીને, જાનની પરવા કર્યા વિના, માન અપમાન, તિરસ્કારની ગરીબાઈ, ભૂખમરાની પરવા કર્યા વિના ઇશ્વરપ્રેરિત માર્ગ ચાલવું એ કેટલું કઠીન છે એ તો જેને રામબાણ વાગ્યા હોય તે જાણે. બોલવું સહેલું છે, વેઠવું અઘરું છે. સમાજના ભયથી, કે હારી જવાના ભયથી કેટલાયે પોતાના કાર્ય અધૂરા મૂકી દીધા હશે. કોઈ શું કહેશે? એ ડર રાખવાને બદલે કોઈ મારું બગાડી બગાડીને શું બગાડી લેશે. પણ હું સત્યનો માર્ગ નહીં છોડું. ગાંધીજી અંગ્રેજ સલ્તનતથી નથી ડર્યા, શહીદો અંગ્રેજોની તોપથી નથી ડર્યા. સામી છાતીએ મોતની પરવા કર્યા વિના લડ્યા છે. એ માટે કેટકેટલા ઘા સહન કરવા પડે. સહનશક્તિ અતિશય વધારવી પડે. ૧૮૫૭નો બળવો નિષ્ફળ ગયો. કાર્ય શરૂ કરો, ક્યારેક નિષ્ફળ થવાય. એનો અર્થ એ નહીં કે પ્રયત્ન છોડી દેવો. નિષ્ક્રિય બની બેસી જવું. મારું શું થશે, મારા પરિવારનું શું થશે? લોકો શું કહેશે. ડરી ડરીને સત્યનો માર્ગ છોડી ન દેવાય.

આપણા વડીલો આપણને હંમેશા ડરાવે, નાહિંમત કરી દે. એક વખત ભૂલ કરી, હવે મૂરખના સરદાર બનવું છે? ભૂલ તો કોઈથી પણ થાય પણ ભૂલનું, નિષ્ફળતાનું કારણ શોધવું, ફરી એવી ભૂલ ન થાય, એની તકેદારી રાખવી, પણ નાહિંમત થઈ બેસી ન જવાય. ગાંધીજીના સત્યાગ્રહ ક્યારેક સફળ ન પણ થયા. પણ હિંમત હાર્યા વિના અંગ્રેજોની સામે સતત લડતા રહ્યા. ઝવેરચંદ મેઘાણીએ કેવી શૂરાતનતા દાખવી? ‘છેલ્લો કટોરો ઝેરનો પી જજો બાપુ’ -

કહે છે જાગ્યા ત્યારથી સવાર. ભૂલ થઈ, ભૂલી જાઓ. કાલથી શું કરવું છે? ફરી મોરચો માંડી દેવાનો. નવી યોજનાઓ બનાવવી અને એને સફળ બનાવવા જાજાનથી મચી પડવાનું. એવરેસ્ટ પરના આરોહણમાં કેટેકટલી વખત શેરપાઓ નિષ્ફળ ગયા. પણ આખર એને સર કરીને જ રહ્યા. કાળા માથાનો માનવી ધારે તો શું નથી કરી શકતો? ચંદ્ર-મંગળ પર જવાના મીશન અસફળ થયા, છતાં પ્રયત્નો ચાલુ રાખ્યા અને ચંદ્ર-મંગળ પર જીત મેળવી. ટાટા, અંબાણી, બીરલા કે અમીતાભ બચ્ચન - કેટલી યે નિષ્ફળતાને પચાવી શક્યા હશે. હિંમત કેળવી હશે. ત્યારે સફળ થઈ શક્યા? આપણે ધાર્યું હોય કંઈ, પરિણામ અલગ આવે, ત્યારે હાંફી નહીં જવાનું, થાકી નહીં જવાનું, હારી નહીં જવાનું. સિંહ કે હરણ ફાળ ભરતાં પહેલાં બે ડગલાં પાછળ હટીને પછી જોરથી ત્રાટકે છે.

બજારમાં તેજનો આખલો ભૂંરાટો થયો હોય, બધી મૂડી રોકી હોય અને મંદી આવે, બજાર કડડભૂસ તૂટી જાય, કરોડપતિ રોડપતિ બની જાય, એટલે આપઘાત ન કરાય. ક્યારેક દાખલા ખોટા પડે. કારણ ક્યારેક આપણે કોઈ સ્ટેપ ચૂકી ગયા હોઈએ. નવેસરથી ઝઝૂમી પડવું પડે, દાખલો ખરો પડવો જ જોઈએ. ક્યા પદ માંડવામાં કંઈ ભૂલ કરી બેઠાં, એ વિચારવું પડે અને પછી ભૂલને સુધારી લઈએ. ધંધામાં કે ખાનગી જીવનમાં આવું બની શકે.

બહુ ચકાસણી કરી કરીને જીવનસાથીની પસંદગી કરી હોય, સામું પાત્ર ધાર્યા પ્રમાણેનું ન નીકળે. આ તો ભર્યું નાળિયેર કહેવાય. અંદર

કેટલો ગર છે, સત્ત્વ છે, એ તો એને તોડીએ ત્યારે જ ખબર પડે. આપણે અમુક રસ્તો પસંદ કર્યો - આગળ ચાલ્યા, ડેડ એન્ડ આવી ગયો, નીચે ઊંડી ખીણ છે કે આડો મોટો પહાડ છે. અટકીને બેસી ન પડાય. અબાઉટ ટર્ન લેવો પડે, નવો માર્ગ શોધવો પડે. આગળ તો વધવું જ પડે. ‘ઓ રાહી ચલ...’ રાહી તો ચલતા ભલા.

એક યુવાન, એક યુવતીને પ્રેમ કરે, ચાર વર્ષ સુધી ડેટીંગ કર્યું - સામું પાત્ર બેવફા નીવડ્યું, દગો દીધો, બીજે પરણી ગયું. તો શું આપઘાત કરવાનો? કે દેવદાસ બની શરાબી બની જવાનું. જિંદગી અમૂલ્ય છે. એનું લક્ષ્ય ફક્ત લગ્ન કરવાનું નથી. અમુક વ્યક્તિ આપણી ન થઈ શકી. દિલ તૂટી જાય પણ એટલે જિંદગીને ટૂંકાવી દેવી એ શાણપણ નથી, મૂર્ખાઈ છે. જિંદગીને નવો વળાંક આપવો જ પડે.

આપણે ઇશ્વરના સંતાનો છીએ. ઇશ્વરે જિંદગી વેડફી નાંખવા માટે નથી આપી. એને સાર્થક કરવા તમન્ના કેળવવી પડે, હિંમત બાંધવી પડે. હિંમતવાલોકી કભી હાર નહીં હોતી.

માણસાઈ

ધંધાર્થે અનેક ભારતીય લોકો આફ્રિકા જઈ વસેલા. ઇઘી અમીને એમને હાંકી કાઢ્યા, તો લંડન જઈને સ્થાયી થયા. મોહનલાલનો પરિવાર પચાસ વર્ષથી આફ્રિકા અને પછી લંડન સેટ થયો છે. ખૂબ પૈસા કમાયા. તનતોડ મહેનત કરી. હવે મોહનલાલના સંતાનો મોટા થઈ ગયા, સ્ટોર ચલાવવા લાગ્યા છે. ધીકતો ધંધો કરે છે. વાણિયાની જાત. પાકા ગણતરીબાજ અને મહેનતુ. કરકસર કરી પૈસા બચાવે. મોહનલાલની ઉંમર થઈ. સીતેર વર્ષના થયા. પત્ની કહે, હવે રીટાયર થયા છો તો ચાલો દેશમાં દઈએ. ઘરબાર ખોલીને ત્યાં રહીએ. વર્ષોથી વતનથી વિખૂટા પડ્યા છીએ. બહુ કમાયા. તીરથયાત્રા કરીએ. દાનધરમ કરીએ. છોકરાઓએ કહ્યું, તમે જઈ આવો. સોનગઢ આપણું ગામ. ત્યાં બાપદાદાના ખેતરો છે. તમે ત્રણ પ્લોટ ખરીદી રાખ્યા છે. જમીનમાં વાવેતર કર્યું છે. ભાવ બહુ વધી ગયા છે. તો પ્રોપર્ટી વેચીને રોકડી કરી આવો.

મોહનલાલ પણ હવે થાક્યા હતા. પત્ની કંચન સાથે સોનગઢ આવ્યા. જૂનું ઘર સાફ કરાવી રાખ્યું હતું તેમના મિત્ર સુમનલાલે. મોહનલાલ લંડનથી ઘર ખોલીને રહેવા આવ્યા છે, ખબર પડી, ગામના આગેવાનો, સરપંચ, ન્યાતીલાઓ મળવા આવે. સૌ પોતપોતાની પ્રપોઝલ મૂકે. ગૌશાળાવાળા આવ્યા, મંદિરના ટ્રસ્ટીઓ આવ્યા, સ્કૂલના પ્રિન્સીપાલ આવ્યા, સ્મશાનવાળા આવ્યા, અને વૃદ્ધાશ્રમવાળા પણ આવ્યા અને દવાખાનાવાળા પણ. ગામમાં આવી સમાજ કલ્યાણની અનેક પ્રવૃત્તિઓ ચાલે છે. સૌને થાય કે મોહનશેઠ આટલું બધું કમાઈને આવ્યા છે. ખેતરો અને પ્લોટ વેચવા કાઢ્યા છે. તો જમીનના દલાલો પણ મળવા આવે. એમ તો મોહનલાલે દેશપરદેશના પાણી પીધા છે. કોઈ વટાવી ખાય એવા કાચાપોચા નથી.

સુમનલાલ દરરોજ સવારસાંજ મોહનલાલને મળવા આવે. એમણે ખેતરના બે સોદા પાર પાડ્યા. મોહનલાલના હાથમાં સારી એવી રકમ આવી. એમને હવે નવરાશ હતી અને હળવાશ પણ હતી. જો કે હવે ગામમાં એમના ઓળખીતાઓ બહુ જૂજ રહ્યા હતા. નવી નવી બહારગામની હસ્તીઓ રહેવા આવે છે અને જમીનો ખરીદી બંગલા બાંધે છે. સુમનલાલ એમને ગામમાં ચાલતી, સામાજિક પ્રવૃત્તિઓનો ખ્યાલ આપતા રહે, શેઠની સાથે ને સાથે ફરે.

ગામને પાદર મંદિરની પાછળ મોહનલાલનો પ્લોટ હતો. એ જમાનામાં રૂપિયે વારના ભાવે જમીન ખરીદેલી. મોહનલાલ રહ્યા વેપારી. જમીનના સાતબારના ઉતારા, રજીસ્ટ્રેશન બધું પાકે પાયે કરાવેલું. સુમનલાલ કહે, અહીં વૃદ્ધાશ્રમ બાંધીએ - મોહનલાલે ટ્રસ્ટ રજીસ્ટર્ડ કરાવ્યું અને એ પ્લોટ વૃદ્ધાશ્રમ માટે ડોનેશનમાં આપી દીધો. સુમનલાલને વહીવટી ટ્રસ્ટી બનાવ્યા. એ ઉપરાંત ગામની બધી સામાજિક સંસ્થાઓમાં થોડો થોડો ફાળો લખાવ્યો. ગામમાં મોહનલાલની ઉદારતાની જાણ થતી ગઈ. તેમ તેમ દરરોજ એમને ત્યાં માણસોની, મદદ માંગવાની લાઇન લાગતી ગઈ.

સુમનલાલનો દીકરો એન્જનીયરીંગનું ભણતો હતો. તેને સ્કોલરશીપ આપી. લોકોની દુઆ મળતી રહે છે અને મોહનલાલ છૂટે હાથે દાનધરમ કરે છે. પત્ની કંચન કહે છે, અહીંની કમાણી અહીં જ વાપરી નાંખીએ. લંડનમાં આપણો ધંધો સારો ચાલે છે. જેમ સફળતાનો નશો હોય, એમ દાનેશ્વરી કહેવડાવવાનો નશો ચડ્યો મોહનલાલને. દાનધરમ કરીએ જીવન સાર્થક થઈ જાય. મોહનલાલે નક્કી કર્યું હવેથી દર વર્ષે ઇંડિયા આવવું.

બીજે વર્ષે મોહનલાલ પત્ની કંચનને સાથે લઈને સોનગઢ આવ્યા. ફરી પાછા બધા નાની મોટી માંગણી લઈને આવવા લાગ્યા. મોહનલાલ યથાશક્તિ કંઈ ને કંઈ આપ્યા કરે. મોહનલાલ સાંજ પડે ને ગામમાં લટાર મારવા નીકળે. કોઈ દિવસ ગૌશાળા તો કોઈ દિવસ દવાખાને, ત્યાંની પ્રવૃત્તિઓ જુએ અને સંતોષ અનુભવે. ખર્ચેલા - વાવેલા નાણા

સાર્થક થયાનો આનંદ અનુભવે. આ વખતે મિત્ર સુમનલાલ કેમ દેખાતો નથી? ગયા વખતે આખો દિવસ ઊભે પગે તહેનાત ભરતો હતો. એ આવે તો વૃદ્ધાશ્રમનું કામ કેટલે આવ્યું, એ જોઈ આવીએ. મોહનલાલે કહેવરાવ્યું તો સુમનલાલને બદલે એની પત્ની કાંતા બપોરે ઘરે આવી કંચનબેનને કંઈક વાત કરી ગઈ. રાત્રે કંચને પતિને વિગતવાર વાત જણાવી. સુમનલાલના દીકરાને જમીનના રજીસ્ટ્રેશન માટે મોકલ્યો હતો. દીકરાએ એ તમારા પૈસાથી એન્જનીયરીંગની ડીગ્રી મેળવી. ગામ છોડી અમને માબાપને છોડી બહારગામ જવું નથી. એણે વૃદ્ધાશ્રમની જમીન પર પોતાની ફેક્ટરી ચાલુ કરી દીધી. સુમનલાલ અને દીકરાની વચ્ચે ઝઘડો ચાલે છે.

સુમનલાલને મિત્રદ્રોહ કર્યાનું દુઃખ છે. એના દીકરાએ કહી દીધું કે એ જમીનની રકમ હું મોહનલાલ શેઠને કમાઈને આપી દઈશ. મારે હરામનું ખાઈ જવું નથી. અને સુમનલાલનો દીકરો ખુદ રાત્રે મોહનલાલને મળવા આવ્યો. કહ્યું, કાકા હું તમારો ગુનેગાર છું. જે સજા કરશો એ મંજૂર છે. આવી સોનાની લગડી જેવી જમીન વૃદ્ધાશ્રમમાં વપરાય એને બદલે મેં ફેક્ટરી શરૂ કરી દીધી. શરૂઆતમાં મારા મનમાં પાપ હતું, જમીન પચાવી પાડવાનું પણ આ ફેક્ટરીની જગ્યા પર આપના પુણ્યનો પ્રતાપ હશે. મને બે વર્ષમાં ખૂબ ફળી છે આ જમીન. તમે કહો એટલા રૂપિયા આપવા તૈયાર છું. આ જમીન છેક ગામની બહાર છે. એટલે ગામનું પર્યાવરણ બગડે નહીં, ફેક્ટરી ત્યાં ચલાવવાથી. વૃદ્ધોને ગામમાં રહેવાનું મળશે તો રાજી થશે.

મોહનલાલની દૃષ્ટિ હવે વિશાળ અને ઉદાર બની છે. ચાલો એક પરિવાર તૂટતો બચી ગયો. એક દીકરાની જિંદગીનો સવાલ છે. સુમનલાલનો દીકરો કમાય છે, પોતાના પરિવારને, માબાપને સાચવે છે, એ પણ એક પુણ્યકાર્ય ગણાય. સુમનલાલને સંકોચ થયો હશે, આર્થિક મદદ માંગતા. આ પરોક્ષ રીતે મદદ થઈ એમ સમજી લેવાનું. મોહનલાલ જાતે ગયા સુમનલાલને મળવા. સંકોચ રાખશો નહીં, તમારો દીકરો એ મારો દીકરો, ગામનો દીકરો. આપણા પુણ્ય હજુ

તપે છે. છોકરો બેઠમાન નથી. આપણે ગામમાં વૃદ્ધાશ્રમ બાંધીએ. અમારા મકાનની બાજુમાં જ એક ખાલી પ્લોટ પડ્યો છે, ત્યાં વૃદ્ધાશ્રમનું શીલારોપણ કરીએ. હું બે વર્ષ પછી લંડનથી આવું ત્યારે ત્યાં વૃદ્ધાશ્રમ તૈયાર થઈ જશે એની મને ખાત્રી છે.

મોહનલાલના મગજ ઉપર છેતરાયાનો જરા પણ બોજ રહ્યો નથી. આપવા જ બેઠા છીએ. મારી જમીન કોઈને ફળી એ સફળતા જ ગણાય. કોઈને કરેલી મદદ છેવટ ઊગી નીકળી. બેકાર નથી ગઈ. બદલામાં મારી બીજી જમીન ઉપર એ પોતે વૃદ્ધાશ્રમ પોતાને ખર્ચે બાંધી આપવાની બાંહેધરી આપે છે. ઘણી જગ્યાએ પૈસા વેચ્યા હોય, બધે જ ઊગી નીકળે એવું બનતું નથી. આપણી ભોમકા ઉપર કોઈ સુખી થયું. દરરોજ સો માણસને મજૂરી મળતી થઈ. ગામમાં ઉદ્યોગ સ્થપાયો. એ પણ એક શુભ કાર્ય જ ગણાય. નુકસાનમાં પણ ફાયદો જોતા શીખીએ એનું નામ માણસાઈ.

ધરમ

હાજીઅલી, મહાલક્ષ્મી, એરિયામાં રાત પડે ફૂટપાથ પર ભિખારીએ ગરીબ લોકોની લંગાર જામે. ગરીબ હોય, નિરાશ્રિત હોય, ભિખારી હોય કે મલંગ હોય, એક આખી જમાત હોય. શ્રીમંત લોકોના લગ્નપ્રસંગો ક્લબોમાં ઉજવાતા હોય. ઘણા સેવાભાવી લોકો આવા જમણવાર ચાલતા હોય ત્યાંથી વધ્યું ઘટ્યું ખાવાનું લઈ આવે અને ભૂખ્યા લોકનો જઠરાગ્નિ ઠારવા પ્રયાસ કરે. એક જ કુટુંબના ચારપાંચ લોકો ખાવાનું માંગે - વહેંચનારા જાય પછી વધારાનું ખાવાનું બીજા ગરીબોને વેચાતું આપે.

શિયાળામાં રાત્રે ગરીબ લોકો ટુંઠિયું વાળી થરથરતા સૂતા હોય. અમુક દયાળુ, ધર્મપ્રેમી માણસો મોડી રાત્રે કે વહેલી સવારે ગરીબોને ધાબળા ઓઢાડે. આવા તો ઘણા માણસો ધાબળા ઓઢાડવા આવતા હોય. આ લોકો ધાબળા બીજે દિવસે વેચી નાંખે. ફરી પાછા એના એ હાલ. ઘણા લોકો જૂનાં કપડાં ગરીબો વચ્ચે વહેંચતા હોય છે. આ લોકોના છોકરા નાગા ને નાગા રખડતા હોય. ભીખ માંગવી એ એ લોકોનો ધંધો થઈ ગયો છે.

ધનલાલ શેઠ દોરી લોટો લઈ મુંબઈ આવેલા. નસીબ ખૂલી ગયું. ફેક્ટરી ધમધોકાર ચાલવા લાગી. ગુરુજીએ મંત્ર આપ્યો, કમાણીના દસ ટકા ધર્માદામાં કાઢવા. શેઠ અને શેઠાણી પોતે ડાયરેક્ટ વુલન મીલમાંથી ધાબળા ખરીદે અને ગરીબોને ઓઢાડવા જાતે ફૂટપાથ પર પહોંચી જાય. સદાવ્રત ચલાવે. સાધુ સંતો, અભ્યાગતો જમાડે. ઝૂંપડપટ્ટીઓમાં જઈ, ગરીબ છોકરાઓને કપડાં પહેરાવે. શેઠને એક જ તો દીકરો, કરણ. કરણ પણ પપ્પા મમ્મીની સાથે ધર્માદાકાર્યમાં સાથ આપે. ગાડી લઈને નીકળી પડે. જરૂરતમંદોને સહાય કરવા.

આજકાલ ધનલાલ હવે ફેક્ટરી પર જતા નથી. પણ દીકરો કરણ

બાપા ધનલાલના પગલે પગલે ચાલે છે. ફેક્ટરીના મજૂરો, કારીગરો બધાને દિવાળી પર બોણી આપે, એમના સંતાનો - પરિવારના માંદગી દવા દારૂ, ભણતર વગેરેની વ્યવસ્થા કરે. શેઠ-શેઠાણીની માન્યતા દૃઢ થતી જાય કે આવા ગરીબોની આંતરડી ઠારીએ તો ભગવાન રાજી રહે. કોણ જાણે કોના નસીબનું ખાતા હોઈશું.

આજકાલ કરણ થોડો નર્વસ થઈ ગયો છે. મહાલક્ષ્મી મંદિરની બહાર એક લંગડા માણસ ઉપર દયા ખાઈ એ કાયમ એના ડબલામાં રૂ. પાંચ દસ રૂપિયા પધરાવે. ગઈ કાલે હજુ રાત્રે એને ધાબળો ઓઢાડ્યો હતો. એને બીજે દિવસે ધાબળો પૈસા લઈને વેચતા જોયો.

કરણનું મન દુઃખાયું. આપણે ધરમાદો કરીએ અને આ લોકો ધંધો કરે. આ તો કુપાત્રે દાન કર્યું કહેવાય. ભૂખ્યાને અન્ન આપવું એ સૌથી મોટું પુણ્ય ગણાય. સદાવ્રતમાં ગરીબ માણસો જમી જાય, સાથે તગડા અને આળસું લોકો પણ મફતીયા જમી જાય. કરણ નવી પેઢીનો જુવાન. બાપાને પગલે ચાલવું છે, દયાભાવ છે પણ કોઈ આવી રીતે છેતરી જાય એ એને પસંદ નથી. જરૂરતમંદને મદદ કરવી એ ફરજ છે પણ આવી રીતે મૂર્ખા તો ન જ બનાય. ભગવાને પૈસો આપ્યો છે. પૈસો ઝાડ પરથી ટપકતો નથી. પૈસા કમાવા પરિશ્રમ કરવો પડે છે. બાપા કહે ત્યાં, જેટલી રકમ કહે તે આપવાની તૈયારી છે. પણ પૈસા વેડફી નાંખવાના ન હોય.

ગરીબ લોકોને ધરવ નથી હોતો. એક વખત મફતમાં માંગવાની, લેવાની ટેવ પડી ગઈ. મફતમાં મળે છે, જરૂરત નથી તો યે લઈ લેવું અને પછી વેચી નાંખવું. રોકડી કરી નાંખવી.

પપ્પા ધનલાલ સાથે કરણની જીભાજોડી થઈ ગઈ. ધનલાલ જમાનાના, માનવ સ્વભાવના પરખુ છે. જીવનની લીલીસૂકી જોઈ છે. દીકરો કહે છે એ સાચું તો છે જ પણ કોને કોને શું શું આપ્યું, એમણે એનો વપરાશ કર્યો કે વેપાર કર્યો એવા લેખાંજોખાં કરવા ક્યાં જવું. કહેવત છે બ્રાહ્મણને લોટો આપ્યો, પૂજામાં વાપરે કે કળશિયે જાય, આપણે ક્યાં જોવા જવાના છીએ? આપણે દાનધરમ કરીએ, પછી એ

લોકો શું કરે છે એવી તપાસ કરવા જવાની જરૂર નથી. જેવા જેના કરમ. કદાચ કોઈ મજબૂરી પણ હોય, ખાવાનું, કપડાં વેચી નાંખવા પાછળ. કોઈ લાચારી હશે.

આપણે શુદ્ધ દાનતથી આપવું. એક હાથે આપીએ, ઇશ્વર ચાર હાથે આપી રહ્યો છે. બે પાંચ માણસ ખોટું કામ કરે એટલે ધર્માદો બંધ ન કરી દેવાય. ધનલાલ શેઠ પત્ની સાથે, દીકરા વહુને લઈને બીજે દિવસે મહાલક્ષ્મીની ફૂટપાથ પર ગયા. પેલા લંગડા માણસની બેઠક ખબર હતી. ત્યાં જઈ જોયું તો લંગડો માણસ ખરેખર ઠુંઠવાતો હતો. શેઠે કહ્યું, ગઈ કાલનો ધાબળો તેં વેચી નાંખ્યો છે, મને ખબર પડી છે. તું ઠુંઠવાતો હશે તેથી ખાસ તને બીજો ધાબળો આપવા આવ્યા છીએ.

પેલો લંગડો શેઠના પગમાં પડી ગયો. શેઠ મારા દીકરાને ડેન્ગ્યુ થયો છે. નાયર હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવો પડ્યો છે. ઇંજેક્શનના, દવાના પૈસા ક્યાંથી કાઢવા? લાચારીને કારણે, દીકરાનો જીવ બચાવવા ધાબળો વેચવો પડ્યો. ગરીબ માણસ છીએ.

કરણ વગર કલ્લે ગરીબની મુસીબતો કળી ગયો. આપણે આપણો ધર્મ સંભાળી લેવો, લોકોને જે કરવું હોય તે કરે. એકાદ બે આવા અપવાદ થાય, એ માટે દાનધરમાદા કરવાનું બંધ ન કરી દેવાય. હા, પપ્પા કહે છે તેમ કુપાત્રે દાન ન કરાય. પૈસા નાંખીએ, દારૂ જુગાર રમે, એનું પાપ આપણને લાગે. તેથી રોકડી રકમ કોઈને ન આપવી.

દીકરાની વિચારસરણી તર્કશુદ્ધ છે. યોગ્ય પાત્રે દાન કરવું. જેને જેને મદદ કરવી હોય તેની આર્થિક પરિસ્થિતિની ચકાસણી કરવી. બાપા માને છે કે વાદળનો ધરમ છે વરસવાનો. જેને ભીંજાવું હોય તે ભીંજાય, કોરા રહેવું હોય તે ભલે કોરા રહી જાય. વરસાદ ક્યારેય ભેદ કરતો નથી કે રણમાં વરસીશ તો કશું ઊગશે નહીં. ફક્ત ખેતરમાં જ વરસું તો સારો પાક ઊગશે. ઇશ્વર આપણને આંખ મીંચીને આપે છે, આપણે પણ આંખ મીંચીને આપણો ધરમ બજાવવો.

સસુરાલ ગેંડા ફૂલ

કુબેર અને યક્ષાની દીકરી વિશ્વા વીસ વરસની થઈ. અને દીકરો કુમાર એનાથી બે વર્ષ મોટો એટલે બાવીસનો થયો. બંને અત્યંત બુદ્ધિશાળી. ભણવામાં તેજસ્વી. નાની ઉંમરમાં ગ્રેજ્યુએટ થઈ ગયા. કુબેરની દાદીનો સ્વભાવ જૂનવાણી. દીકરીની જાતને બહુ ભણાવીને શું કામ છે? ઘરકામમાં પલોટો. સાસરે જશે ઘરકામ કરવું પડશે. હવે જલદી એના હાથ પીળા કરી લઈએ, એટલે ચિંતા નહીં. ઘરમાં દાદીનો હજુ પ્રભાવ પડતો હતો. બધા એમનું સન્માન જાળવે. ૮૪ વર્ષની ઉંમરે હજુ દાદી કડેઢડે. વહેલાં ઊઠે, નાહી ધોઈ, પૂજારૂમમાં ઠાકોરજીની સેવા કરે. ઘરના બધા ઊઠી જાય, ટેબલ પર બ્રેકફાસ્ટ પર આવે એ પહેલાં દાદીજી રસોડામાં પહોંચી ગયા હોય. સવારમાં વહેલો ગરમાગરમ નાસ્તો બનાવડાવે. નાના છોકરાઓ ભલે બ્રેડ બટર ખાય. સીરીયલ ખાય. કુબેરને તો દાદીના હાથની મસાલાની ભાખરી કે બટાટા પૌઆ કે ખીચું જ ભાવે. રસોઈનું મેનુ દાદી નક્કી કરે. કયા મસાલા, કેટલા પ્રમાણમાં નાંખવા એ બધી સૂચના દાદી આપે.

દાદીને ઉતાવળ હતી બંનેના લગ્નની. મારા જીવતા બે લગ્ન ઉજવાઈ જાય, પ્રસંગો મારી હયાતિમાં પાર પડી જાય. આપણા કુટુંબમાં બધાના લગ્ન વીસ બાવીસ વરસે થઈ ગયા. તેથી છોકરાઓ સંયુક્ત કુટુંબમાં ક્યાં મોટા થઈ ગયા એની ખબર પડી નહીં. મારે ચોથી પેઢી જોઈને જવું છે. સોનાની સીડીએ ચડીને સ્વર્ગે જવું છે. દીકરી માટે મૂરતીયા જોવાનું શરૂ કર્યું. એમના દીકરા દીકરીઓ જેવું આજના જમાનામાં થોડું ચાલવાનું? કે દાદી જઈને નક્કી કરી આવે. ગોળઘાણા ખવાઈ જાય. અને દીકરો વરઘોડે ચડી જાય, અને દીકરી મંડપમાં ગોઠવાઈ જાય. દાદીને તો કુંડળી મેળવવી હોય. ન્યાતના જ મોટા ઘરે સંબંધ બાંધવો હોય. અને સંબંધો બાંધવાના ત્રાજવા અને જોખ જુદી જાતના

છે. સ્વાભાવિક છે કુબેર અને યક્ષા દીકરી માટે ડબલ ગ્રેજ્યુએટ મૂરતીયો શોધે. દાદીને ખમતીઘર ખોરડું શોધવું હોય. બધાના મત જુદા. બે ચાર મૂરતીયા જોયા પછી વિશ્વાએ દાદીને, મમ્મી, પપ્પાને કહી દીધું કે મને પૂછ્યા વિના કોઈ મીટીંગ ગોઠવશો નહીં. મને જોવા કોઈને બોલાવશો નહીં. હું તમારા જમાનાની કઠપૂતળી નથી કે ચા નાસ્તાની ટ્રે લઈ બની ઠનીને હોલમાં છોકરાના પરિવાર સન્મુખ આવું.

તમે લોકો છોકરાનો બાયોડેટા લઈ લો. એનો ઇમેઇલ આઈ ડી. લઈ લો. હું ડાયરેક્ટ છોકરા સાથે વાત કરીશ. મને યોગ્ય લાગશે તો જ મીટીંગ ગોઠવી લઈશ. દાદી તો બબડ્યા કરે, આ અમારી જિંદગીનો સવાલ છે.

બે વર્ષ નીકળી ગયા ત્યાં કુમારના માંગા આવવા શરૂ થઈ ગયા. બંને ભાઈ બેન સંપી જાય. સામા પક્ષની કંઈને કંઈ ખામી શોધી કાઢે. એક છોકરો સી. એ. છે. બાપાની સી.એ.ની ફર્મમાં સ્વતંત્ર પ્રેક્ટીસ છે. વાલકેશ્વરમાં ૩ બેડરૂમનો ફ્લેટ છે. એની દાદી વિશ્વાની દાદીની બહેનપણી છે. કુંડળી મેળવી. બધું બરાબર દેખાય. આ સંબંધ બંધાઈ જ જશે. એવી આશા કુબેર યક્ષાને હતી. હવે તો એમને પણ દાદીની જેમ ઉતાવળ આવી ગઈ છે. વરસો જતા વાર લાગતી નથી. ત્યાં વિશ્વા કહે, છોકરાનું સંયુક્ત કુટુંબ છે. એના કાકા કાકી સાથે રહે છે. એને બંને ભાઈને ત્યાં બે બે દીકરા છે. ભવિષ્યમાં ભાગ પડે - બે ભાઈઓના પછી બંનેને ત્યાં બે બે દીકરા. ફ્લેટ વેચશે તો એકને ભાગે મલાડ, કાંદિવલી તો શું, મીરા રોડમાં એક બેડરૂમનો ફ્લેટ લેવા જેટલી રકમ માંડ મળે.

એક છોકરો બધી રીતે સરસ હતો પણ એ ઘાટકોપરમાં રહેતો હતો. વેસ્ટર્ન રેલવે વાળી છોકરી ઇસ્ટર્ન રેલવેવાળા ગામમાં રહેવા જવા તૈયાર નથી. છોકરા-છોકરીના પસંદગીના ક્ષેત્ર બહુ વિસ્તૃત થઈ ગયા છે. પૈસાવાળો, મોટા ફ્લેટવાળો, ડીઝીવાળો, વર જોઈએ છે. બધું જ એક જ છોકરામાં સામટું આવી મળે એવું થોડું બને? ક્યાંક તો બાંધછોડ કરવી પડે. પણ આ છોકરાઓ કહે કે અમારામાં

ક્યાં કંઈ કમી છે? શા માટે બાંધછોડ કરીએ. ઇન્ટરનેટ પરથી ઘણા છોકરા છોકરી મળી રહે. શા માટે બંધાઈ જઈએ.

આ છોકરાઓને કોણ સમજાવે કે બધું જોયા પછી, ચકાસ્યા પછી યે ધાર્યા કરતાં કંઈક જુદું જ નીકળે. માણસોની ખાનદાની જોવાય, સ્વભાવનો મેળ મળવો જોઈએ. બીજું બધું ગૌણ રહેવું જોઈએ. બહુ નખરા કર્યા પછી જાતે ઇન્ટરનેટ પરથી જોઈ લગ્ન કરે. પ્રેમ કરીને પછી લગ્ન કરે અને વરસ બે વરસમાં કંટાળી જાય. છૂટાછેડા થઈ જાય.

યુવક યુવતી પસંદગી કરે ત્યારે તેને અન્ય વ્યક્તિની પોઝીટીવ સાઇડ જ દેખાય. ધોળે દિવસે આકાશના તારા દેખાઈ જાય, નિકટતા વધે ત્યારે. ત્યારે બધું નેગેટીવ દેખાવા લાગે. બે વ્યક્તિ ગમે, ગમે એટલે સારી લાગે. વ્યક્તિનો દેખાવ ચાર્મીંગ લાગે. સ્વભાવ મળતાવડો લાગે. વાક્યછટા પર તમે વારી જાઓ. શરૂઆતમાં તમને સારી હોટલમાં લઈ જાય. મોંઘી ગીફ્ટ આપે. મીઠી, ચીકણી ચૂપડી વાતો કરે. તમને એનું બધું જ ગમવા લાગે. જેવી નિકટતા વધે, ભ્રમનિરસન થવા લાગે.

કોઈનું ગોરું મુખારવિંદ ગમી જાય, લાંબા કાળા વાળ ગમી જાય, કોઈની સભ્ય રીતભાત ગમી જાય, કોઈની નેતાગીરી ગમી જાય, કોઈ દાનદાતા માટે ઉચ્ચ અભિપ્રાય બંધાઈ જાય, કોઈની એક્ટીંગ ગમી જાય. અને એની સાથે જીવન સુખમય વીતશે એના મનોરથો સેવીને એની સાથે લગ્નગ્રંથિથી જોડાઈ જાઓ. પછી જ્યારે સાથે રહેવાનો સમય આવે, એના સ્વભાવના અન્ય એવા પાસાઓનો પરિચય થાય કે તમને એ વ્યક્તિ માટે તિરસ્કાર છૂટે. કોઈ નેતા હોય, દાતાર હોય, સમાજશ્રેષ્ઠી હોય, એનું ચારિત્ર્ય ખરાબ છે એવી ખબર પડે, એને માટેનું માન ઘટી જાય. તમે સર્વસ્વ સોંપી દીધું હોય વિશ્વાસથી, એ વ્યક્તિ તમને દગો આપે, શંકાશીલ નજરે જોવા માંડે ત્યારે એનાથી દૂર ભાગી જવાનું મન થાય. એના વિચારોમાં અને આચારોમાં તફાવત હોય. આ તો ભર્યું નાણિયર છે. એને ફોડીએ ત્યારે જ ખબર પડે કે અંદરનું પાણી મીઠું છે કે ખોરું છે.

કોઈ સંત મહાત્માનું પ્રવચન સાંભળી એને માટે અહોભાવ ઉત્પન્ન

થાય, પ્રભાવિત થઈ જઈએ. એના શિષ્ય બની જઈએ, અંધશ્રદ્ધાથી જાણે એની ભક્તિ કરવા લાગીએ. અને પછી જો એના ચારિત્ર્યની અંગત વાતો જાણીએ ત્યારે આઘાત લાગે. ધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધા જ ઊઠી જાય. કારણ આપણી એમના પ્રત્યેની અપેક્ષાથી તેઓ ઊણા ઉતરે છે.

લગ્ન થઈ જાય, પતિ પત્નીની એકબીજાની અપેક્ષાઓ ન સંતોષાય તો પછી લગ્ન જીવન બેસૂરું બની જાય. કોઈ વ્યક્તિ અમુક ક્ષેત્રમાં ઉત્તમ હોય, તે અન્ય ક્ષેત્રમાં ઝીરો પણ હોઈ શકે. સારાસારી હોય ત્યાં સુધી એ વ્યક્તિની ઉધાર બાજુ પ્રત્યે આંખમીંચામણાં કરીએ. જ્યારે બાજી બગડે, એની નાની નાની ઉણપો ઊઠીને આંખે વળગે. રાઈ જેવડી ભૂલો પહાડ જેવી લાગે. એમની જે છબી મનમાં અંકિત થઈ ગઈ હોય તે ચૂરચૂર થઈ જાય. પ્રત્યેક માણસના પગ માટીપગા હોય છે એ યાદ રાખવું જરૂરી છે. કોઈપણ વ્યક્તિનો સંપૂર્ણપણે સ્વીકાર કરવો પડે. જેનું અમુક અંગ ગમે. અમુક જ અંશ સાથે એનો સ્વીકાર ન થઈ શકે. વ્યક્તિને સમગ્રપણે સ્વીકારવી પડે.

કોઈનું સંગીત ગમે, કોઈની શાયરી ગમે, એ વ્યક્તિ શરાબી પણ હોઈ શકે. જેને આપણે જીવનમાં આદર્શ માનીને હૃદયસિંહાસને સ્થાપ્યા હોય તેમનું નૈતિક જીવન ભ્રષ્ટ હોય તો એના માટેનું માન ઓસરી જાય.

આજકાલ આવું જ બને છે. છોકરી ગમી છે એના વાળ લાંબા છે પણ એનું નાક ચૂંચૂં છે, આંખ ચૂંચી છે. છોકરો ગમે છે, બધી રીતે સારો છે પણ એના માથે ટાલ છે. કોઈને કોઈ ખરાબી દેખાઈ આવશે એ વ્યક્તિની અતિ નિકટ જવાથી. આદર્શોની ઊંચી ઊંચી વાતો કરનારાના વાણી વર્તનમાં જ્યારે કોઈ વિભિન્નતા દેખાય, હતાશ થઈ જવાય.

દાદીની વાત કેટલેક અંશે સાચી છે કારણ સંસારની તડકીછાંચડી એમણે જોઈ છે. વાળ અનુભવો થકી ધોળા થયા છે. સંસારનું ડહાપણ પચાવ્યું છે. આ વ્યક્તિ ગમે છે. એનાં દાંત ખરાબ છે, હોઠ જાડા છે. ટાલિયો છે. શરીરનો વાન શામળો છે. પૈસો છે પણ થર્ડ ક્લાસમાં

મુસાફરી કરે છે, લોભિયો છે. માવડિયો છે. એનામાં માતાપિતા-વડીલો પ્રત્યે આદર ભાવ હોઈ શકે. કરકસર કરી કરીને અન્યને મદદરૂપ થવાની ભાવના હોઈ શકે. બે અલગ અલગ વાતાવરણમાં ઉછરેલી વ્યક્તિઓ એક થાય, લગ્ન કરે, ત્યારે પરસ્પર એડજસ્ટમેંટ, બાંધછોડ કરવાની ભાવના કેળવવી પડે. અન્યની ઉણપો જોવાને બદલે એના જીવનની સારી અને સંસ્કારી વાતોને મહત્વ આપવું પડે.

દાદી કહે છે, કોઈને સાસરું સારું મળતું જ નથી હોતું. શ્વસુરપક્ષનો પ્રેમથી સ્વીકાર કરી, એમને અપનાવી લેવાથી, સારા સંબંધો જાળવવાથી સંસાર મધુરો બને. સાસરિયાને સારા બનાવી શકીએ, આપણા શીલ અને સંસ્કારના બળથી. ફક્ત વર સાથે જીવન જીવવાનું નથી. પરિવારની પ્રત્યેક વ્યક્તિ પ્રત્યે પ્રેમભર્યો વ્યવહાર દાખવીએ તો સૌ આપણા થઈને રહે.

સસુરાલ ગોંડા ફૂલ. સદા તાજગીસભર. ભલે પાંખડીઓ અલગ અલગ હોય પણ ફૂલ તો સમગ્રપણે સંગઠિત.

લગ્નજીવન

અવની અને આકાશના લગ્ન થયા, ધામધૂમથી. બંનેના પરિવાર એક જ ન્યાતના, એકબીજાને પિછાણતા હતા. વડીલોએ સંબંધ ગોઠવ્યો, બંનેના રસના વિષયો સરખા જ હતા. અવની તો સંગીતમાં વિષારદ હતી. આકાશને સંગીત સાંભળવાનો શોખ હતો. સંગીતના મુશાયરામાં એ અચૂક જતો. અવનીએ સંગીતના રસિક તરીકે જ પસંદ કર્યો હતો આકાશને.

અવની પરણીને સાસરે આવી. સાથે એની સીતાર અને દિલરૂબા, હાર્મોનિયમ લઈ આવી આણામાં. સાસુએ મોં મચકોડ્યું. આકાશે તો પોતાના બેડરૂમમાં વાજિંત્રો મૂકવા માટે જગ્યા નથી, કહી બેડરૂમમાંથી વાજિંત્રો હઠાવી લીધા. અવનીને દુઃખ થયું, એ ચૂપ રહી. પણ મનમાં ખટકો તો રહી જ ગયો. લગ્ન પહેલાં આકાશ વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યની વાતો કરતો. એનું કુટુંબ બહુ forward વિચારોવાળું છે એવી બડાશો મારતો. અવની પોતાની જાતને ધન્ય માનતી કે એને સમાન રસવાળો પતિ મળ્યો. પણ અહીં ઘરમાં આવી કે પતિનું અલગ જ સ્વરૂપ જોવા મળ્યું. એને હતું કે એના શોખને અહીં પ્રોત્સાહન મળશે એને બદલે એના પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યા. સાસુ કહે બૈરી માણસ થઈને રાગડા તાણવા એ સારા લક્ષણ નથી.

હનીમુનથી પાછા આવ્યા પછી બીજે જ દિવસે આકાશ ઓફિસથી આવ્યો, નાહી ધોઈ તૈયાર થયો, સેંટ છાંટ્યું, અને જાણે રોમીયો બનીને બહાર જવા નીકળ્યો. આકાશ તૈયાર થતો હતો તેથી અવનીને લાગ્યું કે મારે પણ સાથે જવાનું જ હશે. એ પણ નવી સાડી પહેરીને તૈયાર થઈ. આકાશ બુટ પહેરતો હતો. અવની સેન્ડલ પહેરીને સાથે બહાર નીકળી. આકાશ ભડક્યો, આમ બનીઠની ક્યાં ચાલી? અવનીને આશ્ચર્ય થયું, તમારી સાથે જ તો વળી? આકાશ એને લીધા વિના

ઘરનો દરવાજો જોરથી બંધ કરી જતો રહ્યો. અવની ડઘાઈ ગઈ. એણે પતિને પૂછ્યું, એણે જવાબ આપ્યો, તારે પૂછપરછ કરવાની જરૂર નથી. ઘરમાં રહો, માને રસોઈમાં મદદ કરો. મારી સાથે બહાર આવવાની જરૂર નથી.

અવનીનું સ્વમાન ઘવાયું. મોડી રાતે આકાશ ઘરે આવ્યો, અવની જમ્યા વગર બે થાળી ઢાંકીને બેસી રહી હતી. આકાશ કહે, હું બહાર જમીને આવ્યો છું. મારી રાહ જોઈ બેસવાનું નહીં. જમી લેવાનું. બસ ધમાધમ કરતો આકાશ આમ વારંવાર ઘરબહાર જાય, ગમે ત્યારે આવે. બહુ પૂછે તો પરાણે જવાબ આપે, મુશાયરામાં ગયો હતો. અવની કહે, મને મુશાયરામાં આવવું ગમે, હવેથી હું તમારી સાથે આવીશ. પણ આકાશ એક ગાળ બોલી, અવનીને ચૂપ કરી દેતો.

પતિની રૂક્ષતા અને કઠોરતા જોઈ એનું મન ઘવાઈ જતું. એ ગમ ખાઈ જતી. પતિના વર્તન માટે એના મનમાં શંકા ઊઠતી અને સત્ય બહાર આવી જ ગયું. આકાશ વિભા નામની એક સ્ત્રીને ત્યાં દરરોજ જતો હતો. વિભા પરણેલી હતી. એનો પતિ ઘરમાં હાજર હોવા છતાં આકાશ અને વિભા અલગ રૂમમાં દરવાજો બંધ કરી સંગીત સાંભળતા. અવની આધુનિક જમાનાની યુવતી છે. એ શાને ડઘાય. એ હિંમત કરીને વિભાને ત્યાં પહોંચી ગઈ. વિભાને કહ્યું, તું પરણેલી છે, આકાશ પરણેલો છે. બંનેના સંસાર શા માટે બગાડો છો? પણ વિભા તો તદ્દન બેશરમ નીકળી. કહે, મારો વર ઘરમાં છે, એને વાંધો નથી પછી તારો વાંધો કોણ ગણકારવાનું છે? આકાશ અમારે ત્યાં આવશે જ. અમારી દોસ્તી પાકી છે. આ અમારો નિત્યક્રમ છે, તારે લીધે નહીં બદલાય.

અવનીને પરિસ્થિતિનો તાગ મળી ગયો. આકાશ પાસેથી પૈસા ખંખેરવાનો આ ધંધો છે. આકાશને જો વિભાનો સંબંધ પસંદ છે તો પછી એણે અવની સાથે લગ્ન કર્યા જ શા માટે? હવે લગ્ન કર્યા જ છે તો એણે અવનીને વફાદાર રહેવું જોઈએ. વિભા સાથેનો સંબંધ તોડવો જોઈએ. પણ અહીં તો આકાશની મમ્મી આકાશને કંઈ કહેતી નથી.

અટકાવતી નથી. વિભાના પતિને કોઈ objection નથી. બધાએ આવા આડા સંબંધને સ્વીકારી લીધા છે. વિભાની કે એના પતિની જે મજબુરી કે લાચારી હોય તે, અવની શા માટે આકાશના આડા સંબંધને સ્વીકારે? જો પતિને પત્ની માટે કોઈ લાગણી નથી, લગ્નના બંધનની પવિત્રતા સમજાતી નથી તો શા માટે આકાશના ઘરમાં પડી રહેવું. જ્યાં પોતાના અસ્તિત્વની નોંધ લેવામાં પણ આવતી નથી.

અવની તો બેગ ભરીને ચાલી નીકળી પિયર. માએ શિખામણ આપી કે જીવનમાં આવું ક્યારેક થાય છે. ઘરમાં આકાશનો જીવ પરોવાશે. વિભાને ભૂલી જશે. અવનીની નજરમાં આકાશ એટલો બધો અધમ બની ગયેલો લાગ્યો. શા માટે આકાશની પત્ની બનીને એના ઘરમાં રહેવું જોઈએ? સૌ શિખામણ આપે કે સ્ત્રીનો ધર્મ છે. સહન કરી લેવું. લગ્નજીવન બચાવી લેવું જોઈએ. પણ અવનીને ગળે એવી શિખામણો ક્યાંથી ઉતરે? જો પતિ વફાદાર ન રહેવા માંગે તો પછી પત્નીએ શા માટે એની દરકાર કરવી. આજની સ્ત્રી ભણેલી છે. રોટલાની મોહતાજ નથી. કે પતિના પગની જૂતી બનીને રહેવું પડે. વારંવાર અપમાન સહન કરવું પડે? સારું થયું, સંતાન થયું નથી. પોતે કમાઈને પોતાનું પેટ ભરી શકશે. પુરુષ બેવફા બને તો સ્ત્રીએ શા માટે આંખમીંચામણ કરવા?

જો પરસ્પર પ્રેમ જેવું કોઈ તત્ત્વ જ ન હોય તો આવા લગ્નજીવનનો અર્થ શો? હિંદુ સંસ્કૃતિમાં લગ્ન સંસ્કાર છે. શું ફક્ત સ્ત્રીએ જ સંસ્કાર જાળવવાના? લગ્નની ગાંઠ ભલે સૂતરની હોય, સરકણી હોય પણ એ પવિત્ર બંધન છે. પણ સંબંધ પરસ્પર અવલંબન રાખે છે. એકપક્ષી સંબંધ ક્યારેય ન ટકી શકે!

જીવનમૂલ્ય

માનવ જીવન અમૂલ્ય છે. જીવનમાં નીતિમત્તા, સત્યની પ્રતિષ્ઠા હોય. પ્રેમ અને કરુણાસભર જીવન હોય, માનવજીવનનું લક્ષ્ય ઉત્તમ માનવી બનવું. સ્વકલ્યાણ સાધવાની સાથે સર્વકલ્યાણની ભાવના વિકસાવવી. જેમ પ્રકૃતિ નદી નાળાં, પહાડ, વનરાઈથી શોભે, તેમ પ્રામાણિકતા, ત્યાગ અને કર્તવ્ય નિષ્ઠા થકી માનવીનું જીવન ઉન્નત બની શકે. અન્યનું ભલું કરવું એ માનવીય મૂલ્ય છે. કૌટુંબિક વાતાવરણ, શૈક્ષણિક વાતાવરણ અને સત્પુરુષોના સમાગમથી માનવીય મૂલ્યો અદકેરાં બની જાય, સોનામાં સુગંધ ભળે. ધર્મ અને શિક્ષણના બે મજબૂત સ્તંભ ઉપર નૈતિક મૂલ્યો ટકી રહ્યા છે.

આજે માનવધર્મ વિસરાઈ ગયો છે, સ્વાર્થની, સત્તાની બોલબાલા છે અને શિક્ષણ તો તળિયે બેસી ગયું છે. પછી નીતિમત્તા બચે જ ક્યાંથી? નૈતિક મૂલ્યો જો નામશેષ થઈ જશે તો બધું ભસ્મીભૂત થઈ જશે. આજે માનવીના જીવનમાં મૂલ્યોની અવગણના થઈ રહી છે, માનવ મૂલ્યોનો હાસ થઈ રહ્યો છે. રાજકારણ, ધર્મ, સમાજ બધે જીવનના આદર્શો નેવે મૂકાઈ રહ્યાં છે. આ મૂલ્યોની માવજત કરવામાં માબાપ, શિક્ષકો તથા સમાજ અને ધર્મ બધા ઊણા ઉતર્યા છે.

પરિવાર એટલે સંતાનોને નાગરિક ઘડતરની તાલીમ આપી આદર્શ નાગરિક બનાવનાર સંસ્થા. જ્યાં માબાપના જીવન અસંતુલિત છે, ત્યાં સંતાનોને કયું માર્ગદર્શન આપી શકવાના? શાળાઓ વિદ્યાનું ધામ બનવાને બદલે પૈસા કમાવાનું - ટ્યુશનો કરી વિદ્યાર્થીઓના પૈસા ખંખેરવાનું મશીન બની ગયા છે. ગુરુ જ્ઞાન આપવાનું ભૂલી ગયા અને વિદ્યાર્થીઓ સાચા અર્થમાં વિદ્યા સંપાદન કરવા માંગતા જ નથી. બુદ્ધિ ધારદાર બને છે પણ હૃદયની કેળવણી અપાતી નથી. સંવેદનશીલતા શૂન્ય બની ગઈ છે. સમાજમાં ડોક્ટર, એન્જનીયરો છે પણ એમનું જ્ઞાન સમાજલક્ષી નથી. એકડા વિનાના મીંડા જેવું છે.

માણસ એટલે કૃતજ્ઞતા. સમાજનું ઋણ ચૂકવવાનું છે, સારા માણસ બનીને. અને ધર્મગુરુઓએ તો ધર્મના નામે જનતાને અફીણી બનાવી, અક્કલહીન ઘેટા જેવા બનાવી દીધા છે. ધર્મને નામે અંધશ્રદ્ધા પોષીને મહત્વ મેળવવું છે. મોટા મોટા મંદિરો, દેરાસરો, મઠો બાંધી પ્રભુતા મેળવવી છે. ભારતની આધ્યાત્મિક પરંપરાને તેમણે લૂણો લગાડી દીધો છે. જન્મ મરણથી મુક્તિ નહીં, રાગ દ્વેષમાંથી મુક્તિ મેળવવાની છે. તો જ જીવનમાં પરિપૂર્ણતા આવે. ઉર્ધ્વગતિ પામવાનો પ્રત્યેક જીવનો પરિશ્રમ હોવો જોઈએ.

સમય ગમે તેટલો બદલાય, નીતિમત્તા, સત્યના મૂલ્યો શાશ્વત રહેવા જોઈએ. જીવનમૂલ્યોની વાતો મોટી મોટી કરીએ પણ આચરણમાં ઝીરો. માબાપ પોતે સંતાનોને જૂઠું બોલતા શીખવે છે. કામચોર બનાવે છે, સંતાનોની સુખાકારી - ભૌતિક જરૂરિયાતો માટે, કરચોરી, ભ્રષ્ટાચાર આદરે છે. પરિણામે આજે રાષ્ટ્રીય સંપત્તિને જાળવવાની વફાદારી કોઈ દાખવતું નથી. દીકરો રસ્તા પરથી કોઈ વસ્તુ ઉપાડીને લાવતો તો બાપા લાફો મારીને કહેતા, શરમ નથી આવતી, ચોરી કરાય? જ્યાંથી લાવ્યો, ત્યાં મૂકી આવ. આજે સરેઆમ રાષ્ટ્રીય સંપત્તિનો વેડફાટ થઈ રહ્યો છે. ખનિજ, વીજળી, કરચોરી સામાન્ય બની ગયા છે. આપણા મૂલ્યો થકી મશાલ બની ન શકીએ તો દીવડી સમાન બનીને પ્રમાણિકતાનું તેજ તો પાથરી શકીએ ને!

ઈશ્વરે સૃષ્ટિની રચના કરી. વિશ્વચેતના થકી સૃષ્ટિમાં સાતત્યપૂર્ણ સંવાદિતા જળવાઈ રહે છે. અસ્તિત્વ, સર્જન અને વિસર્જનની વૈશ્વિક પ્રક્રિયા સતત ચાલ્યા કરે છે, પારસ્પરિક અનુસંધાન થકી એનું સંચાલન થઈ રહ્યું છે. પ્રકૃતિની આ પ્રાણવાન પ્રક્રિયાનો પ્રતિઘોષ માનવજીવનના ભૌતિક અને આધ્યાત્મિક આવિષ્કારોમાં અભિવ્યક્ત થાય છે. તેનો આંતરધ્વનિ વિશ્વ વાત્સલ્ય, ઈશ્વરીય આનંદ અને પ્રશાંત પરમાત્મમયતા જેવા દૈવી સંસ્કારોનું સિંચન કરી માનવધર્મ પ્રસ્થાપિત કરે છે, ચૈતન્યની અભિવ્યક્તિ દ્વારા આત્મચેતના જ માણસમાં મૂળભૂત સત્યને પ્રજ્વલિત રાખે છે. સમય, સંજોગ, સંદર્ભ બદલાય, પણ સત્ય સનાતન જ રહે.

માણસમાં મૂળભૂત સંસ્કારો એને દૈવત્વ સંપન્ન કરવા સતત પ્રેરે છે. વિપરીત, વિષમ, વિકૃત પરિસ્થિતિમાં પણ માનવીય મૂલ્યોનું અવમૂલન થવાદેતું નથી. આંતરિક ચેતનાનો આ શાશ્વત ઇતિહાસ છે. અનેક પરિબળોનો પ્રતિકાર કરી જ્ઞાન-વિજ્ઞાન દ્વારા, સદ્ભાવ અને સહકારથી માણસ વિકાસ સાધતો રહ્યો છે સતત. લાગણીની સાંસારિકતા વિના કોરી આધ્યાત્મિકતા નિરર્થક છે. બુદ્ધ, મહાવીર જેવા મહામાનવ ભોગને અતિક્રમી, ત્યાગ દ્વારા પરમાત્મદર્શી પ્રજ્ઞાની અનુભૂતિ કરી શ્રેષ્ઠ માનવ બની શક્યા. ચિત્ત વિલાસ દ્વારા ચિત્ત વિકાસ સાધી શક્યા.

માણસ માત્રમાં સર્વસામાન્ય મૂળભૂત માનવમૂલ્યો વિદ્યમાન છે. જે સંસારને સુસંસ્કૃત અને સુરક્ષિત રાખે છે. આજના માનવમાં કળિયુગ પ્રવર્તમાન હોવાથી માનવમૂલ્યોને મચડી મચડી આપણે સ્વકેન્દ્રી બની ગયા છીએ, સંસ્કારપુંજ શોધ્યા જડતા નથી. ન્યાય, નીતિને નેવે મૂકી દીધા છે. ભૌતિક મૂલ્યોની બોલબાલા છે. સાધનસંપન્ન બનવા માટે જીવનમાંથી મૂલ્યોને જાકારો આપી દીધો છે. નૈતિકતાને નેવે મૂકીને કરોડોના કૌભાંડ કરે છે. કોઈપણ જ્ઞાન-વિજ્ઞાન કે ધર્મગ્રંથોનું લક્ષ્ય માનવને ઘડીને એનું ઉર્ધ્વીકરણ કરવાનું છે, સદ્ગુણોનું પ્રતિસ્થાપન કરવાનું છે. ટી.વી., મોબાઇલ, દૃશ્ય શ્રાવ્ય સાધનોથી ઊગતી પેઢી કુસંસ્કારોની ગર્તામાં ધકેલાઈ રહી છે. ઊગતી પેઢીને સદ્ગુણસંપન્ન બનાવવાની છે. તપ અને ત્યાગથી જીવનને ઉજ્જવળ બનાવવા કર્મયોગી થઈએ. સમાજ દિશાહીન બની રહ્યો છે. બાહ્ય ભપકાથી અંજાઈ ગયો છે. ભયંકર ભ્રષ્ટાચારના ભોરિંગથી ભારત ભૂમિ ભરડાઈ રહી છે. આંતરિક સદ્ગુણો ખીલવવાના છે.

આપણી સંસ્કૃતિ ઓમની છે. બોંબની નહીં. માણસાઈના મૂલ્યોને મરવા દેવા નથી. નીતિ શિક્ષણ દ્વારા એને પુનર્જીવિત કરવા છે. ખોવાઈ ગયેલી, નીતિ, સંસ્કૃતિરૂપ મોંઘેરા રતનનું જતન કરવાની ફરજ છે આપણી સૌની. સો વાતની એક વાત. નીતિ એટલે સત્ય, સત્ય એટલે ઋત. જીવનમાં એની પ્રતિષ્ઠા પ્રાણપણે કરવી જ રહી.

જીવન સાફલ્ય

માનવજીવનના ચાર પુરુષાર્થ - ધ્યેય, ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ. ધારયતિ ઇતિ ધર્મ- ધર્મ એટલે સત્ય, ધર્મ એટલે સંવાદિતા. ધર્મ એટલે ત્યાગ, ધર્મ એટલે નિયતિ. આ સર્વ કંઈ જગતને ધારણ કરવા માટેના સાધનો છે. પછી ભલેને જુદા જુદા દૃષ્ટિબિંદુથી એનું વિશ્લેષણ કરીએ, વાસ્તવમાં એ સત્ય જ છે. જીવનનું સારભૂત સત્ય એટલે સત્-ચિત્-આનંદ. એ જ તો પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે. એ જ તો વિશ્વનું નિયમન કરનાર નિયતિ છે. વિસંવાદનો ત્યાગ એ છે સંવાદિતા. પરસ્પર સ્નેહનું સામ્રાજ્ય વિસ્તરતું રહે એનું નામ સંવાદિતા. વ્યક્તિ લગ્ન કરે, સંસાર સુખ ભોગવે, ગૃહસ્થાશ્રમ ધન્ય કરે. ધર્મના માર્ગે અર્થ કમાય. નિયતિનો સ્વીકાર, હરિ કરે તે મમ હિતનું, એવો દૃઢ વિશ્વાસ. જે ગમે જગત ગુરુ દેવ જગદીશને સર્વત્ર સ્વીકાર, સુખનો કે દુઃખનો - પુરુષાર્થ થકી ઉન્નતિ સાધવાની છે. માનવજીવનને સાર્થક કરવાનું છે. અંતરની સાત્વિકતા એ જ તો સાચો ખજાનો છે. પ્રીતનું પ્રભાત જ જીવનને પ્રકાશિત કરી શકે. ખજાનો એટલે નાણાનો ભંડાર. પણ મૃત્યુ સમયે શરીરને છોડી દઈશું ત્યારે અઢળક નાણું અહીં જ છોડી જવું પડશે. નાણા ખર્ચીને પણ મૃત્યુને આવતું અટકાવી નહીં શકાય. લૌકિક જીવન જીવવા માટે નાણાની મૂલ્યવાન વાસ્તવિકતા છે પણ માત્ર નાણાં થકી જીવન જીવી ન શકાય. સ્વયંના અંતરના ખજાનાની અમૂલ્યતાને જાણવાની જિજ્ઞાસા જાગવી જોઈએ. સર્વ વ્યાપક એવા પ્રભુની ચેતનાની અનુભૂતિ થવી જોઈએ. સાત્વિક વિચારોના ચિંતનથી સદાચરણની સુગંધ પ્રસરાવતું જીવન જીવવાની તક ઇશ્વરે સૌને આપી છે. આત્મીય ચેતનાનું ધન સૌને શ્વાસરૂપે એક સમાન આપ્યું છે. ભક્ત બનીએ ભગવાનના, ભક્તિ એટલે ભગવાન પ્રત્યે ભાવની ચેતનવંત શક્તિ પ્રભુની ચેતનાના આવિષ્કારને માણવાનો

છે. જાગૃતિનો દીપ બનીએ, મનની શક્તિને ઉજાગર કરીએ, દિવ્ય ગુણોનું પ્રકટીકરણ થાય, ઉન્નતિના, પ્રગતિના દ્વાર સ્વયં ખૂલતા જાય.

જ્ઞાની ભક્ત જીવનરૂપી પાનાની બાજી રમે - હુકમનું પાનું હાથમાં રાખે, હાર અને જીતને તટસ્થ - સમભાવથી સ્વીકારે.

જીવનનો આનંદ માણી લેવાના અનેક અવસરો ઇશ્વર આપણને આપે છે. પણ આપણી પાસે આનંદ માણવાની કુરસદ ક્યાં છે, એ આનંદ માણવા માટેની? જીવનમાં સતત અનુકૂળતા મેળવવા કોઈને કોઈ યંત્રણા કરવામાં વ્યસ્ત થઈ જઈએ ગૂંચવાઈ જઈએ છીએ. નિરાંત અનુભવવાની ચીજ છે. સુખના સાધનો વસાવવાથી નિરાંત મળી જવાની નથી. ઉલટાનું માનસિક અસ્વસ્થતા વધારી દઈએ છીએ. ભોગના સાધનો અંતરમાં સાચો આનંદ પ્રકટાવી શકતા નથી. જે સત્કાર્ય કરવાથી પ્રકટે છે.

ભૌતિક વિકાસની સાથે સાથે આંતરિક વિકાસ થવો જોઈએ. અંતઃકરણમાં બારે માસ આનંદ ફુવારા ફુટવા જોઈએ. સુખના સાધનોની વિપુલતા સુખના નિમિત્ત બનવાને બદલે બોજારૂપ બની જઈ અંતઃ સત્ત્વને કચડી નાંખે છે.

આ આનંદ મેળવવો ક્યાંથી? નાટક ચેટક, પીકચર જોવાથી? કલબમાં જુગારખાના કે શરાબખાનામાંથી? ભોગવિલાસ કાયમ અતૃપ્તિ જ આપે, ધરવ થતો જ નથી. આનંદનો ઓડકાર ક્યાંથી આવે? મન જો શાંત અને સ્વસ્થ હોય તો જ આનંદ માણી શકાય. સૌ કોઈ સુખ ઇચ્છે છે, સુખને ઝંખે છે. શાંત, પ્રસન્ન મન જ જગતની વાસ્તવિકતાનો સ્વીકાર કરી શકે. સુખ જ ખરી રીતે આપણી આંતરિક સંપત્તિ છે. આનંદ મેળવવો એ મારી અંગત મૂડી છે એ વિષયદત્ત સંપત્તિ નથી જ નથી. જીવનના આ સત્યને આત્મસાત્ કરી શકીએ તો સુખ જ સુખ.

હું પોતે જ આનંદસ્વરૂપ છું. બીજે આસક્તિ ધરાવવી જ નથી. ધર્મ થકી, ધર્મના અનુસરણથી જ આત્મવશતા પ્રકટે. મનમાં પ્રસન્નતા પ્રકટે. પછી જ આંતરિક, સ્વતંત્ર સુખનું સંપાદન થઈ શકશે. ધીરે ધીરે

વિષયોમાંથી ચિત્તને વિરક્ત કરતા જઈશું. જીવનમાં સાચા અર્થમાં સુખ પ્રાપ્ત થશે. ભાવિ સુખની કલ્પના કરીને સ્વર્ગલોકના સુખ માટે ઝંખના કરીએ. કોણે સ્વર્ગ દીધું છે? સ્વર્ગ અહીં જ છે, અહીં જ છે. મર્યા પછી કોને ખબર?

કુદરતની દરેક કૃતિ આપણને આનંદ અર્પે છે. ગંગોત્રીમાંથી ધોધરૂપે પ્રકટતા ગંગાજી કે લક્ષ્મણઝૂલા પરથી ચાંદની રાત્રે વહેતા ગંગાજળ જોઈને મનમાં જે પ્રસન્નતા પ્રકટે તે સુખ. બાગમાં ખીલેલા ફૂલો જોઈ મનમાં આનંદ પ્રકટે તે સુખ. નાના ટાબરિયાને હસતા રમતા જોઈએ તેમાં જે સુખ કે આનંદ મળે તે સ્વર્ગની તોલે ન આવે.

સુખ મેળવતા શીખીએ, મેળવીને માણતા શીખીએ. તો જીવન સાફલ્ય. જીવન આપણું છે. કંચનની જેમ શુદ્ધ થવું કે કથીરની જેમ તુચ્છ થવું એ આપણે નક્કી કરવાનું છે, એ આપણા હાથની બાજી છે.

ધરતીનો નાતો

હરસુખ દરરોજ નિયમિતપણે સવારસાંજ ગાર્ડન ફરવા જાય. મિત્રો સાથે ગામગપાટા મારે. સાત વાગે ઘરે આવી સંધ્યા આરતી કરે, સાડા સાતે જમવા બેસી જાય. મોડું વાળુ કરવું એમને ફાવતું નથી. સાંજનું જમવાનું સૌએ એકસાથે જ, ડાયનીંગ ટેબલ પર. સવારે કામધંધાર્થે ઘરેથી સૌ નીકળી જાય. લંચ ભલે ગમે ત્યાં લે. હરસુખ હવે કામધંધામાંથી નિવૃત્ત થઈ ગયો છે. ધીંગી ખેતીવાડી છે. ગામ વચ્ચે મોટી હવેલી છે. એક જમાનામાં ગાડું જોડી હરસુખ ખેતરે જતા. લીલીછમ વાડી, લહેરાતો મોલ, ખાધેપીધે સુખી. ગામ પટેલ, સરપંચ - ચોરા પર બેસી ગામના પ્રશ્નો ઉકેલે. હરસુખનો શબ્દ ઘરમાં કોઈ ન ઉઠાપે, ગામમાં પણ કોઈ ન ઉઠાપે.

છેલ્લા એક વરસથી ગામ છોડી મુંબઈ આવવું પડ્યું છે. હરસુખના ફેફસાં નબળા પડતા જાય છે. શ્વાસ લેવાની તકલીફ પડે છે. ગામડામાં મેડીકલ સુવિધા મળે નહીં. આમ તો ચાર વર્ષથી હરસુખ એકલો રહેતો હતો. પણ શરીર અસ્વસ્થ થવા લાગ્યું. મોટો દીકરો સુભાષ ને વહુ શાયરી એમને મુંબઈ લઈ આવ્યા છે. હરસુખનો જીવ એના ખેતરમાં, લહેરાતા મોલમાં, ઢોરઢાંખરમાં, ગામના ચોરામાં. એ બધા વિના એનો જીવ હીજરાય.

હરસુખના પત્ની સરલા ચાર વર્ષ પહેલાં રામજીને પ્યારા થઈ ગયેલા. ત્યારથી હરસુખનો જીવ ઘરમાંથી ઊઠી ગયો. ખેતર સાથી ભાગીયાને ખેડવા આપી દીધું. ઢોરઢાંખરની ઊઠવેઠ થતી નથી. દીકરો સુભાષ શહેરમાં આવી ગયો. ત્યાં મોટી કંપનીમાં સી.ઈ.ઓ. છે. મહિને રૂપિયા બે લાખનું પેકેજ. કંપની તરફથી ગાડી અને ફ્લેટની સુવિધા. દીકરો સુભાષ ગામ આવી શકતો નથી. હરસુખ બાપાને ગામડું છોડવું ન હતું. ગામમાં ભલે હવે ધંધોધાપો કરવો નથી. પણ નાનપણના

ગોઠિયા વિના શહેરમાં ગમે નહીં. બાપદાદાનું ઘર, ભલે ને જર્જરિત થઈ ગયું હતું. પણ જે ઘરમાં પત્ની સાથે સહજીવનના ૫૫ વર્ષ વીતાવ્યા એ ઘરની માયા કેમ છૂટે ?

પત્ની સરલા હતી, ત્યાં સુધી ઘરે જવાની ઉતાવળ રહેતી. હવે પત્ની નથી, પુત્ર શહેરમાં રહેવા આવી ગયો. હવે ગામના ચોરા ઉપર મિત્રો સાથે ગામગપાટા મારવા સિવાય કોઈ પ્રવૃત્તિ રહી નથી. હવે મુંબઈ આવવું પડ્યું, દીકરાના ઘરની બાજુમાં ગાર્ડન છે. ફરવા જાય, થોડું ચાલે, થાકી જાય, ઘરે આવી ટી.વી. જુએ. પણ ગામડાની ધરતીમાં રોપાયેલો રોપો શહેરની આબોહવામાં કરમાવા લાગ્યો છે. છતાં ફરજિયાત શહેરમાં રહેવું પડે છે. આર્ટીફીશીયલ રેસ્પીરેટરી મશીનનો આશરો લેવો પડે છે. ગામડામાં ઘરમાં એકલા રહી શકાય તેમ નથી. અચાનક શ્વાસ રૂંધાવા માંડે તો ? દીકરા સુભાષ અને પુત્રવધૂએ ઉપાડો લીધો છે. બાપા તમારો પથારો તમે જ સંકેલી લો. અમે ગામડે રહેવા જવાના નથી. ખેતીવાડી વેચી દો. ઘર પણ પડું પડું થઈ રહ્યું છે. બધું વેચીસાટી શહેરમાં અમારી સાથે રહો. અમને ચિંતા નહીં. અમારાથી ગામડાની દોડાદોડી થાય નહીં.

ક્રિસમસ વેકેશનમાં સુભાષ બાપાને લઈને ગામડે આવ્યો છે, બધું સમેટી લેવું છે. ખખડી ગયેલા ઘરમાં રહેવાનું ફાવે તેમ નથી. દલાલે સોદો કરી રાખ્યો છે. હવે વેચાણખત કરી મિલકતની સોંપણી કરવાની છે. કાકાને ઘરે બધા ઉતર્યા છે. હરસુખના જીવને ચેન નથી પડતું. બે દિવસથી ગામમાં ચોરે જઈ બેસે છે. ખેતરે આંટો મારે છે. જૂનું ઘર ખોલી એની ભીંતો ઉપર હાથ ફેરવી લે છે. આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવે છે. જાણે છેલ્લે છેલ્લે બધું જોઈ લેવું છે. સાંજ પડે, ઢોર પણ પાછું ફરીને પોતાના ખીલા પાસે આવીને ઊભું રહી જાય. ત્યારે હરસુખે તો આખી જિંદગી આ ગામની હવામાં શ્વાસ લીધા છે. અહીં જન્મ્યો, પરણ્યો, ઘરસંસાર માંડ્યો.

આજે શનિવાર છે. વેચાણખત પર સહી કરવાની છે. સાંજ સુધીમાં બધા કામ પતાવવાના છે. હિસાબકિતાબ કરી લેવાના છે. કાલે રવિવારે

શહેરમાં પાછા ફરી જવું પડે. દીકરાને સોમવારે કામ પર જવાનું હોય. સાંજ પડી ગઈ, કાકાના ઘરમાં બધાની મીટીંગ રાખી છે પણ હજુ હરસુખ ઘરે પાછા ફર્યા નથી. દીકરો સુભાષ, ભત્રીજાના સ્કૂટર પર નીકળ્યો છે, ગામમાં બાપાને શોધવા. ખેતરે આંટો માર્યો, ચોરા પર આંટો માર્યો, એમના બે ચાર મિત્રોને ત્યાં પૂછપરછ કરી. હરસુખનો ક્યાંય પતો નથી. ક્યાં ગયા હશે બાપા? કોઈએ સૂચન કર્યું કદાચ જૂને ઘેર ગયા હશે. સુભાષે સ્કૂટર ઘર તરફ વાળ્યું. આટલી સાંકડી શેરીમાં ગાડી વળી શકે નહીં.

ખડકી ખૂલી હતી. અંધારું ફેલાવા લાગ્યું હતું. પરસાળ ઓળંગી ઓરડામાં ગયા. હરસુખ બાપા એમના હીંચકા પર બેઠા હતા. હાથમાં પત્ની સરલાનો ફોટો હતો. સુભાષે હાક મારી. બાપા પાછું વળીને જોવા જાય ત્યાં તો ઉપરથી છત તૂટી પડી. છત સાથે હીંચકો ભોંય ભેગો થયો, સાથે બાપા હરસુખ પણ. બાપા ઓરડાના કાટમાળ નીચે દટાઈ ગયા. પોતાના વતનની ધરતી પોકારતી હશે. બાપાએ પોતાના ઘરમાં આવીને છેલ્લા શ્વાસ લીધા. આર્ટીફીશીયલ રેસ્પીરેટરી સીસ્ટમથી કંટાળી ગયા હતા. પોતાના ગામની આબોહવા ફેફસામાં ભરી લીધી. પોતાની વસાવેલી મિલકતના વેચાણ ખતમાં સહી કરવાની એમની ઇચ્છા નહીં હોય. ગારમાટીનું ઘર હતું. એમની માટી ઘરની માટીમાં ભળી ગઈ. જે ગામ, જે ઘર સાથે દૈન્યથી નાતો જોડાયેલો હોય તે ક્યાંથી તૂટે?

ધરમની બહેન

દિવસ તો ગમે તેમ પસાર થઈ જાય, પણ રાત આખી પડખા ફરીફરીને થાકી જવાય, કેમે કરી ઊંઘ આવતી નથી. બેરન બની ગઈ રતીયાં - સરયુ વિના - મનસુખની તડપન વધતી જાય, રાત વધતી જાય તેમ તેમ. મનસુખ સાઠ વર્ષની વયે ધરભંગ થયો. પત્ની સરયુને કેન્સર થયું, લાસ્ટ સ્ટેજમાં ખબર પડી. કોઈ પણ ટ્રીટમેન્ટ લાગુ પડે તેમ ન હતી. ધંધો ધાપો બધું છોડી મનસુખ પત્નીની સારવારમાં લાગી ગયો. સરયુના છેલ્લા દિવસોમાં એની સાથે હરેક પળ વિતાવવા માંગતો હતો. એક મહિનો રાતદિવસના ઉજાગરા કર્યા - પૈસા પાણીની જેમ વેર્યા - પણ સરયુનું આયુષ્ય ખૂટ્યું હોય તો એ ક્યાંથી બચી શકે?

મનસુખ લઢ્ઢુ હતો સરયુ પાછળ. કેમ ન હોય? સરયુ હતી જ આરસની પૂતળી સમી, આંખો એની કામણગારી, અને સ્વભાવે ધીરગંભીર. મનસુખના મનસ્વીપણાને એણે નિભાવી લીધો હતો. ગરીબ ઘરની દીકરી સરયુ. મનસુખ પણ ગરીબ જ હતો. બંનેની જોડી જામી. કરમના બળિયા, નસીબના બળિયા, બંનેનું ભાગ્ય ખૂલી ગયું. મનસુખ માનતો કે સરયુ જ મંગળ પગલાની તેથી જ એનું સર્વ શુભમંગળ થતું ગયું. પૈસે ટકે સદ્ગત થતા ગયા. વાલકેશ્વરમાં બંગલો બંધાવ્યો. એક દીકરો ને એક દીકરી. સંસારવાડી ધમધમતી હતી અને મધમધવા લાગી. ધનની વર્ષા થવા લાગી. પૈસો પૈસાને તાણી લાવે. સંતાનોના લગ્ન થઈ ગયા. જમાનાની હવા અનુસાર દીકરો પત્ની સાથે અલગ રહેવા ગયો. દીકરી બેંગલોર ગઈ પરણીને. એમના સંતાનો હવે પરણવા લાયક થઈ ગયા છે. સૌ સૌને ઘેર સુખી છે.

હવે બંગલામાં મનસુખ એકલો રહે છે. ભર્યાભાદર્યા સંસાર જાણે ઉજ્જડ થઈ ગયો છે. સવાર સાંજ કમલા રસોયાણી રસોઈ કરવા આવે

છે. મનસુખને પ્રેમથી રાંધી જમાડે છે. કમલા છેલ્લા પાંચ વર્ષથી મનસુખને ઘેર નોકરીએ લાગી છે. સરયુએ એને રસોઈ બનાવવામાં expert બનાવી દીધી છે. મનસુખને ભાવતું અને ફાવતું ભોજન બનાવવાનું ફાવી ગયું છે કમલાને એક દીકરી છે. વીસની થઈ છે. કમલા બાળવિધવા છે. દીકરીને ભણાવવા નોકરી કરવી પડે.

મનસુખ શેઠ સાઠીએ પહોંચ્યા છે પણ કડેઘડે છે. કાઠી કાયા છે. તાંબાવરણી કસરતી કાયા છે. એકલા પડી ગયા છે. પણ એકલતા ક્યારેય અનુભવતા નથી. એની પ્રિય પત્ની સરયુ એના મનોપ્રદેશમાં સદાય જીવંત છે. સરયુની હાજરીનો સતત અનુભવ કરે છે. સવાર સાંજ કમલા રસોઈ કરી જમાડી જાય. મનસુખના મિત્રોની ચાર વાગે મહેફિલ જામે. બધા મિત્રો મનસુખને બંગલે આવે. મનસુખ જાતે ચા બનાવે. નાસ્તાની બરણીઓ ટેબલ પર ભરી પડી હોય. બધા સાથે મોજમજા કરે. પાના રમે. રવિવારે ડ્રીક્સ પાર્ટી જામે. મોડી રાત્રે ડીનર લઈ સૌ છૂટા પડે. સૌ સૌને ઘેર જાય. બંગલામાં સન્નાટો છવાઈ જાય. ફરી એકલતા. સરયુની યાદ ઘેરી બને, રાત વેરણ બને. સરયુ ભલે સ્થૂળ રીતે નજર સમક્ષ નથી પણ સતત એની હાજરીનો અનુભવ થતો. એની વહાલી સરયુ જાણે સદૈવ એના હૈયામાં વસેલી રહેતી. બે વર્ષ થઈ ગયા, સરયુ ભગવાનને વહાલી થઈ ગયાને બે વરસના વહાણા વાઈ ગયા છતાં સરયુ પ્રત્યેના પ્રેમમાં જરાયે ઓટ આવી નથી.

દીકરો ને દીકરી દીવાળીના ટાણે ચાર દિવસ આવે. શોપીંગ કરવામાં જ દીકરી અને વહુને રસ હોય. મોટે ભાગે બહાર રેસ્ટોરેન્ટમાં જ ડીનર ગોઠવાય. મનસુખને બહારનું ખાવાનું જરાયે ન ફાવે. પણ છોકરાઓ ખાતર મન મનાવી લે. એક વાતની પ્રતીતિ થઈ ગઈ છે મનસુખને કે સંતાનો સ્વાસ્થ્યના સગા છે. પૈસાના લાલચુ છે. મુસીબતમાં પડખે ઊભા રહે તેવા નથી જ નથી.

મનસુખના મિત્રો મનસુખને સમજાવે છે કે ક્યાં સુધી એકલો રહેશે? હજુ તો બહુ લાંબી મંજિલ કાપવાની છે. મનસુખ વિચારે કે આ ઉંમર ઘોડે ચડવાની થોડી છે? હવે તો વળતા પાણી કહેવાય. પણ

મિત્રો તેનો પીછો છોડતા નથી. રોજ કોઈને કોઈ વાત લઈને આવે. કોઈના ફોટા બતાવે. પોતાના અંગત સગામાં છે. ગરજવાન છે. ટકી રહેશે પણ મનસુખનું મન માનતું નથી.

મનસુખને બે દિવસથી તાવ આવતો હતો. કમલાએ એના માથા ઉપર કોલનવોટરના પોતા મૂક્યા. સરયુ સિવાય ક્યારેય પરસ્ત્રીનો સ્પર્શ કર્યો ન હતો. એક તો માંદગી, તાવ અને પરવશતા. મનસુખના મનમાં વિચારોનો કીડો સળવળવા માંડ્યા. મનસુખ સાજો થઈ ગયો. કમલા પ્રત્યે એનો દૃષ્ટિકોણ બદલાવા લાગ્યો. લાલચુ નજરે તેની સામે જોવા લાગ્યો. માનવ સહજ નબળાઈ. બે દિવસ પછી કમલા એની દીકરી મોરલીને લઈ આવી. અરજી કરી, મારી દીકરીને મેડીકલમાં એડમિશન લેવું છે. રૂ. એક લાખ ફીના ભરવાના છે. જો આપ સગવડ કરી આપો તો મારા પગારમાંથી કપાવતી રહીશ. જિંદગીભર આપની ઓશિયાળી રહીશ.

મનસુખે મનમાં મનસુખા ઘડવા માંડ્યા. કાલે કમલા એની દીકરીને લઈને આવે ત્યારે પ્રપોઝલ મૂકું. પૈસા પાછા વાળવાની જરૂર નથી. ઓશિયાળા થવાની જરૂર નથી. જીવનસાથી બની જા. એના રોમરોમ ઝંકૂત થવા લાગ્યા. બીજે દિવસે કમલા એની દીકરી સાથે આવી. એના હૃદયના ધબકારા વધી ગયા. મનમાં રમતા શબ્દો શમી ગયા. સરયુ ઠપકાભરી નજરે જાણે એને જોઈ રહી હતી. મનસુખના મનોભાવ બદલાઈ ગયા. બેન, લઈ જા પૈસા, અને ભણાવજે મારી ભાણીને. આજથી તું મારી ધરમની બેન.

ચારે સુખ

ત્રણ પ્રકારના સુખ ભોગવે છે મહાસુખભાઈ. પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા, બીજું સુખ તે ઘેર દીકરા, ત્રીજું સુખ તે કોઠીએ જાર, ચોથું સુખ તે સુલક્ષણી નાર.

ફક્ત પહેલું સુખ નથી મહાસુખભાઈને. તબિયતનું લહેણું નથી. ડાયાબીટીસ ને બ્લડપ્રેશર, રાત્રે નિંદર નહીં. ઘર ભર્યું ભર્યું છે. પત્ની હંસા વિવેકી છે. નીરક્ષીરનો વિવેક જાણે છે. ઘર-વ્યવહાર સરસ રીતે ચલાવે છે. એને પગલે જ તો મહાસુખભાઈ તરી ગયા છે, પૈસે ટકે અને નામના પણ. મહાસુખભાઈના બાપા કસ્તુરભાઈ કોઈ શેઠિયાની પેઢીમાં ગુમાસ્તા તરીકે નામું લખતા. અત્યંત દરિદ્ર હાલત. એકના એક દીકરા મહાસુખને ભણાવવા પૈસો નહીં. પત્નીની દવા કરાવવા પૈસો નહીં. ઘરમાં હાંડલા કુસ્તી કરે. દીવાળી જેવા ટાણે તેવતેવડા છોકરા નવા કપડાં પહેરે. ફટાકડા ફોડે પણ કસ્તુરભાઈને ત્યાં ખાવાના ફાંફાં. ઘરડા માબાપની સારવાર, બૈરી કાયમની માંદી, કસ્તુરભાઈ જાતે ઘરનું કામ કરે, મા-બાપની સેવા કરે. શેઠિયો કંજુસ, પૂરતો પગાર આપે નહીં. કસ્તુરભાઈ નોકરી છોડી દે તો ખાય શું? નાનકડા ગામડામાં આવી બીજી નોકરી ક્યાંથી મળે. જેમ તેમ સંસારનું ગાડું નભાવે. શેઠની પેઢીનો આર્થિક વ્યવહાર કસ્તુરભાઈના હાથમાં. શેઠનું પાલીતાણામાં ટ્રસ્ટ ચાલે. કસ્તુરભાઈ ભારે પ્રમાણિક અને ટેકીલા પણ. એક પૈસાની ઉંચાપત નહીં. ખાયકી નહીં. વેચાણ ઉપર દલાલી નહીં. શેઠિયા પેઢી પર આવે નહીં. વિશ્વાસે વહાણ ચાલે. ભૂખે મરવું પડે પણ ટ્રસ્ટની એક પૈસાની મદદ લેવાય નહીં. મફતનું ખવાય નહીં. હરામનું ખવાય નહીં. સુદામાનો અવતાર.

મહાસુખ અનેક અભાવો વચ્ચે મોટો થયો. મનમાં ઘોડા દોડે. પૈસાવાળા થઈ જવાનો અભરખો. મહાસુખ હોશિયાર, ભણ્યો. પણ

ભારે કાબો. સરકારી નોકરી મળી ગઈ નસીબે. ઉપરની કમાણી અને નીચેની કમાણી. બે હાથે અઢળક ધન મંડ્યો ઉલેચવા. બંગલો બંધાવ્યો અને દરવાજે બબે ગાડી. ઉપર કહ્યું તેમ બધા સુખ હાજરાહજુર, પણ ક્યાંયે મનને શાંતિ નથી. તનમાં અનેક રોગોએ ઘર ઘાલ્યા છે. મેવામીઠાઈ ફીઝમાં પડ્યા છે પણ ડોક્ટરની મનાઈ. ચા પીવી પડે ખાંડ વગરની. મીઠાઈ તો ક્યાંથી ખવાય? છાશવારે હોસ્પિટલના ચક્કર. ઘરમાં એસી હોય છતાં યે રાત્રે ઊંઘ ન આવે. કાળાધોળા કરતો રહે પછી મનમાં અજંપો જ રહે. પત્ની હંસા ટોક્યા કરે. અનીતિનો પૈસો જંપ વળવા દેશે નહીં. સતત ડરમાં જીવવાનું. હવે પાછું વળાય નહીં. બહુ દુઃખ વેઠ્યા હતા. માની દવા કરાવવા પૈસા ન હતા ગમે તે ભોગે ધન ઉસરડીને ભેગું કરવું છે.

મહાસુખનો દીકરો નચિકેતા. નચિકેતા જે માગે તે બાપા અપાવે. એક દીકરો એની બધી જ ઇચ્છાઓ પૂરી કરવી છે. પોતાને ભોગવવી પડી એવી કઠણાઈ કે ગરીબાઈ દીકરાને ભોગવવી ન પડે. દીકરાના ખાતામાં મસમોટી રકમ જમા કરાવતા રહે બાપા. પણ દીકરામાં દાદા કસ્તુરભાઈના સંસ્કારો ઉતર્યા હતા. મા હંસાએ એ સંસ્કારોને ઉછેર્યા હતા. દીકરો દાદા જેવો સંયમી. નીતિનિયમોમાં માનનારો. એકે પૈસો વગર જોઈતો વાપરવાનો નહીં. અન્ય મિત્રો સીનેમા જોવા જાય. નચિકેતા લાયબ્રેરીમાં જઈ અભ્યાસ કરતો હોય. એ કોઈ દિવસ હોટલમાં ખાવા જાય નહીં. ગરીબ મિત્રની ફી ભરી દે. મિત્રોમાં કે ઘરમાં કોઈને ખબરે પડવા દે નહીં. એ સાદગીમાં માને. ફક્ત પાંચ છ જોડી કપડાંથી ચલાવી લે. બાપા ટ્યુશન રાખવાનું કહે, એ જાતે અભ્યાસ કરે. બચાવેલા પૈસા જરૂરિયાતવાળાને આપે.

બંગલાને દરવાજે બ બે કાર ઊભી હોય પણ નચિકેતા બસમાં કે રીક્ષામાં બેસી કોલેજ જાય. બાપ દીકરા વચ્ચે ઝઘડો થાય. બાપા મહાસુખભાઈ કહે, મારો દીકરો રીક્ષામાં મુસાફરી કરે, મારું સ્ટેટસ શું? બાપાનો અહં ધવાય. પણ દીકરો તો મનમાન્યું જ કરે. બાપા અનીતિથી પૈસો કમાય છે. રાત્રે બેડરૂમ બંધ કરી નોટો ગણતા હોય

છે. જુવાન દીકરાની નજર બહાર રહે ખરું? એને પોતાની ઇમાનદારી પર વિશ્વાસ હતો. જે પૈસાના રણકારથી બાપા ખુશ થતા એનાથી દીકરો નારાજ હતો. બાપાને કંગાલ લોકો ગમે નહીં, એમને તિરસ્કારે. જ્યારે દીકરો તો કંગાલ મિત્રોની સોબતમાં ફરતો હોય. બાપાએ મકાનના પાયામાં ઇમાનદારીને ધરબી દીધી હતી. દીકરાને ઇમાનદારીની ધજા ફરકાવવી હતા.

બાપાએ દીકરાના લગ્ન માટે સમોવડિયા વેવાઈ શોધવાની તલાશ કરી. મહાસુખે દીકરો પાસ થયો, શાનદાર વૈભવી પાર્ટીનું આયોજન કર્યું. દીકરા નચિકેતાને આવા વૈભવી પ્રદર્શનમાં રસ ન હતો. બાપાને એમ કે દીકરો કોઈ પૈસાવાળાની નજરમાં પડી જાય. બાપાને તગડા બેંક બેલેન્સમાં રસ પણ દીકરો તો જાણે ભોળિયો મહાદેવ. બાપાને જોઈતી હતી એવી પુત્રવધૂ કે જે તગડો કરિયાવર લઈને આવે.

નચિકેતાને નફરત હતી આવા શો બીઝનેસ પર. એણે પોતાની સાથે ભણતી વૈભવી સાથે સાદાઈથી લગ્ન કરી લીધા. વૈભવીના પિતા ઇન્કમેટેક્સ વિભાગમાં ઓફિસર હતા, ઇમાનદાર હતા, સાદા સીધા હતા.

બાપા મહાસુખને જબરદસ્ત આંચકો લાગ્યો. ભૂખડી બારસ જેવી દીકરીને દીકરાએ પસંદ કરી. બાપ દીકરા વચ્ચે બોલાચાલી થઈ. બંનેના મન ઊંચા થઈ ગયા. દીકરાને મન માનવતા મહાન હતી. બાપાને મન પૈસો પરમેશ્વર. મહાસુખની પત્ની હંસા પતિને સમજાવે, અંધ કરો આ બે નંબરના પૈસાનો ધંધો. પાપનો ઘડો ક્યારે છલકાઈ જશે ખબર નહીં પડે. દીકરાને ભ્રષ્ટાચારના નાણામાં રસ ન હતો. બેઈમાનીનો પૈસો જોઈતો નથી. પાપનો પૈસો નખ્ખોદ વાળે. મહાસુખને પૈસાનો મદ ચડ્યો હતો. સ્વાર્થમાં અંધ બન્યો હતો. કોઈ પણ હિસાબે પૈસો જ પૈસો એકત્ર કરી લેવો હતો.

પત્ની હંસા સમજાવે, દીકરો નચિકેતા સમજાવે કે અમારે તમારા પાપના ભાગીદાર બનવું નથી. કોના માટે અવળા ધંધા કરો છો? બસ થઈ ગયું હવે તો હાઉં કરો. પણ લોભને થોભ ન હોય. વાઘ

લોહી ચાખી ગયો હતો. વૈભવીના પિતાએ જમાઈ નચિકેતાને જાણ કરી કે હવે મહાસુખભાઈની ફરતે ગાળિયો ભીંસાઈ રહ્યો છે. ગમે ત્યારે પકડાઈ જશે. નચિકેતાએ સસરા સાથે મળી ખોટું ચોકું ગોઠવ્યું. ઇન્કમેટેક્સનો માણસ છું એમ કહી નકલી માણસ સાથે ખોટી ખોટી રેડ પડાવી. મહાસુખને હવે પસીનો છૂટી ગયો. પૈસા ખવરાવીને છૂટી જઈશ એવી ધારણા હતી. હવે મુસીબત આવી. દીકરાને હાથે પગે પડવા ગયા બચાવી લે.

યાદ આવે છે અહીં ભાગવતનો એક પ્રસંગ. નચિકેતાના પિતા દાનેશ્વરી કહેવાતા. મરવા પડેલી ગાયોનું દાન કરતા. નચિકેતાને પિતાના આવા વર્તનથી દુઃખ થયું. એણે પિતાને પૂછ્યું - મને કોને આપશો દાનમાં? પિતાએ કોધમાં કહી દીધું - યમરાજાને - અને ખરેખર પિતૃવચન સિધ્ધ કરવા નચિકેતા યમરાજાને ત્યાં જાતે પહોંચી ગયો.

અહીં પણ નચિકેતાનું નામ સાર્થક થયું. પિતાની નબળાઈ પારખી લીધી. સ્વાર્થને વશ ન થતાં પિતાને અવળે રસ્તેથી પાછા વાળવા પ્રયાસ કર્યો. દાનત શુદ્ધિ, આચરણશુદ્ધિ, એ સંસ્કારિતાની નિશાની છે.

હવે મહાસુખભાઈ બધા પ્રકારના સુખ ભોગવે છે. નચિકેતાના સંતાનોને ખોળામાં ખેલવે છે દાદા.

સમીસાંજ

**સાંજ પડી ઘર જાને બાળક, વઢશે બાપુ તારા
રમવા ટાણું નથી રહ્યું, આ ઉગ્યા જોને તારા.**

સાંજ પડે - ઘર ભણી પાછા ફરવાનું. કહે છે સાંજ પડે ઘર ભૂલેલો માણસ પાછો ફરે તો એ ભૂલ્યો ન કહેવાય. સમી સાંજે ગોઘણ ચરીને પાછું ફરે. પંખીઓ પોતાના માળામાં પાછા ફરે, સમી સાંજ પછી પોતાના બચ્ચાનો જ બધો સમય. પુરુષ આખો દિવસ કમાવા જાય, સાંજ પડે થાક્યો પાક્યો ઘરે પાછો ફરે. સંતાનો-પત્ની પરિવાર સાથે આનંદમંગળ કરે. ગોઘૂલીવેળા પવિત્ર કહેવાય. પહેલાંના જમાનામાં લગ્ન જેવો મંગળ પ્રસંગ ગોરજવેળાએ ઉજવાતો.

આખો દિવસ ધોમ ધોમ તપેલો સૂરજ સમીસાંજે, આથમતી વેળા લાલગુલાબી રંગથી આકાશને ભરી દે, મેઘધનુષ પણ સમીસાંજે જ રચાય. સાંજ એટલે થાકેલા દિવસનું અતિથિગૃહ. સાંજ એટલે બપોર પછીનો પહેલો વિસામો. રાત્રિના આગમનને વધાવવા આતુર હોય છે સમીસાંજ. કારણ સાંજને ખબર છે, ભલે રાત્રિ એનો અધિકાર જમાવે ગગન ઉપર. સવાર પડશે, અરુણદેવ સાત ઘોડાના રથ પર પધારશે અને પ્રભાતના કિરણો ફરી આકાશને રંગી દેશે લાલ ગુલાબી.

આખા દિવસની દોડધામ પછી તન મનને શાતા અર્પે છે સમીસાંજ. મોજ, મજા અને મસ્તીના ત્રિભેટે પરિવાર ખુશખુશાલ થઈ જાય. સાંજ એટલે નિરાંતનો પીનકોડ. સાંજ પડે મૂડીનું વ્યાજ મળે, શેરનું ડીવીડંડ મળે - સાંજ એટલે પ્રતીક્ષા - સ્ત્રી શણગાર સજીને સાંજ પડે ઘરના ઉંબરે ઊભી હોય પતિને આવકારવા.

સાંજ પડે - પુરુષ ઘરભણી આવવા નીકળે. ખીસામાં લીસ્ટ હોય, પત્નીએ ખાસ યાદ કરીને પાછા ફરતી વખતે ઘરે લેતા આવવાનું હોય. પ્રિય પત્ની માટે એ અચૂક ગજરો બંધાવે. નાના બબલા બબલી

માટે રમકડાં - ફૂલ.

‘અજહુ ન આયે બલમા’ - બા બાપા માટે તમાકુ-બજર કે છીંકણી, દવા કે તૂટેલા ચશ્માની નવી ફેમ સાથે લેતા આવવાના હોય.

સાંજ પડે વયોવૃદ્ધ સ્ત્રીપુરુષો ઠાકર મંદિર જઈ સંધ્યા આરતી કરે. દેવદર્શન કરે કાં તો ગાર્ડનમાં બાંકડા પર જઈ બેસે. સમય પસાર કરે. મંદિરનો ઓટલો કે બગીચાનો બાંકડો એટલે વૃદ્ધોનું સરનામું.

યે હી હૈ વો શામ સવેરા જિસ કે લિયે તડપે હમ સારા જીવન.

યે શામ મસ્તાની, મુઝે તેરી ઓર ખીંચી જાયે -

શામ ઢલે - ખીડકી તલે, તુમ સીટી બજાના છોડ દો. સમીસાંજ એટલે પ્રેમીઓની મુલાકાતનો સુહાનો સમય.

સૂર્ય ભલેને અસ્ત થાય. ગગન મસ્ત થાય. અને ફરી સવાર પડે ગગનગોખમાં સૂરજ સાતે કળાએ ફરી ઊગવાનો જ છે પૂર્વમાં.

ગગન મુક્ત

“પંછી બનું, ઊડતી ફિરું મસ્ત ગગનમેં
આજ મેં આઝાદ હું દુનિયા કે ચમનમેં”

ગૌરી આજે હળવીફૂલ બની ગઇ છે, વાદળ વરસી ગયાં પછીના નીતર્યા આકાશની જેમ. રાતે મન ભરીને રડી લીધું. ખરેખર તો એને મનોમન પોક પાડી પાડીને રડવાનું મન થયું હતું. પણ પોતાની જાતને એણે કાબુમાં રાખી. એ સવારે નિરાંતે ઊઠી. નિરાંતે ચૂસકી ભરી ભરીને ચા પીધી, છાપું વાંચ્યું. હાથમાં પર્સ લીધું અને ઓફિસે જવા નીકળી. આખો દિવસ ઓફિસકામમાં જીવ પરોવ્યો. સાંજે લેડીઝ સલુનમાં ગઇ. બોબ કટ હેર સ્ટાઇલ કરાવી, ત્યાંથી શર્ટ ને કાળું જીન્સ પહેરી ક્લબમાં ગઇ. સ્ટારબક્સ કોફી પીધી અને પંછી બનું - ગીત ગણગણતી ઘરે આવી.

ગૌરીની મા મોંઘીબેન દીકરીના આ સ્વરૂપને જોઇ રહ્યા. શું થયું છે આ ગૌરીને! ગઇકાલ સુધી દેશી જેવી દેખાતી દીકરી આજે મોડર્ન બની ગઇ છે. કેવો જાદુ! મોંઘીબેન રહ્યા જૂનવાણી માનસના. છતાં નવા જમાનાને ઓળખતા થયા છે. વાવાઝોડા જેવી દીકરી ગૌરી કેટલાક વખતથી ઠાવકી બની ગઇ હતી. માને કહે, મા મને તારી સાડી પહેરવી છે. મને સાડી પહેરતા શીખવ. તારી જેમ ગોળ રોટલી વણતા શીખવ. છૂટા વાળ રાખું છું, તો ચોટલો બાંધતા શીખવ.

મોંઘીબેનને દીકરીમાં આવેલો આ બદલાવ સમજાતો નથી. દીકરીને પૂછવા જાય તો એ વાત હસી કાઢે છે કે મા તને નહીં સમજાય. ખુદ ગૌરીને સમજાતું નથી ન હતું કે એ પોતે શા માટે આટલી બધી બદલાવા લાગી છે? ગૌરી હવે વીસની થઇ છે. સોળે સાન આવી ગઇ અને વીસે વાન ખીલવા લાગ્યો છે. ગૌરીના પપ્પા ગૌતમભાઈ પ્રોફેસર હતા. બાપની બુદ્ધિ અને માનું રૂપ ગૌરીને વારસામાં મળ્યું હતું. તીવ્ર

બુદ્ધિમત્તા અને સૌંદર્યની સ્વામીની એવી ગૌરી કોલેજમાં પ્રથમ નંબરે ઉત્તીર્ણ થઇ. વક્તૃત્વ સ્પર્ધામાં પ્રથમ ઇનામ. ઇતર પ્રવૃત્તિઓમાં અવ્વલ. ગૌરીની પ્રશંસા ચોમેર થાય. અભિનંદનની વર્ષા થાય. એમાં સૌથી વિશેષ પ્રશંસક હતો ગૌરવ. ગૌરવ હતો થોડો તરંગી અને મનસ્વી સાથે થોડો અભિમાની. પૈસાવાળા બાપની ઓલાદ. ગૌરવ લઢુ થઇ ફરવા લાગ્યો ગૌરીની પાછળ અને ગૌરી તો ગૌરવના મોઢે સાંભળેલા પ્રશંસાના શબ્દોની પાંખે ચડીને એ આસમાનમાં ઊડવા લાગી. ગૌરવ હવે છે એના મનનો મોરલો, અને પોતે એની ઢળકતી ઢેલ.

હવે એ જાણે ગૌરવની થઇ ગઇ. ગૌરવને ગમે તેવું બોલવું, હસવું, પહેરવું-ઓઢવું. જાણે હવે ગૌરવના પરિવારના થઇને રહેવું એને મંજુર હતું.

ગૌરવ એને પોતાને ઘેર લઇ જતો. ગૌરવની મમ્મી બધું ઘરકામ જાતે કરે. ગૌરવ કહે, મારી મમ્મીને નહીં ગમે. તું ઘરે આવે ત્યારે સાડી પહેરીને આવજે. આપણે કલબમાં જઇએ ત્યાં તું ભલે ડ્રેસ પહેરે કે જીન્સ પહેરે. મને વાંધો નથી.

ગૌરીને રીસર્ચ વર્ક માટે જોબની એપોઇન્ટમેન્ટ મળી. ગૌરવ કહે, મારા ઘરમાં સ્ત્રીઓ જોબ કરે એ કોઇને પસંદ નથી. ગૌરીએ જોબ સ્વીકાર્યો નહીં. એક વખત ગૌરી છૂટા વાળ લઇ ગૌરવને ઘેર ગઇ. એની મમ્મી નારાજ થઇ ગઇ. તમે નવા જમાનાના. અમારી જેમ માથે ન ઓઢો પણ ચોટલો તો વાળવો પડે. રસોઇમાં વાળ પડે. ગૌરીની હેર સ્ટાઇલના બધાએ વખાણ કરેલા. ગૌરવને પૂછ્યું તો કહે, મારો અભિપ્રાય પૂછ્યો છે તો કહી દઉં કે મને તારી હેરસ્ટાઇલ જરા યે ન ગમી. ચોટલો વાળી, વેણી બાંધે એ જ મને ગમે. મારી બાને ગમે. વાતવાતમાં ગૌરવ એની બાને શું ગમશે, શું નહીં ગમે - એની જ પિંજણ કર્યા કરે. ગૌરી થોડી નિરાશ થવા લાગી. એના મનમાં ગડમથલ થવા લાગી. મારે ગૌરવને પરણવાનું છે કે એની બાને! હા ગૌરવ સાથે પરણવું હોય તો એના ઘરના રીતરિવાજ અપનાવવા જોઇએ, પોતાના વ્યક્તિત્વને એ ઓગાળી નાંખવા માંગતી હતી. પોતાને

મળવા આવતો ત્યારે ખુશીથી ઉછળતો ગૌરવ હવે જાણે ટાઢોબોળ થઈ ગયો હતો. કોઈ ઉત્સાહ દાખવતો નથી.

ગૌરી વારંવાર પૂછવા લાગી - ગૌરવ આપણા લગ્ન બાબત શું વિચાર્યું? ગૌરવના મોઢાના હાવભાવ વાંચી શકતી. કદાચ ગૌરવ હીણપત્તા અનુભવી રહ્યો હોય. ગૌરી આગળને આગળ ભણવા લાગી. પાસ થવા લાગી. ગૌરવને લાગતું હશે કે બંને વચ્ચે બૌદ્ધિક અંતર વધતું જાય છે. એની બાએ એને ચેતવ્યો કે ભવિષ્યમાં ગૌરી આગળ વધી જશે, તારા ભવિષ્યમાં નડતરરૂપ થશે. તને આંગળી પર નચાવશે.

હવે ગૌરવ મળવાનું ટાળે છે. મળી જાય ત્યારે ગોળ ગોળ વાત કરી, દૂર ભાગવા લાગે છે. અને એક દિવસ ગૌરવના હૈયાની વાત હોઠ પર આવી ગઈ. ગૌરી મારી બાને લાગે છે કે ગૌરી તારાથી વધુ ભણેલી છે. વધુ કમાતી થશે. એનો અહં પ્રબળ બનશે. વાતે વાતે તને દબાવશે. તમારું લગ્નજીવન સુખી નહીં નીવડે અને ગૌરીનું દૈન્ય ભાંગી પડ્યું. એ ઘરે આવી ઠીક નથી કહી જમવા બેઠી નહીં. આખી રાત મનોમંથન ચાલ્યું. જાતને સંભાળી લાધી. સારું થયું - લગ્ન પહેલાં ગૌરવનું પોત ઓળખાઈ ગયું. લગ્ન કરી લીધા હોત તો એના ગુલામ બની રહેવું પડત. સવારે ઊઠી, નિર્ણય કરી લીધો. અરીસામાં જોયું અને પોતાના પ્રતિબિંબને દૃઢતાથી કહી દીધું. હવેથી હું મારી જિંદગી મારી રીતે જીવીશ.

પંછી બનું - ઊડતી ફિરું, મસ્ત ગગનમેં.

જો ગૌરવ સાથે લગ્ન થયા હોત તો ઘરકુકડી થઈ ઘરમાં બેસી જવું પડત. પોતાની જાતને સંકોરી લેવી પડત. સાસુ સાથે રોજ મંદિર જવું પડત. બધું જ સાસુને ગમે તેવું જ કરવાનું? શા માટે? સાસુજી એના અવાજને રૂંધી નાંખત. પોતે જ એક પક્ષે કાયમ સમાધાન કરવું પડત. ભલે ને પછી પોતાની પાત્રતા, યોગ્યતા વિશેષ હતી. પતિ પત્ની વચ્ચે સંવાદિતા હોવી જોઈએ. પોતાની ઇચ્છા મુજબ જીવવાની મોકળાશ મળવી જોઈએ. દરેક સ્ત્રીને પોતાના અરમાન હોય. પોતાના પ્રેમને સમજી શકે એવો પતિ જોઈએ. પતિ મિત્ર બનીને રહે તે પસંદ પડે.

જોહુકમી કરે એ ક્યાં સુધી નિભાવી શકાય? જે પુરુષ સ્ત્રીને ઘરની ગુલામડી બનાવવા માંગે - વાતવાતમાં ઉતારી પાડે, જરા પણ આદર ન આપે, એની સાથે આખું જીવન કઈ રીતે વીતાવી શકાય? સ્ત્રીને જો ફક્ત ઉપભોગનું સાધન માને એ પુરુષ એને આદર આપી શકે જ નહીં. એનું સ્વમાન જાળવી શકે નહીં.

પ્રત્યેક સ્ત્રીને શરીર હોય, પણ એ સિવાય મન પણ હોય. દરેક સ્ત્રીમાં મોટે ભાગે શાલીનતા હોય, સંસ્કાર હોય. એ પતિને વફાદાર રહેવા ઇચ્છે પણ પતિ જો એના ઉપર વિશ્વાસ ન મૂકે, આદર ન આપે. તો જિંદગી નરક જેવી બની જાય. ગૌરીને જોઈતો હતો એવા સમજદાર પુરુષમિત્રનો સાથ. ગૌરીની મહત્ત્વાકાંક્ષા હતી - કારીકિર્દી બનાવવાની. જ્યારે ગૌરવ એની માના ખોળામાંથી ઉતરવા તૈયાર ન હતો. ગૌરીમાં હિંમત છે. પડકારોનો સામનો કરવાની, એ સમાધાન કરવાની વૃત્તિ ધરાવે છે. પણ ગૌરવ માનસિકતા બદલાવવા તૈયાર નથી. એની વિચારધારા સંકુચિત છે.

આજની નારીની વિચારધારા વિસ્તૃત બનતી જાય છે. એને ઊડવું છે મુક્ત ગગનમાં, ઊંચા અવકાશમાં ઉડવાના અરમાન છે એને. આજ મેં ઉપર - આસમાં નીચે - ગૌરીએ હિંમત દાખવી. ગૌરવ સાથેના સંબંધને તોડી નાંખ્યો. સારું થયું એને ગૌરવની અસલિયતની જાણ થઈ ગઈ. લગ્ન થઈ જાય પછી સ્ત્રીએ સમર્પિત થઈ રહેવું પડે. વણમૂલે, વણવાંકે દાસી થઈ રહેવું પડે. એ ગૌરીને મંજૂર ન હતું.

પડોશી

સુરેખ મારો બાળમિત્ર. મૈત્રી પ્રેમમાં પરિણમી. પરિણય અને પછી પ્રભુતામાં પગલાં પાડ્યાં. અમે બંને કોમ્પ્યુટર ક્ષેત્રમાં ગ્રેજ્યુએટ થયા. અમે તાજા પરણેલાં. અમને બંનેને બેંગલોરમાં જોબ મળ્યો. હું તો કદી મુંબઈની બહાર નીકળેલી નહીં. સ્કૂલમાંથી કોલેજ - હોસ્ટેલ અને અભ્યાસ પૂરો કરી લીધો કે પરણી ગયા. ઘરકામ કોઈ દિવસ કરેલું નહીં. રસોઈ કરેલી નહીં. તદ્દન બિનઅનુભવી અને અજાણ્યા શહેરમાં નવો નવો ઘરસંસાર શરૂ કરવાનો. જ્યાં કોઈ સગાવહાલા નહીં. નવી નવી નોકરી. અપાર્ટમેંટમાં ઉપર એક ભાડૂત અને નીચે ભાડુત. આંગણમાં નાનો શો બગીચો. ગુલાબ ને મોગરો - રાતરાણી ને ચંપો. નાનો શો હીંચકો. સવારે ચાપાણી - બ્રેકફાસ્ટ કરી કામ પર જઈએ. લંચ માટે ડબ્બો ભરી લઈએ. સાંજે મોટે ભાગે બહાર હોટલમાં જમીને ઘરે આવીએ. ઉપરના માળ ઉપર અમારો કલીંગ મી. વિશાલ રહે. વિશાલ અમારો સીનીયર. અમારી પાસે ગાડી નહીં. વિશાલ અને વિભા અમને રાઈડ આપે. વિશાલને ત્યાં ત્રણ વર્ષનો દીકરો અને એક વર્ષની દીકરી. વિશાલના પપ્પા રમણદાદા અને મમ્મી કમળાદાદી. બંને ઘરકામ કરે. સવારસાંજ ગરમાગરમ રસોઈ બનાવે. બાળકોને સાચવે. ઉપર બાળકો દોડાદોડી કરે. મોડે સુધી ધમાલ કરે. અમારી ઊંઘ ડીસ્ટર્બ થાય. હું કચકચ કરું. સુરેખ સમજાવે. પડોશમાં રહેવું છે, ચલાવી લેવું પડે. સારા માણસો છે. પહેલો સગો પડોશી. આપણે નવા નવા છીએ.

ધીરે ધીરે વિશાલના પરિવારનો પરિચય વધતો ગયો. કંઈ નવું બનાવે કમળાદાદી અમને જમવા બોલાવે. એમની પાસે વાનગીઓ બનાવતા શીખી. કંઈ સમજણ ન પડે. કાકીને પૂછી લઉં. વળોટ આવવા લાગ્યો. દાદી માની જેમ શીખવે. મને મહિના રહ્યાં. તદ્દન બિનઅનુભવી, કોઈનો સહારો નહીં. દાદી સલાહસૂચના આપે. ધીરેથી ચાલવું, તીખું

ન ખાવું, રામાયણ વાંચવું. મા તો હતી નહીં. સાસુ મરજાદી. ગભરાટ થાય દાદી કહે, ગભરા નહીં દીકરી, હું છું ને. દાદીએ મારી સુવાવડ સાચવી લીધી. વસાણું કરી ખવરાવ્યું. મારા દીકરા તપનને વહાલ કરે. અમે બંને જોબ પર જઈએ. તપનનું પારણું ઉપર, દાદી એને હિંચોળે. દીકરાને નિશાળે ભણાવા મૂક્યો. રમણદાદા એને સ્કૂલ બસ આવે ત્યારે ઘરે લઈ આવે. દાદી ગોળપાપડી, મગજની લાડુડી ખવડાવે. દૂધનો ગ્લાસ ભરી પાય.

પારકા પરદેશમાં હું તદ્દન અણધાર. બિનઅનુભવી. પડોશી વિશાલના પરિવારે અમને આત્મીયતાપૂર્વક સાચવી લીધા. તેમના સંતાનો સાથે અમારો દીકરો ઉછરી ગયો. અમને કોઈ અભાવ જણાવા દીધો નહીં. વિશાલ અને વિભા યુરોપની દુર પર ગયા હતા. ઘરમાં દાદા અને દાદી. દાદાને હાર્ટએટેક આવ્યો. સારું થયું કે રાતનો સમય હતો. અમે બંને ઘરે હતા. તાત્કાલિક એમ્બ્યુલન્સ બોલાવી રમણદાદાને હોસ્પિટલમાં દાખલ કરી દીધા. સુરેખે ને મેં ઓફિસમાં રજા મૂકી દીધી. યુરોપના પહાડી એરિયામાં વિશાલ સાથે સંપર્ક થઈ શક્યો નહીં. વિશાલ - વિભા આવ્યા. અમારો આભાર માનવા લાગ્યા. મેં કહ્યું, શરમાવો નહીં. રમણદાદા-કમળાદાદી અમારા પણ માવતર છે, તમારી જેમ જ અમને પોતાના સંતાન ગણી અમને પ્યાર આપ્યો છે.

સુરેખનો સ્વભાવ ગરમ ઉતાવળિયો. અમારા બંને વચ્ચે ગરમાગરમી થઈ જાય. અફડાતફડી થયા કરે. દાદી પાસે જઈ ફરિયાદ કરીએ. દાદી મને સમજાવે - એક થાય આગ તો બીજાએ થવાનું પાણી. એડજસ્ટમેંટ કરી લેવાનું. અમારા તપનને ભાઈ બહેનનો પ્યાર મળ્યો. તપનને શ્વેતા રાખડી બાંધે. ક્યારેય એવું લાગ્યું નથી કે મારે પિયર નથી કે તપનને બીજા કોઈ ભાઈબહેન નથી. આજે પણ આવા મીઠા સંબંધો ટકી રહ્યા છે. અમે બંને નસીબદાર કે અજાણ્યા પ્રદેશમાં આવા પાડોશી મળી ગયા. અમારો ઘરસંસાર નભી ગયો.

સાવન

આવ રે વરસાદ, ઘેબરિયો પરસાદ
ઊની ઊની રોટલી ને કારેલાનું શાક.

ચોમાસું ઢૂંકડું આવે ને નાના ટાબરિયા ચોમાસાને આવવા આમંત્રણ આપી બેસે. ક્યારે નેવલે પાણી વરસે, ક્યારે નાળા ભરાય અને ક્યારે કાગળની હોડી બનાવી તરાવીએ. કોયલ અને મયુરના ટહુકા સંભળાવા લાગે. આકાશ ગોરંભાય. છોકરાઓનું વેકેશન પૂરું થવા આવ્યું હોય. માબાપ સ્કૂલબેગ તૈયાર કર, રેઇનકોટ અને બુટ વસાવે. છત્રીઓ બહાર કાઢે. છોકરાઓનું ભલું પૂછ્યું, પલળશે તો શરદી થશે. ગમે તેટલું કહો છોકરાઓ ગાંઠવાના નથી. ધરાર વરસાદમાં નહાવા નીકળી પડવાના. પ્રેમીઓ ગાવાના ‘પહેલાં વરસાદનો છાંટો મને લાગ્યો રાજ’ - વરસાદની વાછટમાં પલળવાનો લહાવો અનેરો હોય. વરસાદ પડે, મા ઘરની બારીઓ બંધ કરી દે. અને છોકરાઓ બારણાં ખોલી ફળિયામાં દોડી જવાના. ચોમાસું મહાલવાનો લહાવો તેઓ જ માણી શકવાના. છત્રી ઓઢનારા કોરા જ રહી જવાના તનથી અને મનથી.

વા વાયા ને વાદળ ઉમટ્યા,

ગોકુળમાં ટહૂક્યા મોર, મળવા આવો સુંદર વર શામળિયા.

આભમાં ઝીણી ઝબૂકે વીજળી -

વરસાદથી ભીંજાઈએ અને મન કોળી ઉઠે, જેમ ધરતી પરના બીજને અંકુર ફૂટે અને કોળી ઉઠે. વરસાદ ભીતર જાય અને કૂંપળ બહાર ડોકાય. માંહલામાં ગયેલી વાછટથી મનના દાણા બાહ્ય ક્ષિતિજ ચીંધેને કોળવા માંડે.

ફૂલની આંખે વરસતાં ફોરાં દેખાય અને કુદરતથી ઓરાં થઈ જવાય. જે ફોરાં ઝીલી શકે તે ખીલી શકે. આભમાંથી અમી વરસે અને હૈયા

કોળે. ખુલ્લી આંખે અને મોકળા મને નીકળી પડો પલળવા. જરા હાથ ફેલાવો અને કુદરતને બાથ ભીડો - જેણે સૂરજનો તાપ વેઠ્યો હોય એ જ સામી છાતીએ વરસાદને ભેટી શકે. મોસમનો પહેલો લરસાદ ઝીલવો હોય તો છત્રી સાથે નહીં પણ સામી છાતીએ જ ઝીલાય. વાદળો હટિયાપટ્ટી કરે, ક્ષિતિજ પર મેઘધનુષ રચાય. વરસાદી છાંટાને ત્વચાના તરભાણામાં ઝીલીએ. તો શરીર પર વરસાદી અભિષેક - ઇશ્વરીય કૃપાનો અભિષેક થયો ગણાય.

પેલો યક્ષ - વિરહી અવસ્થામાં પ્રેમિકાને વાદળ સાથે સંદેશો મોકલે છે. વિરહી જનોની વ્યથા વધી જાય, મિલનની ઝંખના તીવ્ર બનતી જાય.

આયા સાવન ઝૂમકે, બરસાતમેં હમસે મીલો

મેરા જીવન સાવનભાદો - વર્ષા ઋતુની આગવી ઓળખ એટલે પ્રતીક્ષા, મિલનની ઝંખના - પ્રેમિકાને મન જીવાદોરી - નવયૌવના માટે જીવનનું લક્ષ્ય - પ્રેમભીનું આગવું આકર્ષણ.

‘જિંદગીભર ન ભૂલેંગે વો બરસાતકી રાત’ -

‘મેઘા છાંયે આધી રાત, બૈરન બન ગઈ નિંદિયા, બતા દે મૈં ક્યા કરું ?’

રિમઝીમ ગિરે સાવન, સુલગ સુલગ જાયે મન.

ભીગે આજ યે મોસમ મૈં લગી કેસી યે અગન.

પર્યુ પાન

એક ડોસો ને એક ડોસી - ડોસાનું નામ ગિરધર અને ડોસીનું નામ ગોપી. બગીચાના બાંકડા પર જઈ બેસવું ગમે પણ હવે ચલાતું નથી. મોટા ડાક્ટરને બતાવ્યું તો કહે કે પગની ઢાંકણી ઘસાઈ ગઈ છે, ઓપરેશન કરાવવું પડશે. ડોસી કહે, મારા પગનું ઓપરેશન કરાવતાં પહેલાં તમારું આંખનું ઓપરેશન કરાવી લો. ડોસા ગિરધરને આંખે ઝાંખું દેખાય છે. કાને ઓછું સંભળાય છે. ઘરમાં બે જણા, એકબીજાને આશરે, એકબીજાના આધારે ઘડપણ પસાર કરે છે. એક દીકરો છે, કેશવ. કેશવ અમેરિકામાં સ્થાયી થઈ ગયો છે. છેલ્લા દસ વરસથી.

દીકરો કેશવ ભણવામાં હોંશિયાર. સ્કૂલમાં કાયમ પહેલે નંબરે પાસ થાય. કેમ ન થાય? પિતા ગિરધર હતા માસ્તર. ગણિતમાં અને અંગ્રેજી વિષય ભણાવે. મેટ્રિક પાસ થયો. મુંબઈ વિલ્સન કોલેજમાં એડમીશન મળ્યું. હોસ્ટેલમાં રહી ભણવાનું હતું. આટલો મોટો ખર્ચ ગિરધર માસ્તર ક્યાંથી ઉપાડી શકે? દીકરાને ભણાવવા મા એક એક દાગીના વેચતી ગઈ. હાથની સોનાની બંગડી વેચી, એક કેરેટ સોનાના ઢાળવાળી બંગડી પહેરવા લાગી. દીકરાને ખબર ન પડવા દીધી, પણ માના કાનમાં ઝગમગ કરતાં હીરાના લવ્વીંગીયાને બદલે સોનાની બુટ્ટી જોઈ કેશવ સમજી ગયો કે મા દાગીના વેચી વેચી મને ભણાવવાના ખર્ચનો જોગ કરતી જાય છે. કેશવ રડી પડતો. પોતે ટ્યુશન કરવા લાગ્યો. સાઈડમાં નોકરી કરે. રાત્રે ભણે. તેના અરમાનો આકાશ ઊંચેરા હતા. એનું લક્ષ્ય ખૂબ ભણીને પછી ખૂબ કમાવાનું હતું. સ્કોલરશીપ મેળવતો ગયો. ભણવામાં પાસ થતો ગયો. પેકેજ મળી ગયું. અમેરિકામાં જોબ મળી ગયો. ત્યાં જઈ નોકરી સાથે સાથે ભણતો ગયો. પરણ્યો, નસીબ જોગે પત્ની કુંતા સમજી હતી. બંને મળી પૈસા બચાવી માબાપને દર મહિને નિયમિત પણે પૈસા મોકલે છે. માબાપનું

ઋણ ક્યારે ચૂકવાય? દર રવિવારે સવારે ફીક્સ ટાઈમ કોલ કરે - રવિવારે ગિરધરબાપા અને મા ગોપી સવારે સાત વાગે નાહી ધોઈ, પાઠ પૂજા કરી ફોન પાસે ગોઠવાઈ જ જાય. દીકરાના ફોનની વાટ જોવાય. કાને ઓછું સંભળાય, ઘંટડી ન સંભળાય તો? ગોપીથી દોડીને ફોન ઉંચકવા ન જવાય. દીકરા સાથે વાત કરતા મન ન ધરાય.

દીકરો વહુ તેડાવે છે પણ ગોપીની મરજી નથી. મારો ધરમ ન સચવાય. મારા ઠાકોરજીની સેવામાં અંતરાય પડે. પગે ચલાતું નથી. ત્યાં જઈને દીકરાને માથે નથી પડવું. જમાનાની વાતો જાણે છે. કોઈનાયે દીકરા વહુ માબાપની સામું યે જોતા નથી. આ તો વહુ પણ સારી છે. દર મહિને પૈસા મોકલાવે. કહે છે, ઓપરેશનનું નક્કી કરો તો હું પંદર દિવસ માટે આવી જઈશ. ઓપરેશન સારા ડોક્ટર પાસે કરાવવાનું ગોઠવજો. ખર્ચાની ફિક્કર કરતાં નહીં.

પણ ડોસા ડોસીને દીકરાને ખોટો ખર્ચ કરાવવો પસંદ નથી. ખેંચે જાય છે. ખેંચાય એટલું. વહુ સારી છે. ઇંડિયા આવી હતી તો સાસુજી ગોપી માટે ૪ સોનાની બંગડી કરાવી આપી. હીરાના લવ્વીંગીયા કરાવી પહેલાં સાસુજીને કાનમાં પહેરાવ્યા પછી જ પોતાના માટે કરાવ્યા.

ગોપી ડોસી માને છે કે ઠાકોરજીની સેવા ફળી કે આવો સારો દીકરો પાક્યો ને ગુણીયલ વહુ મળી, ઘડપણ સુધરી ગયું. ગોપીની બેન માંદી રહે છે પણ દીકરા વહુ એમની સામે પણ જોતા નથી. બિચારી દુઃખી છે.

આખું અઠવાડિયું ડોસા-ડોસી દીકરા વહુની વાત કરવામાંથી નવરા ન પડે. રવિવારની વહેલી સવારથી બીઝી બીઝી થઈ જાય. દીકરા કેશવની સાથે ફોન પર વાત થાય પછી જ બંને જણા યા પીએ. ડોસી કહેશે, આજે ગોળપાપડી બનાવું? ડોસો કહેશે ગોળપાપડી ચાવવા દાંત કોના લાવવા? શીરો બનાવો ગળે લસલસ ઉતરી જાય. દીકરા સાથે વાત થઈ એના હરખમાં. બંનેની આંખો હરખના આંસુથી ઉભરાય. અને મનની મીઠાશ એમના અસ્તિત્વના અણુ અણુમાં પ્રસરી જાય.

ગોપી ડોસી ડગુમગુ પગે રસોડામાં પેસે. શીરો શેકાય, એની સુગંધ આખા ઘરમાં ફેલાઈ વળે. સાંજ પડે - ઘરમાં સૂનકાર ફરી વળે.

ડોસો ને ડોસી - બે જણા સુદામા સુદામીની જેમ દીકરાના શૈશવના સ્મરણો વાગોબે. એનો ઘરસંસાર આબાદ રહે એવી શુભકામના સેવે.

ડોસી કહે, 'દીકરો તેડાવે છે, જઈ આવો, મારા તો પગ ચાલતા નથી.' ડોસો કહે, 'આ ઉંમરે વળી તને એકલી મૂકીને હું ક્યાં જવાનો? એ લોકો નોકરી પર જાય, મને કોણ કંપની આપે?'

દીકરો સારો છે કે દર મહિને આપણા ખાતામાં બસો ડોલર જમા કરાવી દે છે. નહીં નહીં તો યે રૂ. ચૌદ હજાર જેટલા થઈ જાય. આપણા બંનેનો ઘરખરચ કાઢતા યે બસો પાંચસો બચે છે. ગિરધરબાપાને ખબર છે કે દીકરાને ત્યાં ડોલર ઝાડ પર ઊગતા નથી. બંને જણા રાત દિવસ મહેનત કરે છે. ગિરધરબાપા કાયમ વહુનું ઉપરાણું તાણે - આ તો વહુ સારી છે તે ડોલર મોકલવા દે છે. બીજી વહુ હોય તો પિયરના જ ઘર ભરે. ગોપીમા દીકરાનું ઉપરાણું તાણે કે મારો દીકરો શ્રવણ જેવો છે. આજકાલ સગાવહાલામાં કોઈના યે દીકરાઓ માબાપનું ઘડપણ પાળતા નથી.

પણ આજકાલ બંનેને પૈસાની તાણ પડે છે. બાપાને મોતીયાનું ઓપરેશન કરાવવું પડશે. દાંતનું ચોકડું કરાવવાનું છે. ગોપીમાને ગોઠણની ઢાંકણીનું ઓપરેશન કરાવવું જ પડે તેમ છે. હમણાં દીકરા કેશવને પણ પૈસાની તાણ પડે છે. ગિરધરબાપા કહે, જરા સમજો - જેમ તમને તમારા દીકરાને ઇંગ્લીશ મીડીયમમાં ભણાવવાની હોંશ હતી, એની કેરિયર કરવા આપણે બંને રાતદા'ડો જોયા વિના પૈસા કમાતા હતા, એમ એના દીકરાને પણ પ્રાઇવેટ સ્કૂલમાં મોકલવાનો છે. ઇન્સ્યુરન્સના પૈસા ભરવા પડે. હાઉસના, ગાડીના, ફીઝના હપ્તા ભરવા પડે. આપણી પાસે તો દાગીનો હતો, દેશમાં ખેતી હતી. વેચીસાટીને દીકરાને ભણાવ્યો.

ઘરમાં ને ઘરમાં બંનેનું ગાડું હાંક્યે જઈએ, આખર ખર્ચું પાન છીએ. કોને ખબર કેટલા વરસ ખેંચવાના છે. ગોપીમાને યાદ છે, પોતે દાગીનો વેચ્યો'તો દીકરાની ફી ભરવા એ ખબર દીકરાને પડી ત્યારે એ કેટલું રડ્યો હતો. આજે એના દીકરાને ભણાવવાનો છે. આપણને પૈસા

મોકલવા વહુ અડવી થતી જાય એ મને નહીં ગમે. ગામમાં હજુ બે ત્રણ વીઘા જમીન પડી છે, એક ઘર છે. વેચી નાંખો, આપણો દીકરો ક્યારેય ઇંડિયા પાછો આવવાનો નથી. આવશે તો યે ગામ જવાનો નથી. કોના માટે સંઘરીને બેસવું છે? આપણો પથારો ઘરડે ઘડપણ આપણે જ સંકેલી લેવો છે. દીકરા માટે પળોજણ મૂકી જવી નથી.

ગિરધરબાપાને યાદ આવે છે, આંધળી માનો કાગળ, અને દેખતા દીકરાનો જવાબ. મા માને છે કે દીકરો શહેરમાં ખૂબ કમાય છે. 'તારે ત્યાં વીજળીના દીવા, અમારે અહીં અંધારા કૂબા - જારના ખાણાં' માનો કાગળ વાંચી રડી પડાય, તો સામે દીકરાનો જવાબ પણ કેટલો વાસ્તવિક છે. બધાને દૂરથી ડુંગરા રળિયામણા લાગે.

ડોસી આખો દા'ડો બકબક કર્યા કરે, ફરિયાદ કર્યા કરે, ડોસાને કાને ક્યાં બધું સંભળાય છે. ડોસીને ખબર છે પણ એ યે કોની સાથે વાત કરે? હવે એનાથી બહાર જવાતું નથી. કોઈ સગાવહાલા ઘરે આવતા નથી.

દીકરાને કેટલીવાર કહ્યું કે ગામનું ઘર વેચી નાંખીએ. એ ના પાડે છે કે તમારા બાપદાદાની મિલકતનો તમને મોહ હોય. છતાં વેચવું હોય તે વેચી કાઢો. અમારા માટે બચાવીને કંઈ રાખશો નહીં. અમે ઇંડિયા પાછા આવવાના નથી. તમે જશો પછી બધું ધર્માદા કરી દઈશું. એના કરતાં તમે જરા પણ તકલીફ નહીં વેઠતાં. અહીં અમે વધારે લોન લઈશું. તમે મંગાવો એટલી રકમ મોકલી આપીશું.

માબાપનું ઋણ ક્યારે ય અદા કરી નહીં શકાય, દીકરા વહુને બંનેને માબાપની કદર છે. આજે આપણે જે કંઈ છીએ, માબાપના ત્યાગના, બલિદાનના કરાણે જ છીએ. અમેરિકા જેવા ભૌતિકવાદી દેશમાં વસ્યા છતાં માબાપને યાદ કરી, એમની કાળજી લે છે.

ડોસો-ડોસી માને છે કે આપણો ઉછેર - આપણી મહેનત વ્યર્થ નથી ગયા. દીકરો સુખી છે, વિદેશની ધરતી પર. આપણે સુખેદુઃખે દહાડા કાઢી નાંખવાના આપણા દેશની ધરતી પર.

ઉપહાર

સાત ખોટની દીકરી સોનલ. દાદા-દાદીની લાડકી અને માબાપની આંખોનું રતન અને સાત ખોટનો દીકરો પ્રેમલ. મા મંગળાબેન અને બાપા પ્રકાશભાઈ. દીકરી દિવસે ન વધે એટલી રાતે વધે. ભાઈ બહેન વચ્ચે ભાઈબંધી. એકબીજા પળવાર છૂટા ન પડે. લાડકવાયા, જે જોઈએ તે હાજર. તેથી ભારે હઠીલા. એક જ રમકડાં માટે બંને લડે, ઝઘડે, ઘડીમાં સંપી જાય. ભાઈ બે વર્ષ મોટો, બંને વચ્ચે બે વર્ષનો તફાવત. સોનલની સાથે સ્નેહા ભણે. સોનલ અને સ્નેહા વચ્ચે પાકી દોસ્તી. બપોરે રીસેસમાં સ્નેહાને ઘરે લઈ આવે સોનલ. સ્નેહા ઘરમાં બધાની લાડલી થઈ ગઈ. જાણે આ ઘરનું ત્રીજું સંતાન. સ્નેહા અને પ્રેમલ વચ્ચે ઇલુ ઇલુ જેવું કંઈક છે. બધા સાથે પીકચર જોવા જાય, પીકનીક પર જાય, ત્યારે સોનલે નોંધ લીધી.

એક દિવસ સોનલ ગોઠણભેર બેઠી, હાથમાં ગુલાબનું ફૂલ, વેલેન્ટાઇન ડે, સોનલ કહે, ‘સ્નેહા આઈ લવ યુ, તુમ મેરી ભાભી બનોગી?’ સોનલની પાછળ પ્રેમલ આવીને ઊભો રહી ગયો. આ તે કેવી રીત? ભાઈએ પ્રપોઝ કરવું જોઈતું હતું, ભાઈને બદલે બહેને પ્રપોઝ કર્યું, મનમાં ભાવતું તું ને વૈદે ચીંધું - સ્નેહા કહે, હાજી, હા. પછી પ્રેમલમાં હિંમત આવી, પ્રેમલ કહે, ‘તુમ મેરી રાની બનોગી.’

અને સ્નેહા આ ઘરમાં આવીને સમાઈ ગઈ, દૂધમાં સાકર ભળે તેમ ભળી ગઈ.

સાસુ સસરાની વહુરાણી નહીં પણ લાડલી દીકરી જેવી બની ગઈ. સોનલને એ પણ અદેખાઈ આવે કે સ્નેહા મારે લીધે તું આ ઘરમાં આવી અને મારા માનપાન ઓછા થઈ ગયા. ભાઈ તો ઠીક, માબાપ પણ તને મારા કરતાં વધુ દુલાર કરે છે. સ્નેહા શો જવાબ આપે? હોઠ મલકાવ્યા કરે.

સ્નેહાનો ભાઈ શશાંક અમેરિકા ભણવા ગયો હતો. સ્નેહાના લગ્ન વખતે પરીક્ષા હોવાથી આવી શક્યો ન હતો. એનું ગ્રજ્યુએશન થઈ ગયું. માસ્ટર કરી તે ઇંડિયા પાછો આવ્યો. બહેનને મળવા આવતો રહે. અમેરિકાની એવી એવી વાતો કરે, સોનલ અંજાઈ જાય. પીકચરના આલ્બમ જોયા. શશાંક સોહામણો તો હતો પણ ભારે બુદ્ધિશાળી. કમાતો પણ ઘણું સારું. History repeats itself.

સ્નેહાએ સોનલની જ સ્ટાઇલ મારી. પ્રપોઝ કર્યું, તુમ મેરી ભાભી બનોગી - મેરે ભૈયાકી રાની બનોગી? સોનલ અને શશાંક પતિ પત્ની બન્યા. સોનલને એના ભાઈએ પૂછી લીધું કે તું નાના કુટુંબમાં ઉછરી છે. ત્યાં વસ્તારી કુટુંબ છે, સંયુક્ત પરિવાર છે. તું સ્વતંત્ર મિજાજની અને ધાર્યું કરવાવાળી છે. તું શશાંકના પરિવારમાં ભળી શકીશ? તું રાજકુંવરીની જેમ ઉછરી છે અને શશાંક છે પરિવારઘેલો. એનો પરિવાર રૂઢિચુસ્ત છે.

સોનલ કહે, હા, શશાંકને જે જે પ્રિય એ બધું મને પ્રિય. શશાંકની બહેનો મને ગમે છે, તેથી જ તો એક સ્નેહાને મારી ભાભી બનાવી ઘરમાં લાવી છું. કુટુંબમેળો કલબલતો છે. મારા મનથી જ ભર્યાભાદર્યા ઘરમાં રહેવા જવા રાજી છું.

ભાઈએ ચેતવી પણ ખરી કે એ લોકોની આદતો, રહેણીકરણી, રીતરિવાજ સામે છોડાના છે, તને ફાવશે?

સોનલ પરણીને સાસરે આવી. પરિવારમાં સૌ એને લાડ પ્યાર કરે, એ એને ગમે. સાસુજી પ્રેમપૂર્વક વર્તન કરે. જેઠાણી સહિયર સમી. સાસરિયા મધ્યમ વર્ગના, જાતમહેનતી, નોકરો ખરા પણ બધું નોકર ભરોસે નહીં. ઘરમાં રિવાજ-મહેમાન આવે, પાણીનો ગ્લાસ, ચા પાણી, ઘરની વહુઓએ જ આપવાનું. મહારાજ રસોઈ કરે, પણ પીરસવાનું તો વહુઓએ જ. સોનલ તો જમીને શશાંક સાથે ઓફિસે જાય, જેઠાણી બધું કામ પતાવે, પછી સાસુજી કહે, સોનલ સાંજનું રસોડું તમારે માથે. તમારે મેનુ નક્કી કરવાનું, કોને શું ભાવે તે બનાવરાવવાનું. સોનલે આવી જવાબદારી ક્યારેય ઉપાડી ન હતી.

આ ઘરમાં મારું તારું - જેવું નહીં. બધાનું સહિયારું. જેઠના છોકરાઓ તેના રૂમમાં પેસી જાય. એનું ટી.વી. ચાલું કરી, સોફા ખૂંદે, છોકરી નેલપોલીસ, લીપસ્ટીક વાપરે. સોનલને પોતાની કાંસકી કોઇ વાપરે ના ગમે. એનું કબાટ ખોલી નાંખે. શશાંકને મન આ બધું સામાન્ય લાગે. સોનલ ફરિયાદ કરવા જાય. શશાંક માથું ન મારે. કહી દે તને યોગ્ય લાગે તે કર. ફોડી લે. એને મન કંઈ અજુગતું લાગે તો બોલે ને !

સોનલ બહાર જવા નીકળે, સાસુજી મોટું લીસ્ટ પકડાવી દે - આટલું ખરીદતા આવજો, સુપર માર્કેટમાંથી, ત્યાં હોલસેલમાં, સસ્તું મળે - સોનલને એમ થાય કે ફોન કરીને ઘરે સામાન કેમ મંગાવી લેતા નથી. સાસુજી ચીકણા છે. એક એક ભીંડો - રીંગણું ચકાસીને લે છે. કેટલો ટાઇમ વેસ્ટ ?

જરા નવરી પડે, છોકરાઓ દાખલો ગણાવવા આવે. સાસુજી કંઈ કામ ચીંધે. ઘરની બહાર જવું હોય, જેઠાણી સાસુજીની આજ્ઞા માંગે. સોનલ રાહ જોતી બેઠી હોય, શશાંક ઘરે આવે, સીધો બાના ઓરડામાં જાય, જયશ્રીકૃષ્ણ કરે, એમની સાથે આખા દિવસની રામાયણ સાંભળે - સંભળાવે પછી જ સોનલની રૂમમાં આવે.

સોનલને ગુસ્સો આવે. સાસુજી અમને દબાવે છે, હું એનું રાજપાટ છીનવી લેવાની નથી. સાસુજી એને ઘરના કામકાજ-રીતરિવાજ પ્રમાણે પલોટવા માગે, સોનલને લાગે કે સાસુજી મારો વાંક શોધતા ફરે છે, બધા સાસુજીની હાએ હા પૂરાવે. કોઈ સામો જવાબ આપતું નથી. સોનલને લાગે કે હું તૂટી મરું છું, બધાની જરૂરિયાતો સાચવું છું. પણ કોઈ થેંક યુ કહેતું નથી.

શશાંક સમજાવે, પરિવારમાં સૌ સૌની ફરજ બજાવે, એમાં થેંક યુ શા માટે કહેવું પડે. જે કંઈ કરીએ છીએ તે પોતાના માટે જ છે.

સોનલ કહે, આપણું જોઈન્ટ બેંક એકાઉન્ટ ખોલાવીએ. અલગ સેઇફ ડીપોઝીટ વોલ્ટ લઈએ. શશાંક કહે, આપણે આટલા ચોક્કસ ન રહી શકીએ, બાને બધું સોંપી દેવાનું. જોઈએ ત્યારે માંગી લેવાનું. દાગીનો

પહેરી લીધા પછી સાસુજી, લૂંછી - સાચવીને તિજોરીમાં મૂકી દે. સાસુજી માને કે જાણે છોકરીઓ નાદાન છે. કંઈ સાચવતા ન આવડે. સોનલને એમ લાગે કે અમે ઓફિસ-ઘંઘો સંભાળી શકીએ તો આટલું સાચવતા નહીં આવડે. સાસુજીને અમારામાં વિશ્વાસ નથી.

શશાંકનો બેંક વહીવટ સસરાજી સંભાળે. સોનલને એ ન ગમે. શશાંક કહે, બધું સહિયારું હોય. આપણે ઉપાધિ ઓછી. સાસુજી કહે, તમ તમારે નિરાંતે હરો ફરો - અમે બેઠા છીએ ને જવાબદારી સંભાળવા.

છ મહિનામાં તો સોનલ કંટાળી ગઈ. એને મન લગ્ન એટલે સ્વતંત્ર રીતે હરવા ફરવાનું, વર સાથે સેરસપાટા મારવાના. એ એની મમ્મી પાસે ફરિયાદ કરે, મમ્મી સમજાવે કે લગ્ન ફક્ત વર સાથે નથી કરવાના હોતા, આખા ઘર સાથે કરવાના. તારી બહેનપણી, તારી ભાભી કેવી ઘરમાં એકરસ થઈ ગઈ છે. તારો ભાઈ અમને પૂછીને પાણી પીએ તેવો છે. સ્નેહા કોઈ દિવસ ફરિયાદ કરે છે ? એનો પતિ, કોઈનો દીકરો છે, કોઈનો ભાઈ છે, એની એકલીનો નથી. એમ શશાંક તારો પતિ છે, પણ એના માબાપનો દીકરો છે. પરિવારનું એક અંગ છે. દીકરો નાની નાની વાત માટે માબાપને પૂછતો હવે એ જો માબાપને અવગણે, તો માબાપને દુઃખ થાય ને !

સ્નેહાને બહાર જવું હોય તો એ બધું તૈયાર કરીને જાય છે. જ્યારે તમે મરજી પડે ત્યારે ટિકીટ લઈ આવો, સીનેમાં જોવા જાઓ, જેઠાણી રસોડું સંભાળી લે છે.

સ્નેહા - તારી ભાભી સવારે વહેલી ઊઠે - ચાપાણી કરે, ટીફીન ભરે, અમારું જુદું રાંધે. આખા ઘરની જવાબદારી એણે ઉપાડી લીધી છે. પગના દુઃખાવાને લીધે મારાથી કામ થતું નથી. રોજ રાત્રે સ્નેહા સૂવા જતા પહેલાં મારા પગે બામ ચોળી આપે. બાપુજીને ગોળી આપે. છે કોઈ આવી જવાબદારી તારા માથે ?

સોનલ પિયર આવે. મા મંગળાબેનનું ભાભી સાથેનું વર્તન જુએ. ભાઈ ભાભી પણ નણંદબાને - બહેનબાને અછો અછો વાના કરે.

ભાભી ઘરે ન હતી. મા કહે થોડી વારમાં આવશે. સ્નેહા થાકી પાકી ઘરે આવે, ભૂખી થઈ હોય, માએ ગરમાગરમ બટાટાપોંઆ બનાવી રાખ્યા હતા. ચાનું પાણી ઉકાળવા મૂકી દીધું.

ઘરમાં આવી, નણંદબાને ભેટી - બહુ દહાડે દર્શન દીધાને બેન બા? કેમ મારા ભાઈને એકલો મૂકીને આવવું ગમતું નથી? પિયરને વિસરી ગયા? સોનલ જોતી જ રહી ગઈ? માએ ખીચડી કઢી, રોટલા, રીંગણાનું શાક બનાવી રાખ્યા હતા. ભાભીને રીંગણા ન ભાવે, તેને માટે બટાટાની સૂકી ભાજી બનાવી રાખી હતી. સાંજ પડી, ભાઈ આવ્યો, ભાભીએ ટેબલ ગોઠવ્યું. ગરમાગરમ પીરસ્યું.

સોનલને યાદ આવ્યું - સાસુજી એમ કહી દેતા કે કોઈ માટે કંઈ જુદું ન બનાવાય. જે કંઈ બન્યું હોય તે ખાઈ લેવાનું.

ભાઈ જમીને ઊઠ્યો, લેપટોપ લઈ રૂમમાં ચાલ્યો ગયો. સોનલને ખરાબ લાગ્યું. ભાઈ વાત કરવા યે ઊભો ન રહ્યો. ફક્ત કેમ છો એટલું જ પૂછ્યું. પણ ભાભી બધું સાચવી લે છે. જ્યારે એને ત્યાં શશાંક તો કોઈ મહેમાન આવે તો અડધો અડધો થઈ જાય. ક્યાંય સુધી વાતોએ વળગે. એને જૂના સમયની વાતો કરવામાં ભારે રસ. વાતોડિયો ખરો ને!

પિયરમાં હવે મા કોઈ કામ કરતી નથી, એનાથી થતું નથી, ભાભી કરવા દેતી નથી. જ્યારે એની સાસુ જરૂર પડે તો દસ વીસ માણસની રસોઈ એકલા હાથે કરી લે છે. જેઠાણી કહે કે, ઘરમાં વડીલો છે. બધાનું સાચવવું પડે. પણ આપણી સરસુવાવડ, છોકરાઓ એમના હાથ નીચે સચવાઈ જાય. વડીલો એટલે ઘરનું તાળું. આપણે કોઈ ફિકર - ચિંતા નહીં.

મા સ્નેહા ઉપર અઢળક પ્રેમ ઢોળે છે. કહે છે કે સ્નેહા આ ઘરની પુત્રવધૂ છે. પુત્રથી યે વિશેષ. બે પાંચ વરસ ભલે હરીફરી લે - છોકરાં થશે પછી બંધાઈ જશે. સોનલને ભાભી ઉપર હેત છે. પણ શોભતું હોય તેમ શોભે. વહુને મોઢે ન ચડાવવી જોઈએ. એને માથે કામ નાંખવું જોઈએ. અમારી સાસુ અમારે માથે કામ નાંખે જ છે ને! હા,

એક વાત ખરી કે શશાંકનું મગજ ગરમ છે, એ તપી જાય, ત્યારે સાસુજી સોનલનું ઉપરાણું લે છે. દીકરાને ધધડાવી નાંખે છે. નવરાત્રી આવે, સોનલના સાસુ એને સજાવે, ધજાવે અને ગરબામાં ભાગ લેવા મોકલે. સોનલ ઇનામ જીતી લાવે તો ગૌરવભેર હોશથી બધાને બતાવે. પોરસ ચડાવે. ઘરમાં વહુ પાસે કામ લે, ભૂલ થાય તો બતાવે, સમજાવે, ખીજાય પણ ખરા. પણ બહારના કોઈ આવે તો બે મોઢે વહુના વખાણ કરે.

નણંદબા સ્નેહાને તો સોનલભાભી બહુ વહાલા -

એ ગીત ગણગણે -

વીરો મારો તે મધુર મોરલો રે લોલ

ભાભી ઢળકતી શી ઢેલ રે - ભાભીના ભાવ મને ભીંજવે રે લોલ.

સંતાનો મોટા થઈ જાય, પોતાની દુનિયામાં જીવવા માંડે ત્યારે માબાપને લાગે કે પોતે પરાયા થઈ ગયા છે. સમજુ સંતાનો હોય તો માબાપને પરાયાપણું લાગવા ન દે.

સોનલ સમજે છે, એને બધા માટે લાગણી છે. એને કોઈ સાથે ઝઘડવું નથી. એ એવું ઇચ્છે છે કે એની લાગણીનો પડધો પડે, એ ઇચ્છે એવી રીતે સ્નેહાનું વર્તન પોતાના માબાપ પ્રત્યે કેટલું સૌજન્યભર્યું છે. એ જોઈ સોનલ પણ વિચારે છે કે પોઝીટીવીટી હોય, તો સૌને પોતાના કરી શકાય.

સોનલ શશાંકને ફરિયાદ કર્યા કરે છે, શશાંક કહે છે, એડજસ્ટમેન્ટ કરતા રહેવાનું. હકારાત્મક વલણ રાખીએ. એમના મનોભાવને સમજવાનો પ્રયત્ન કર. ધીરે ધીરે એમના હૃદયને જીતી લેવાનો પ્રયાસ કર. તારામાં સારા સંસ્કાર છે. નિર્મળ હૃદય છે. ઇશ્વરમાં અને જાતમાં શ્રદ્ધા રાખીએ, સૌ આપણા છે, અને આપણા થઈને જ રહેવાના છે.

સોનલ મનોમન ભગવાનનો આભાર માને છે - નસીબદાર ગણે છે પોતાની જાતને. આટલો સમજુ પતિ મળ્યો છે, સખી સરખી ભાભી સ્નેહાના ઉપહાર રૂપે. સોનલ મમ્મી-પપ્પાના વેણ યાદ કરે છે. પરણીને પપ્પાના ઘરનો ઉંબરો ઓળંગ્યો ત્યારના..

બેટા, નાની નાની વાતમાં મન ખાટું નહીં કરવાનું. બધાને પોતાના કરીને રાખવાના. મન, હૃદયથી સૌને ચાહવાના.

સોનલને સાસુ ઉપર બહુ ગુસ્સો આવે, જ્યારે ને ત્યારે પોતાના જમાનાની વાતો કરે. અમારા જમાનામાં તો માથે આછું ઓઢવું પડતું. પચીસ પચાસ રોટલા ઘડવા પડતા, ખેતીવાડી હતી. મહેમાનો પડ્યા પાથર્યા રહેતા. ઘંટીએ દળવું પડતું. ઘરમાં નળ ન હતા. પાણી ભરવું પડતું.

સોનલ મનમાં બોલે, જેવા તમારા નસીબ. અમારા નસીબમાં પૈસો છે, ભણેલા છીએ, વર કમાય છે. હું કમાઉં છું. પછી શા માટે ન ભોગવીએ. અમારી સાથે આવી વાતો કરી એમ કહેવા માંગો છે કે અમારે પણ ચક્કી પીસવીને બેઝેથી પાણી ભરી લાવવા?

સાસુજીનું સાસુ પુરાણ બંધ જ ન થાય.

સોનલને પોતાના દાદીમા યાદ આવે. દાદીમા મા મંગળાને દીકરીથી યે વિશેષ જાળવતા. એમ કહે કે અમારો જમાનો જૂનો હતો. જુદો હતો. અમે વેઠ્યું - કોમળ કળી જેવી વહુને માથે કામનો બોજો નાંખી, મુરઝાવા નથી દેવી. વહુના આવવાથી અમારા આંગણામાં તુલસીક્યારામાં નવી માંજર બેઠી છે. કુંડામાં ગુલાબ ખીલ્યા છે. અને પારિજાતથી જાણે ફળિયું મધમધી ઊઠ્યું છે. કોયલ બારે માસ ટહુકતી થઈ છે. નાજુક, નમણી વહુના કુમકુમ પગલે ઘર મગમગતું થયું છે, છોકરાઓથી ઘર કલબલતું થઈ જશે. આંબો વાવીએ, રાતોરાત કેરી ન પાકે. ધીરજ ધરવી પડે. વહુરાણીને લાડકડી દીકરીની જેમ સાચવીએ તો એને એની ફરજ બજાવવાનું ભાન આપોઆપ થશે. એને લાડ લડાવીશું તો એ આપણાં સપનાં પૂરાં કરશે. આપણું ઘડપણ પાળશે.

આત્મકલ્યાણ

અપના હાથ જગન્નાથ. આપણા હાથની સાર્થકતા ત્યારે જણાય કે કોઈનો હાથ ઝાલી તેને સાચા, સારા અને સલામત માર્ગે પહોંચાડી શકીએ, કોઈને ટેકો આપી અને આગળ વધવા માટે પ્રેરણા, પ્રોત્સાહન અને માર્ગદર્શન આપી શકીએ. આપણા પગ પર્વતને ઓળંગવા સમર્થ બને, અન્યને ઉપયોગી થઈ દિશાબળ સૂચવી શકીએ. આપણી દૃષ્ટિ દિવ્ય ત્યારે બને કે સમદૃષ્ટિ થકી સૌનું સુખ જુએ, આપણામાં રહેલી પરમ ચેતના અન્ય કોઈના ચહેરા પર દૃષ્ટિગોચર થાય, તો જ માંગલ્યનો ઉજાશ જોઈ શકાય અને પોતાના દીવાની શગને વધુ પ્રજ્વલિત કરી શકીએ.

આપણી સર્વ શક્તિઓ, બુદ્ધિ, સમજનો સૌના કલ્યાણ અર્થે સદુપયોગ કરી શકીએ, ઇશ્વરદત્ત પ્રસાદરૂપે પ્રાપ્ત થયેલું જીવન તો જ વધુ આસ્વાદ્ય, આલ્લાદક અને સાર્થક થતું જણાય. માણસાઈ ખીલતી જાય તેમ તેમ માણસાઈનો મર્મ સમજાતો જશે. જીવાત્મા, આત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચેનો ભેદ ભૂંસાતો જશે અને સાત્વિકતા પ્રકટતી જશે. આપણી જેટલી ઉપયોગીતા એટલું આપણું મૂલ્ય. જેટલી મૂલ્યવત્તા વિશેષ એટલી જીવનસાર્થકતા વિશેષ.

આ ઘર આપણું છે, આ શરીર આપણું છે, આપણે જે કંઈ ઉપાર્જિત કર્યું છે તે આપણું છે. પરંતુ સર્વ કંઈ સર્વસ્વ આપણું નથી. એમાં પરિવારનો સમાજનો પણ અમુક હિસ્સો છે જ. એ સામાજિક ઋણ ચૂકવવાની આપણી ફરજ છે. તેથી જ કંઈ ‘સ્વ’નું આપણું સમજીએ છીએ એનો ઉપયોગ સાર્વજનિક સૌ જનસમાજના હિતાર્થે કરવામાં જ આપણી ગરિમા છે.

આપણું ઘર સૌનું આશ્રયસ્થાન બને. શ્વાસે શ્વાસે આપણો પ્રાસ સૌ સાથે મળવો જોઈએ.

આપણું કેન્દ્રબિંદુ ભલે સ્વમાં હોય. છતાં એનો પરિઘ સુધી વિસ્તાર કરી શકીએ તો જ જીવંતમાં ધન્યતા અને પ્રસન્નતા અનુભવી શકાશે સ્વાર્થમાંથી સર્વાર્થ અને પરમાર્થ સુધી વિસ્તરવું જોઈએ. આપણું હૃદય કરુણાભાવથી પરિપ્લાવિત થશે તો જ અંદરથી લીલાછમ રહી શકીશું. સ્વનું પરિણામન સર્વમાં થવું જોઈએ.

ૐ સહનાવવતું, સહનૌભુનક્તુ, સહવીર્ય કરવા વહે -
વસુધૈવ કુટુંબકમની ભાવના વિકસતી જશે તેમ તેમ જીવનની સાર્થકતાની અનુભૂતિ થતી જશે.

એ માટે કૃતસંકલ્પ બનીએ કે જગતમાં જે કંઈ છે, તે ઇશ્વરદત્ત છે, આપણા એકલાનું નથી. અહીંનું અહીં જ છોડી જવાનું છે, સાથે કંઈ લઈ જવાનું નથી. તો પછી શાને માટે સ્વાર્થવૃત્તિ?

વૃક્ષ જાતે ફળ ખાતું નથી, નદી જાતે પાણી પીતી નથી. પરોપકારનો મહિમા સમજીએ. સ્વાર્થ વૃત્તિ છોડી સમર્પણ વૃત્તિનો મહિમા સમજીએ તો સમાજકલ્યાણ સાથે સાથે આત્મકલ્યાણનો માર્ગ મળી જશે.

૬૨૬

દરદથી દોસ્તી કરી લીધી અમે

ઝખ્મો છો ના રુઝાતા

લોક નમક ભભરાવે

ઘાવ સઘળા ચરચરે

ડર નામની બલાથી નથી અમે ગભરાતા

ઇશ્વર ઉપર છોડી દીધા ઇલાજો

કરવું હોય તે કરશે

ઘા બાજરિયું છે એના હાથમાં

ઝખ્મો એણે રૂઝવવાના.

આનંદમાં છે રહેવું - મસ્તીમાં છે મહાલવું

જીવવું, મરવું છે શાનથી જગતમાં

કોઈના મોહતાજ થઈ નથી જીવવું

શાનથી છે જીવવું

છોડી દીધી જંજાળો, ઇશ્વરને હાથ ધરી

લાજ રાખશે શ્રી હરિ

એવો દૃઢ વિશ્વાસ

સર્વ રોગની દવા એની કને એ મોટો ચિકિત્સક

શ્વાસ લખાવી આવ્યા હોઈશું

એટલા જ શ્વસવાના

તો પછી શા માટે થરથરવું

લાચાર બની નથી કરગરવું.

વતનની માટી

મુંબઈના ધમધમતા અને ઝગમગતા ઝવેરી બજારમાં કરમચંદ શેઠની દુકાન. દુકાન ધમધોકાર ચાલે. દોમદોમ સાલ્લબી. કરમચંદના નસીબ આડેનું પાંદડું ખસી ગયું. અનાવલ નામના નાના ગામડામાં બાપદાદાની ખેતી હતી. કુળદેવી ઉનાઇ માતા. વરઘોડિયાને પગે લગાડી ત્યાં છેડાછેડી છોડવામાં આવે, બાળકના બાળમોવાળા ત્યાં ઉતારાય. નવરાત્રિનો અષ્ટમીનો હવન થાય. ઉનાઇમાં ગરમ પાણીના કુંડ. નાના હતા ત્યાં ધુબાકા મારતા. કહે છે અહીં વનવાસ દરમિયાન દંડકારણ્યમાં રામ સીતા રાત રહેલા. સીતા કહે હું નાહી - અપભ્રંશ થઇ નામ પડી ગયું ઉનાઇ. કરમચંદ મામાની આંગળી પકડી મુંબઈ આવ્યા, ઝાઝું ભણેલા નહીં. દુકાનને ઓટલે સૂઈ રહેવાનું. સાફસફાઈ કરી, માટલા ભરવાના. બેંકમાં ચેક ભરવાના, દુકાનનો ગલ્લો સાચવવાનો. કરમચંદ ભારે ખંતીલો, ચીવટવાળો. ધીરે ધીરે પાવરધો થતો ગયો. હીરાની પરખ કરતો થયો. સોદા પાડતો થયો. મામાને કોઈ સંતાન નહીં. દુકાનનો માલિક બની ગયો.

કરમચંદ મુંબઈમાં સેટ થયો. કંચન સાથે લગ્ન થયા. નાના ભાઈ મોરારને મુંબઈ તેડી લીધો. એના લગ્ન કર્યા રાધા સાથે. સમૃદ્ધિ વધતી ગઈ. વાલકેશ્વરમાં પોતાનો અને મોરારનો બે ફ્લેટ એક જ ફ્લોર પર લીધા. મોરાર ધંધામાં ભાગીદાર. મા મરી ગઈ હતી. મોટાભાઈએ જ મા બનીને નાના મોરારની સંભાળ લીધી. એને નવડાવે, ખવડાવે, રમાડે, ભણાવ્યો અને પરણાવ્યો. માની ખોટ લાગવા ન દીધી. મોરાર અને રાધા - મોટાભાઈ માટે જબરું માન ધરાવે. એમને માટે મોટા ભાઈ એટલે ભગવાન જેવા. મોરાર રાધાને જોવા ગયો ત્યારે જ કહી દીધું હતું કે મોટાભાઈ ભાભી મારે મન ભગવાન જેવા છે. એમનો આદર જાળવવો પડશે. એ લક્ષ્મણ સમો ભાતૃપ્રેમી હતો. કરમચંદ

અને કંચનનો પરિવાર વધ્યો. મોરાર અને રાધાનો. બધા સંપીને રહે ભલભલાને ઇર્ષ્યા આવે એવો સંપ હતો પરિવાર વચ્ચે. કંચન કુટુંબવત્સલ હતી. ઘરબાર, છોકરાઓથી વીંટળાયેલી રહેતી. કરમચંદ હવે પદ, પ્રતિષ્ઠા અને નામના કમાયો હતો. અને મંડળોમાં પ્રમુખસ્થાન ધરાવતો. રોટરી જેવી ગૌરવરૂપ સંસ્થામાં લોકોપયોગી પ્રવૃત્તિઓમાં રસ ધરાવે. સૌના મોઢે એક જ વાત. પાંચે આંગળીએ પરમેશ્વરને પૂજ્યા હોય તો આવા પ્રેમાળ પરિવારમાં જન્મ મળે. સંસ્કારી પરિવાર. શ્રી અને સરસ્વતીનો સુમેળ. સોનામાં સુગંધ.

વિધાતાને અદેખાઈ આવી હશે કે કરમચંદના કરમમાં પલટો આવ્યો. અચાનક કરમચંદને માંદગી આવી. દવાઓની આડઅસર થઈ. કરમચંદના કપાળ પર બરાબર વચ્ચે સફેદ ડાઘ દેખાયો. ગભરાટ ફેલાઈ ગયો. ડોક્ટરોની વીઝીટ અને ચેકીંગ. દવાઓ અને મલમ. જાત જાતના પથ્થ. નિષ્ણાંતોના અભિપ્રાયો. આખું ઘર ઉપર નીચે. કરમચંદના રોગશમન માટે બાધા ને માનતા. કંચન અને રાધા મલમ બનાવે. કરમચંદ ગળગળો થઈ જાય, ડૂમો ભરાઈ જાય કેવો નસીબદાર છું હું - કેવો પ્રેમાળ પરિવાર મળ્યો છે? ધન્ય જીવતર.

પણ ધીરે ધીરે શરીર પર ડાઘ વધતા ચાલ્યા. ખરજવું છે કે કોઢ? કોઈ કહે ચેપી નથી. સારવાર કરવાથી મટી જશે. એક વળાંક પર આવી ઊભી રહી જિંદગી. હવે એ ઘરમાં, મિત્રોમાં અછૂત ગણાવા લાગ્યો. ચેપ લાગી જવાનો ડર સૌના મનમાં જાગ્યો. કોઈ હવે એની પાસે આવી બેસે નહીં. ભર્યાભર્યા ઘરમાં એ એકલતા અનુભવવા લાગ્યો. રાધા તો શું ખુદ એમની પત્ની કંચન પણ હવે એમની સાથે બેસતી નથી. ઊંડે ઊંડે વિશ્વાસ હતો. મોરાર અને રાધા તો કદી બદલાશે નહીં પણ હવે બધા જ દૂર થતા ચાલ્યા. પત્ની કંચન પણ દીકરાના દીકરાના રૂમમાં સૂવા ચાલી જાય. નાનકાને વાર્તા ન કરું, હાલરડાં ન ગાઉં ત્યાં સુધી એ ઊંઘતો નથી. એવું બહાનું કાઢે. કરમચંદની સેવા કરવામાં સૌને સૂગ આવવા લાગી. પૌત્ર આરવ કરમચંદને પણ વહાલો હતો. એની બર્થ ડેને દિવસે કરમચંદે એના મોઢામાં કેક મૂકી. હજુ તો

ખીસામાંથી સોનાની ગીનીની ગીફ્ટ કાઢવા જાય ત્યાં દીકરાએ કહી દીધું. પપ્પા હદ કરો છો, નાનકાને ચેપ લાગી જશે, દૂર રહો.

કરમચંદને હાડોહાડ લાગી આવ્યું. દીકરાના શબ્દો સણસણતા નીરની જેમ હેયામાં ખૂંચી ગયા. હવે કોઈને તેમની જરૂર નથી. તો પછી શા માટે ત્યજાયેલી હાલતમાં લાચારીથી અહીં પડ્યું રહેવું? દુનિયા બડી ધોખેબાજ, ગરજવાન છે. ગરજ સરી, વેઘ વેરી.

કાશી દેખી, મથુરા દેખી, દેખે તીરથ સારે

કહીં ન મનકા મેલ મીટા તો આવ્યો તેરે દ્વારે.

આજે ગમે તેવો ધનપતિ હોવા છતાં, તગડું બેંક બેલેન્સ હોવા છતાં એ બીજાની દયાનો લાચાર - મોહતાજ બની ગયો છે. શા માટે સન્માન વિના જીવવું? કોણ સગા, કોણ વહાલા.

નવરાત્રિના દિવસો આવી રહ્યા હતા. તેને અનાવલ ગામ યાદ આવ્યું. અષ્ટમીનો હવન કરવા નિમિત્તે ત્યાં ચાલ્યા જવું અને પછી ત્યાં જ રહી જવું. બીજે દિવસે કોઈને કહ્યા વિના એ ગાડી લઈને નીકળી પડ્યા અનાવલ જવા. ત્યાં પહોંચી ડ્રાઇવરને પાછો મુંબઈ મોકલી આપ્યો. શેઠ હવેથી ત્યાં જ રહેવાના છે, સંદેશો મોકલી આપ્યો.

અનાવલમાં બાપદાદાનું મકાન હતું, ખેતીવાડી હતી. ગણોત માઘાની બૈરી જમનાએ ઘર ખોલી સાફ કરાવી આપ્યું. સવારસાંજ રસોઈ કરી જાય. કરમચંદને જમાડી જાય. સવારે વહેલી ઊઠી પાણિયારું સાફ કરે. ગોળા ઉછળે, તાજું પાણી ભરી જાય. ચા સાથે ગરમાગરમ નાસ્તો. ઘરમાં માણસોની ખોટ સાલે નહીં એવી સરભરા કરે.

દુર્ગાષ્ટમીના દિવસે હવન થયો. નાળિયેર હોમાયું. હવનની રક્ષા લઈને જમના આવી. માઘાએ શેઠના આખા શરીરે રક્ષા લગાવી. માતાજીના આશીર્વાદથી રોગ મટી જશે જ એવું આશ્વાસન આપે. માઘાનો દીકરો રઘુ ખેતરાઉ કાળી માટી લઈ આવે. જમના લેપ બનાવે, રઘુ દાદાને આખા શરીરે માટીનો લેપ કરે. શરીરને ટાઢક વળે. માઘો રોજ સવારે કરમચંદને ઉનાઈના ગરમ પાણીના કુંડમાં નહાવા લઈ જાય. ગંધકવાળું ગરમ પાણી. અઠવાડિયામાં તો કરમચંદના શરીર

પરના ડાઘા દૂર થવા લાગ્યા. કાળી માટીનો લેપ પણ જાદુ કરી ગઈ. શરીરની ખંજવાળ મટી ગઈ. કાયા નરવી બનવા લાગી. જમના કહે, જોયું માતાજીની માનતા ફળી. ઉનાઈ માતા તો કુળદેવી. કરમચંદભાઈને ગામમાં ગોઠી ગયું. શ્રીમંતાઈ અને શહેરના વસવાટને કારણે એ ગામડાના મિત્રોથી દૂર અળગો થઈ ગયો હતો. હવે એ બધા બાળગોઠિયા સાથે રોજ સાંજે માતાને મંદિરે મળે. ભજન ગાય. હવે એ પોતીકા મિત્રોની સંગાથે હતા. જે લોહીના સગા હતા તે દૂર થઈ ગયા. ત્યાં સ્વાર્થની સગાઈ હતી. પૈસો પરમેશ્વર હતો. જ્યારે ગામડાના માણસો ભોળાભટાક. ભગવાનના માણસો. લોહીના સંબંધોનો ફટકિયો રંગ જરા જેટલા તાપથી ઊડી ગયો. જ્યારે આ ભોળાભટાક પણ પોતીકા માણસોએ એની બેરંગ થયેલી જિંદગીમાં ફરી નવા રંગો ભરી દીધા. માયાળુ મલકના માનવી, અહીં માનવતાની મહેક હતી. બેડરૂમમાંથી લીમડો દેખાય, ઢળતો આવે બારીમાંથી ઘરમાં, એની નરવી છાંયડી, કડવી સુગંધથી કરમચંદની કાયા નરવી બનતી ગઈ. પપ્પા સારા થઈ ગયા. રોગ મટી ગયો જાણી દીકરો ગાડી લઈને તેડવા આવ્યો. કરમચંદે નન્નો ભણી દીધો. મારું ગોકુળિયું છે. રૂડું વનરાવન છે રૂડું - વૈકુંઠ નહીં રે આવું. કરમચંદે સંકલ્પ કર્યો - હવે મારું વતન અનાવલ. અહીં જ રહેવું છે, અહીં વતનની માટીમાં ભળવું છે. અહીં જ છેલ્લા શ્વાસ લેવા છે. અહીં જ મરવું છે. ગામમાં રહી લોકકલ્યાણના કાર્યો કરવા છે.

સંબંધ

જીવનનું આકાશ સંબંધોના અગણિત તારલિયાથી ઝગમગ થયા કરે છે. જિંદગીની કાળી રાત સંબંધોના અજવાળાથી ઉજળિયાત થઈ જાય. ઘરમાં હોઈએ કે ઘર બહાર નીકળીએ, સંબંધોની સોગાત આપણી સાથે જ રહે છે. સગાવહાલા, સંબંધીઓ, સાથીમિત્રો, થકી જીવન ઉત્સવ સમું રળિયાત બની જાય. મૈત્રી એ ઘરની બહારના સાથેનો સૌ પ્રથમ મૂલ્યવાન સંબંધ છે. સાચા મિત્રનો સાથ અને સહકાર સુખદ હોય છે. બીજું પતિ પત્નીનો સહારો - સાથ અને સાંત્વના જીવનને આકંઠ સુખનો આસ્વાદ કરાવે છે. સુશીલ સહધર્મચારિણી, સંવેદનશીલ સખી - અને એક સુદૃઢ સખા સમો પતિ - મળવા એ સંસારના સુખની ચરમ સીમા છે. પતિ પત્નીના સંબંધો ભવ ભવના હોય.

સંસારમાં સંબંધો વધતા જાય. તેમ તેમ સંબંધોના વેલાઓ થડને વળગતા જાય. નવા નવા પાંદડા ફૂટતા જાય અને સુમધુર - સુવાસિત પુષ્પો ફળોનો પાક લણાતો જાય. સંબંધ એટલે જિંદગીના વૃક્ષ પર ઊગેલા ટહુકા! સંબંધો બંધાય છે, સ્નેહના સૂતરના કાયા તાંતણે - સંબંધોમાં ભરતી ઓટ આવ્યા કરે, સુદામાની મૈત્રી વિસરાઈ જાય, વર્ષો સુધી. અનેક અચાનક તેમાં ભરતી આવી જાય. સંબંધ બાંધવો, રાખવો અને જાળવી રાખવો, એ એક કળા છે. સ્નેહનો ઉછાળ આંખોમાં ઉભરાય. સંબંધો જાળવવા હોય તો દંભને દેશવટો આપવો પડે. સાચુકલો સંબંધ સ્નેહના પાયા પર રચાય. કાળની થપાટો એની ઇમારતને ડગમગવા દેતી નથી.

સંબંધો બે કાંઠા વચ્ચે એ ઇચ્છનીય પણ આપણી ચેતના પ્રવાહને કુંઠિત કરે એવા સંબંધો ન ખપે. વિકૃતિ ફેલાવે એવા કાંઠા પણ ન જોઈએ. કાંઠા મંજૂર, કુંઠિતતા હરગિજ નહીં. પાંખ ફેલાવવા મુક્ત આકાશ જરૂરી તેમ ચેતના માટે મુક્તિ જરૂરી. ચેતનાનું કમળ ખીલે -

વિકસે મોકળાશમાં, દેવતાઈ ભર્ગ કે પ્રકાશમાં કમળ વિકસે.

બંધ થવું એટલે અંધ થવું. બંધિયાર થવું એટલે બિમાર થવું. બિમાર થવું ન જ પરવડે. તન મનનું આરોગ્ય - એટલે નરવાઈ અને તાજગી અને સંવર્ધન. મુક્તિ મેળવવી છે રાગદ્વેષાદિ ષડ્રિપુઓથી, જડતાની જાળમાં નથી જકડાવું - મુક્તિ એટલે માંહલાની મોંઘેરી મિરાંત. મુક્તિ એટલે મિજાજ. મસ્તી, મુક્ત એટલે અનહદનો ઉઘાડ, અને પ્રસન્નતાનો પ્રસાદ.

ઘરની ભીંતો ચણતાં ચણતાં આપણે પડે એમાં ચણાઈ જવું નથી. ભીંતો અને છત બંને ઘર માટે જરૂરી છે. ઘરમાં બંધાણી થવું નથી. ભીંસાઈ જવાય એવી ભીંતો ભાંગી નાંખવી પડે. આતમપંખીને મુક્તિની ઝંખના હોય. પીંજર ભલે સોનાનું હોય, નથી જોઈતું.

હવા કે પાણીને મુઠ્ઠીમાં બાંધી શકાય? તો પછી પંચ તત્ત્વના પૂતળાનું મમત્વ શા માટે? મમત્વના પાળા તોડી ફોડી, ચેતનાના પ્રવાહને સમત્વના સાગર ભણી વહેવા દઈએ. પ્રાણતત્ત્વને આકાશતત્ત્વ સાથે અનુસંધાન છે. પંડમાં પૂરાઈ રહીને પંગુતાને પોષવી નથી. તન મનને ખીલવા દઈએ - અનિષ્ટોનો પ્રતિકાર કરી પરાસ્ત કરીએ, નિગ્રંથ થઈએ અસત્યો માંહેથી પરમ સત્ય તરફ ગતિ કરીએ.

જવતલ

વાતાવરણ ગરમાગરમ છે. પ્રશાંતનું મગજ ધમધમી ઊઠ્યું છે. દીકરી કરુણા એના બોયફ્રેન્ડ સૌરભને સાથે લઇને આવી છે. પપ્પા પ્રશાંત સાથે ઓળખાણ કરાવવા. હજુ તો કરુણા ઓળખાણ કરાવે એ પહેલાં જ પ્રશાંત બરાડી ઊઠ્યો - કરુણા - તને મારા ખાનદાનની કોઈ લાજ શરમ છે કે નહીં. મેં મારા મિત્ર કેશવના પુત્ર અમર સાથે તારા લગ્નનું નક્કી કરી લીધું છે. વચન અપાઈ ગયું છે. અમરના પપ્પા મારા ધંધામાં મોટી મૂડી રોકવાના છે. અમર સાથે ન પરણો તો મારું ઘર તારા માટે કાયમનું બંધ.

કરુણાને ખબર હતી કે પપ્પા એમના નિર્ણયમાં બાંધછોડ કરે તેવા નથી, હઠાગ્રહી છે, દલીલ કરવાનો કોઈ ફાયદો ન હતો, સમજાવવા છતાં સમજવા તૈયાર ન હતા. એ ચૂપચાપ સૌરભનો હાથ પકડી ઘરમાંથી બહાર નીકળી ગઈ. જતાં જતાં એટલું કહેતી ગઈ કે પપ્પા તમને નાનપ લાગતી હોય તો તમારું સ્ટેટસ તમારી પાસે, હું તમને નીચા જોણું નહીં થવા દઉં - ભલે સૌરભ સાથે લગ્ન નહીં કરું - કુંવારી રહીશ - પણ અમર કે કોઈ બીજા સાથે લગ્ન તો નહીં જ કરું. હું દીલોજાનથી સૌરભને ચાહું છું. ને ચાહતી રહીશ. પિયરના વૃક્ષની લીલપ ઓછી પડી - કરુણાએ પછી ત્યાં માળો બાંધ્યો જ નહીં. પિતાનું ઘર જ નહીં, ગામ છોડી એ મુંબઈ ચાલી ગઈ, વર્કીંગ વીમેન્સ હોસ્ટેલમાં રહી ભણી, જોબ લીધો, અક્કલ હોશિયારીથી પ્રગતિ કરતી ગઈ, એક પ્રાયવેટ કંપનીમાં સી.ઈ.ઓ.ના પદ સુધી પહોંચી. સૌરભ અને કરુણાએ લગ્ન ન કર્યા પણ દોસ્તી તો નિભાવી જ રાખી. કરુણાએ સ્વતંત્ર ઘર વસાવ્યું.

કરુણા પ્રત્યે પ્રશાંતને સખત અણગમો હતો. કારણ કરુણાના જન્મ પછી તેની પ્રિય પત્ની અરુણા મૃત્યુ પામી. નિર્દોષ કરુણાને પત્નીના

મરણની દોષી ગણી લીધી પ્રશાંતે. બીજા લગ્ન કર્યા પ્રિયા સાથે. નવી માને નવા સંસારમાં નવા ઉમંગો હોય. એનાથી એક પુત્ર થયો પ્રેમલ. કરુણા સ્નેહની ભૂખી હતી. માતાની મમતા, અને પિતાનો પ્યાર પામી નહીં. એ ભાઈને રાખડી બાંધવા દર બળેવે ઝંખતી, પણ માતાપિતાના વિરોધને કારણે પ્રેમલે તેની પાસે ક્યારેય રાખડી બંધાવી નહીં. એ મોટે ભાગે હોસ્ટેલમાં રહી ભણી. જ્યાં સૌરભ સાથે મૈત્રી પાંગરી.

પ્રશાંતે કેશવ સાથે ભાગીદારી કરી, ધંધામાં ખૂબ પ્રગતિ કરી, દામ કમાયો, નામ કમાયો, સખાવત કરતો ગયો. ક્યાંક ગીલ્ટી કોન્સીયસ હતો. દીકરી કરુણા પ્રત્યે આચરેલા અન્યાયથી દીલ અંદરથી ચચરતું હતું પરંતુ ઇગ્નો નડતો હતો. સ્ટેટસનું ભૂત મગજ ઉપર સવાર હતું. કરુણા પ્રત્યેનો અણગમો ઓગળતો ન હતો.

આ બાજુ મિત્ર કેશવ અને તેના પુત્ર અમરે ધંધામાં પ્રશાંતને દગો દીધો. પ્રશાંતને આઘાત લાગ્યો, તબિયત કથળવા લાગી, બ્લડપ્રેશર અને ડાયાબીટીસ. કીડની ઉપર અસર થઈ. કીડની ફેઇલ થવા લાગી. કીડની ટ્રાન્સપ્લાન્ટ કરાવવી પડે તેમ હતું પણ કીડની દાતા મળવો જોઈએ, બ્લડ ગ્રુપ મેચ થવું જોઈએ. પ્રશાંત હોસ્પિટલમાં સારવાર લઈ રહ્યો હતો. છતાં મગજમાંથી તુમારી ગઈ ન હતી. તેણે પ્રેમલને, પ્રિયાને, બધાને તાકીદ કરી દીધી હતી કે ખબરદાર - કરુણાને ખબર કરશો નહીં. મારે એનું મોઢું પણ જોવું નથી. પોતાની ડાળો લીલીછમ હતી ત્યારે યે તેણે કરુણાને છાંયો આપ્યો ન હતો.

પ્રેમલને પિતાનું વર્તન યોગ્ય લાગ્યું નહીં. પિતાના હઠાગ્રહ પાસે તેનું કંઈ ચાલતું નહીં. તે પિતાના સ્વભાવને જાણતો હતો. બહેન કરુણા તેને છાનીમાની રાખડી બાંધી જતી, વારંવાર તે બહેનને મળવા તેના ઘરે જતો.

આખરે પ્રશાંતને માટે કીડનીદાતા મળી ગયો. એનું કીડની ટ્રાન્સપ્લાન્ટનું ઓપરેશન સફળ રીતે પાર પડ્યું. પ્રેમલ ગભરાતો હતો - અકળાતો હતો. હોસ્પિટલનું બીલ મસમોટું ચડતું જતું હતું. પૈસાનો મેળ ક્યાંથી પાડવો? એક બાજુ પિતા પ્રશાંત રોજ પૂછ્યા કરતો,

મને કોણ કીડની આપી છે ? મારે તેનો આભાર માનવો છે. તેને મળવા લઈ આવ.

હોસ્પિટલના બીલીંગ કાઉન્ટર પર પ્રેમલ બીલની કોપી લેવા ગયો. બપોરે પિતા પ્રશાંતને ડીસ્યાર્જ આપવાના છે. કાઉન્ટર પરથી જાણવા મળ્યું કે હમણાં જ કોઈ બીલ ભરી ગયું છે. પ્રેમલે પાછા વળી જોયું. પીઠ પરથી બેન કરુણાને ઓળખી લીધી, એ દોડ્યો, કરુણાને પકડી પાડી. ક્યાં ગઈ હતી અઠવાડિયાથી. તને મેં કહેવડાવ્યું હતું કે પિતાને મળવા આવી જા - કેમ આવી નહીં ? પાછળથી સૌરભ બોલ્યો, ભાઈ કરુણા ક્યાંથી મળવા આવી શકે - એ પોતે હોસ્પિટલમાં હતી. એણે જ પ્રશાંત પપ્પાને એક કીડનીનું દાન આપ્યું છે. પિતાશ્રીની જિંદગી કરતાં કરુણાને મન વિશેષ શું હોઈ શકે ?

પ્રેમલ વિચારતો રહી ગયો. આજ સુધી પપ્પા પ્રશાંત અને મમ્મી પ્રિયાએ બેન કરુણાના હૈયા પર કેટકેટલા ઉઝરડા પાડ્યા છે, એની લાગણીઓ દુભાવી છે. કેટલો અન્યાય થયો હતો એની બહેન પર. બાપ થઈ દીકરીને ઓળખી શક્યા નહીં. અને એ જ દીકરીની મહાનતા જુઓ - તેણે પિતાનું બીલ ચૂકવ્યું ધનથી, ઉદાર મનથી. પણ પોતાનું એક અંગ આપીને તનથી પણ.

દીકરીની શક્તિને પામી ન શક્યા. પ્રશાંતભાઈ જે દીકરીને જાકારો આપ્યો હતો. જે મિત્ર ઉપર વિશ્વાસ રાખીને એના ધંધામાં ભાગીદારી કરી, એના દીકરા અમર સાથે દીકરીનું નક્કી કરી નાંખ્યું, એ મિત્રે દગો દીધો. પોતે દીકરીના પ્રેમની અવગણના કરી, એનો તુચ્છકાર કરી ત્યાગી દીધી, એ જ દીકરીએ પપ્પાના મિત્ર કેશવની કંપની ખરીદી લીધી. ડૂબતી કંપનીને તારી દીધી, પપ્પાની જાણ બહાર એ જ્યાં જ્યાં ડોનેશન કરતા ત્યાં ડોનેશન કરતી રહી પપ્પાના નામ પર . છેવટ એ જ દીકરીએ પપ્પાને નવજીવન બક્ષ્યું, કીડનીદાન કરીને.

પ્રેમલ હોસ્પિટલના વોર્ડમાં દાખલ થયો. પ્રશાંતે પૂછ્યું - કીડનીદાતા કોણ હતું, ખબર પડી, એને સાથે કેમ ન લઈ આવ્યો. પ્રશાંતની પાછળ પાછળ કરુણા અને સૌરભ દાખલ થયા. દીકરી કરુણા

પપ્પાને પગે લાગી. પ્રેમલે પપ્પા પ્રશાંતને જણાવ્યું તે કીડનીદાતા બીજું કોઈ નહીં, એની દીકરી કરુણા છે અને હોસ્પિટલનું બીલ પણ તેણે જ પૂરેપૂરું ચૂકવી દીધું છે. કરુણાએ પપ્પાના માથા પર હાથ ફેરવ્યો. હાઉ ડુ યુ ફીલ પપ્પા - કહી રડી પડી. એના અશ્રુબિંદુ પપ્પાના માથા પર અભિષેક કરી રહ્યા. પપ્પા પ્રશાંતના અંગે અંગે પસ્તાવાનો અગ્નિ ઉપડ્યો.

આ દીકરી કરુણાએ મારી ખાનદાની, ખુમારી જાળવવા જિંદગીભર લગ્ન ન કર્યા, કુંવારી રહી, પણ પપ્પા પ્રત્યે જરા યે અણગમો ન દાખવ્યો. પપ્પાનું દીલ ન દુભાય તેથી છાનીમાની ભાઈને મળતી રહી. મદદ કરતી રહી.

પહેલી વખત - પહેલી વખત પ્રશાંતે આંખમાં આંખ મેળવી કરુણા સાથે, નજર ઝૂકી ગઈ શરમથી, પશ્ચાતાપથી. અસ્સલ એની માની અરુણાની પ્રતિકૃતિ સમી હતી કરુણા. દેખાવે અને સ્વભાવે સરખેસરખી. અરુણાનો સાચો સ્નેહ મરીને પણ કાયમ રહ્યો છે કરુણા સ્વરૂપે. પ્રશાંતે કરુણાનો હાથ પકડી સૌરભના હાથમાં સોંપ્યો. સવારનો ભૂલેલો માણસ સાંજે ઘરે પાછો આવે તો એ ભૂલેલો ન ગણાય. મારી ભૂલ હું સુધારી લઉં છું. ચાલો સૌ સાથે ઘરે જઈએ. આવતા અઠવાડિયે કરુણાના લગ્ન સૌરભ સાથે ધામધૂમથી કરીશું, હું અને પ્રિયા કરુણાનું કન્યાદાન કરીશું. અને પ્રેમલ જવતલ હોમશે.

પડાવ

જીવનના ત્રણ પડાવ. બાલ્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા, વૃદ્ધાવસ્થા. આ ત્રણે અવસ્થા દરમિયાન મનુષ્યના મનમાં કોઈ ને કોઈ ઝંખના સળવળ્યા કરતી હોય છે. વય અનુસાર ઇચ્છાઓના ફાંટા ફરતા રહે, બદલાતા રહે.

નાના હતા, માના ખોળામાં ભરાઈ રહેવું ગમતું, બાપાની આંગળી પકડી ફરવું ગમતું. લખોટી, રમકડાં રમવા માટે મળે આનંદ. મિત્રો સાથે ફળિયામાં રમવાનું, ભૂખ લાગે, મા પાસે દોડી જવાનું, મા હેતથી દૂધનો પ્યાલો પીવરાવે, ગોળપાપડી, સકરપારા ખવડાવે, ધરવ થઈ જતો. ભાઈબહેનોનાં કપડાં એક જ તાકામાંથી વેતરાય, સીવાય, ખુશ ખુશ રહેતા. ક્યારેક રામલીલા, કે સર્કસ કે મેળામાં મહાલી આવીએ.

જીવનનું વર્તુળ વિશાળ થતું ચાલ્યું, શાળાનો અભ્યાસ પૂરો કરી, કોલેજમાં ગયા. એક અલગ જ વિશ્વનો અનુભવ થયો. અંતરંગ મિત્રો વધ્યા. આકાશ આંબી લેવાની ઝંખના જાગી. જુવાનીનું જોમ, પાંખો ફફડાવી અનંત આકાશ, સહેલ કરવાની અનોખી ઇચ્છાઓ જન્મી. ખૂબ ભણવું છે, પ્રગતિ સાધવી છે. સંકુચિત સીમાડાઓના વર્તુળમાંથી બહાર નીકળી મુક્ત ગગનમાં મહાલવું છે. મોજમજા કરવી છે, ધનપ્રાપ્તિનાં ધખારા ઉપડે, કારકિર્દી કરવી છે. કીર્તિ મેળવવી છે. ઘરસંસાર વસાવવો છે. ગૃહસ્થી નિભાવવી છે.

સર્વ કોઈ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ પાછળનો ઇરાદો સુખ પામવાનો છે. આનંદ મેળવવાનો છે. વ્યવસાય વર્તુળ, મિત્ર વર્તુળ, સગા સ્નેહીઓના વર્તુળનો વ્યાપ વધારતા જવાય. પરીઘ વિસ્તરતો જાય. સંતાનોનું જતન કર્યું - ભણાવ્યા, પરણાવ્યા, ઠરીઠામ કર્યા. એમને કામઘંધો, પૈસો, ઘરબાર, જણસ વારસામાં આપી જવા જાત કરકસર કરી સઘળું

બચાવ્યું, વસાવ્યું. સાથે સાથે સંસ્કારવારસો, કુળ પરંપરા નિભાવવાની જવાબદારી પણ શીખવી.

હાશ, હવે નિરાંત. નિવૃત્તિકાળ આવ્યો. હરીશું, ફરીશું, યાત્રા કરીશું. ત્યાં શરીર નિર્બળ થતું ચાલ્યું. ડાયાબીટીસ, બ્લડપ્રેશર વગેરે રોગોથી ઘેરાતા ગયા. જીવનસાથી ગુમાવાથી એકલતાનો કડવો અનુભવ થાય. સંતાનો પોતપોતાનામાં વ્યસ્ત છે. દિવસો વીતાવવા કપરા થઈ પડે છે. સાથી, મિત્રોનો સહવાસ ઘટતો જાય, હેયું વલોવાય. ન કહેવાય, ન સહેવાય. આ ઉંમરે સૌથી વિશેષ સહારાની જરૂર પડે. શરીર કામ કરતું અટકે, હાથપગ ન ચાલે, મનમાં વિચારવલોણું શરૂ થાય.

રજોગુણથી ઉત્પન્ન થયેલો એ કામ જ ક્રોધ છે. જે સદા અતૃપ્ત રહે છે. માનવીનો એ મોટામાં મોટો શત્રુ છે. ઇચ્છા-લાલસા-વાસના સદા અતૃપ્ત જ રહે. ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થતી નથી, આખું જીવન વીતી જાય, ઇંદ્રિયો શિથિલ થઈ જાય. જ્ઞાન અલોપ થઈ જાય. ઇંદ્રિયો, મન-બુદ્ધિ ઇચ્છાના સ્થાને છે.

સુખ મેળવવાની ભ્રમણામાં ગોળગોળ ફેરા ફર્યા કર્યા. ક્યાંય કિનારો દેખાતો નથી. જિંદગીભર ફાંફાં માર્યા, સાચા સુખની અનુભૂતિ તો થઈ જ નહીં.

શાંતિ, શક્તિ, સૌંદર્ય, જ્ઞાન, પ્રેમ અને આનંદ. આ સર્વની અપેક્ષાએ તો જીવન જીવીએ છીએ. આમાંથી કશું યે પ્રાપ્ત થયું ખરું? આનંદ આત્માનું સ્વરૂપ છે. આત્મા સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે. મનુષ્યની સુખ શોધની પરિણતી એટલે આનંદની પ્રાપ્તિ. પણ કડવી વાસ્તવિકતા એ છે જીવનમાં આનંદ કરતાં દુઃખ, સંવાદ કરતા વિસંવાદ વધતા જાય છે. જીવનફેરો ફોગટ ફર્યા, હવે ગયા તે દિવસો પાછા આવવાના નથી. આધ્યાત્મિક માર્ગ જડ્યો નહીં. આધિભૌતિક દુઃખો નડવા લાગ્યા છે. મનમાં દુર્ભાવનાઓ સળવળતી રહે છે. કષાયો ઉપર જીત મેળવવી દુર્લભ છે. વેરભાવના, ઇર્ષ્યાભાવના મનને સતત કોતરતી રહે છે. અવહેલના પીડા છે, કટુ ભાવના વકરે છે, પરિણામે અશાંતિ, અશાંતિ.

માનસિક તાણ વધતી જાય, તેમ રોગ પીડવા લાગે.

સમજાય છે - બધું - ઘણું વાંચ્યું. ઘણું વિચાર્યું પણ મનનો મેલ મીટતો નથી.

કાશી દેખી, મથુરા દેખી, દેખે તીરથ સારે,
કહીં ન મનકા મેલ મીટા તો આયા તેરે દ્વારે.

હાથમાં માળા લઈ બેસીએ પણ મન તો વિષયોમાં ભટકતું જ રહે છે.

માલા ફિરત જુગ બીતા, મિટા ન મનકા મૈલ,
છોડકર, મન કા મન કા ખેલ.

મનમાં રહેલી પ્રછન્ન દુર્વૃત્તિઓને ભૂંસી નાંખવી છે. દયા, કરુણા, ઉદારતાની ભાવના પોષવી છે. હળવા ફૂલ થવું છે.

સમજાય છે ભર્તૃહરિ વૈરાગ્ય શક્તિનો અર્થ.

કાલો ન ભોક્તા, વયમેવ ભોક્તા.

મનમાં ઉલ્કાપાત રચાય છે. અશાંતિનું નિવારણ શોધવું છે. મનને શાંત, સ્વસ્થ કરવું છે. ઇશ્વરે જેટલા શ્વાસ આપ્યા છે - તેટલા પૂરા કરવા પડશે. શા માટે પરમાર્થ ન કરીએ. તન, મન, ધનથી, શુદ્ધ ભાવના થકી, સેવાભાવના વિકસાવીએ. પ્રેમ, સ્નેહના જળ થકી સૌને સ્નાન કરાવીએ.

આત્મસંયમ, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ થકી જે કોઈ પણ પરિસ્થિતિ આવે તેનો સહર્ષ સ્વીકાર.

કાયબો જેમ શરીરને સંકોચી લે તેવી રીતે મન ઉપર નિયંત્રણો મૂકી આત્મકલ્યાણનો માર્ગ શોધી લઈએ. બહુ બહુ કર્યું, શરીરનું, સંતાનોનું, સમાજનું - એ સર્વથી ઉપર ઊંઠી આત્મચિંતન કરી, નિજસ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું, એજ જીવનધ્યેય.

માનવી જીવન એટલે શરીરના જન્મથી માંડીને મૃત્યુ સુધીની યાત્રા. નિઃસ્વાર્થ પ્રેમની પ્રસન્નતા માણવા, આનંદમાં રહેવું - મનનું સંસ્કારી સ્વાસ્થ્ય જાળવી શકીએ તો જ તનની તંદુરસ્તી જાળવી શકાય. મની-મોબાઇલ, મોલ-મુવીના ચાર રંગોના આકર્ષણથી જીવન રંગાઈ ગયું

છે. એમાં પાંચમું મન ભળે - મનનું સ્વસ્થ, સંસ્કારી કૌશલ્ય જાગૃત થાય તો જીવંત જીવનનું પંચામૃત માણી શકાય. સાત્ત્વિક વિચારોના અધ્યયનથી મનને પરિમાર્જન કરતા રહેવું પડે. ચિંતનના સહારે ચેતનાની જાણકારી મેળવી શકીએ. માલિકીભાવનો મોહ ઘટાડવો પડે. ચેતનાનો ભાવાર્થ સમજાય તો પ્રસન્નતા અનુભવાય. સંબંધીઓના પ્રેમ પ્રવાહમાં તરબોળ થઈ શકીએ તો શાશ્વત સંબંધનો અનુભવ થાય.

આદર

દસ વરસનો મારો દીકરો રાહુલ અને એસી વરસના મારા દાદીસાસુ કાંતાબા. ઘરમાં ગૌરવભર્યું સ્થાન એમનું. કાંતાબા બાર વર્ષની વયે આણું વાળીને સાસરે આવેલા. ઘરમાં કળશી માણસ. સગાવહાલાથી ઘર ભર્યુંભર્યું. મહેમાનોને આગ્રહ કરીને રોકી રાખે અને પ્રેમથી જમાડે. કાંતાબા રસોડાના ઉંબરા પાસે નાની પાટલી નાંખી બેઠા હોય. રસોડાની ઉપર પાકી દેખરેખ. ઘરના આંગણામાં કોણ આવ્યું અને કોણ ગયું. પાકી ખબર રાખે. રાજરાણી જેવો ઠસ્સો અને જાજરમાન ગૌરવવંતા, સૂઝ, સમજ અને વ્યાવહારિક કુનેહ પૂરેપૂરી તેથી બધે માનપાન મળે.

કાંતાબા ઘરવૈદ્ય જાણે. કોઈ માંદુસાજું થાય, કાઢો પાય, લેપ લગાડે - આંખનો ઝાંકો ઉતારે, પેટ ચોળી આપે, શરદી થાય કે તાવ આવે તો કાંદાનો ખરડ કરે. ગરીબી જોઈ, પ્રવૃત્તિશીલ જીવન જીવ્યા. ગરવાઈ જાળવી રાખી. ક્યારેય નિષ્ક્રિય ન રહી શકે. એમનો હાથ ચાલતો રહે, ભરતગૂંથણ કરે, સ્વેટર ગૂંથે કે ક્યારેક માળા ફેરવે. હાથની સાથે જીભ ચાલતી રહે. એમનો શબ્દ એટલે વટહુકમ. ઘરનું કોઈ માણસ એમની આજ્ઞા કે આમન્યા ન ઉઠાપે.

ઉંમર થઈ, ઘરની બહાર બહુ જઈ શકે નહીં. જૂના જમાનાના પણ આધુનિક જીવનશૈલી પ્રમાણે જાતને ગોઠવતા ગયા. જ્યારે જુઓ ત્યારે સ્ફૂર્તિમય, તરોતાજા અને ઉમંગભર્યા. ખાબોચિયાના દેડકા જેવું જીવન એમને ન ગમે. સવારસાંજ ટી.વી. પર ન્યુઝ જોવાના.

નવા જમાનાની તાસીર ઓળખી ગયા. એક જમાનામાં સૂરજની જેમ ઉગ્ર તાપથી તપતા અમારા કાંતાબા આજે અવસ્થા થઈ છે છતાં યે એવા જ તેજસ્વી છે, સૂર્યને બદલે ચંદ્રની શીતળતાનું

અજવાળું પાથરી રહ્યા છે. કાંતાબા જાણે છે કે સંસારની આ જ રીત છે. ઊતરતી અવસ્થાએ પોતાના આગ્રહો, તરંગો, માન્યતાઓ છોડવા જોઈએ, બદલવા જોઈએ. જેથી કોઈને રોકટોક કરવી નહીં. નહીં તો અળખામણા બની જવાય. એમના અભિગમમાં વ્યવહારિકતા છે સાથે આધ્યાત્મિકતા છે. સમયને સમજવો અને પ્રમાણે જીવનમાં પરિવર્તન લાવવામાં જ શાણપણ છે. વાત શરૂ કરી હતી કે દાદી સાસુ કાંતાબા એસી વર્ષના અને મારો દીકરો દસ વર્ષનો. રાહુલ આખો વખત લેપટોપ અને કોમ્પ્યુટર પર રમત રમ્યા કરતો હોય. એક દિવસ દાદીને એમાં રસ પડ્યો. દાદી કહે, રાહુલ મને તારું કોમ્પ્યુટર શીખવ ને! દાદી થોડું ઘણું અંગ્રેજી જાણે. દાદીના હાથમાં દીકરાએ માઉસ પકડાવી દીધું. ધીરે ધીરે દાદી કોમ્પ્યુટર શીખી ગયા. કંઈ ન સમજાય એટલે રાહુલને પકડે - રાહુલ દાદીને લાડ કરતા કહી દે - દાદી તમે ઠોઠ છો. આટલું બધું શીખવું છું છતાં તમને યાદ રહેતું નથી. દાદી ખોટું ન લગાડે. હસી પડે. દીકરાને વહાલ કરે અને ફરી પાછા બંને કોમ્પ્યુટર પર મચી પડે.

દાદીને વાંચનનો શોખ. સાહિત્યના શોખને કારણે એમની સમજ અને અનુકંપાની ક્ષિતિજો વિસ્તૃત બનતી ગઈ. ધર્મના સંસ્કાર નાનપણથી મળેલા. અમારા છોકરાઓને ગીતાના અધ્યાય શીખવે. પણ એમનો ધર્મ બાહ્ય આચાર કે ક્રિયાકાંડ સુધી મર્યાદિત ન હતો. ધર્મનો મર્મ સમજીને માનવતાને મહાન ગણતા. કબુતર, કાગડા કે ગાય કે કૂતરા બધા પ્રત્યે કરુણા દાખવે. ક્યારેય કોઈ ઉપર જોડુકમી નહીં. કહી દે કે તમારામાં સારાખોટાની વિવેકબુદ્ધિ કેળવો. બુદ્ધિની પરિવકવતા હોય તો ખોટા કામ કરતા અટકી જશો.

સમતાભાવ તો કાંતાબાનો. ક્યારેય જીવનમાં નિરાશાને પ્રવેશવા દેવાની નહીં. શરીર અને મનનું સભાનતાપૂર્વક જતન કરવાનું. જીવનની પળેપળ જીવવાની અને જાત પરની શ્રદ્ધા

ક્યારેય ગુમાવવાની નહીં. સંતોષી નર સદા સુખી. જ્યારે જે જે મળ્યું એને સવાયું કરી ગણવાનું.

કાંતાબાની ચામડીમાં કરચલીઓ પડી છે પણ એમના મનમાં હજી ઘડપણ બેઠું નથી. નિરાશા કે હતાશાને તો આસપાસ ફરવા પણ નથી દેતા.

અમારા કાકીજીથી એમની વહુઓ ડરતી. જરા અમથી ભૂલ દેખાય, કાકીજી રજનું ગજ કરી વહુઓને આરોપીના પિંજરામાં ખડી કરી દેતા. જ્યારે અમારા કાંતાબા એમના દીકરા કરતાં યે વહુઓ પર અધિક સ્નેહ ઢોળે. વાંકાયૂંકાં તો યે વહુના રોટલા. વહુને દીકરીઓથી યે વિશેષ ગણે. એમના પ્રેમભર્યા વર્તનને કારણે તેઓ સૌના આદરણીય બની રહ્યા છે.

પુનર્મિલન

એક નાનું પણ સુખી કુટુંબ. પતિ પત્ની બંને શિક્ષિત. એક દીકરો અને એક દીકરી. એમ બે સંતાન. સંતાનોના ઉછેર માટે, અભ્યાસ માટે પતિ પત્ની બંને અતિશય મહેનત કરે. જોબ કરે, ઓવર ટાઇમ કામ કરે. જમાનાને ઓળખે છે બંને. દીકરા કે દીકરી ઉપર પોતાના વિચારોનો કોઈ દબાવ નહીં. વડીલને બદલે મિત્ર જેવો વર્તાવ. એમની પસંદગીની લાઇન લઈ ભણે. કારકિર્દી ઘડે કે પોતાની પસંદગીની વ્યક્તિ સાથે લગ્ન કરવા એવો કોઈ આગ્રહ નહીં. દીકરી તો એમનું જીવન જ નહીં પણ પ્રાણસમાન. દીકરી ભારે હોશિયાર અને વાચાળ. જાણે ફટાકડી. મા શિખામણ આપે. બહુ બોલવું સારું નહીં. બોલ્યું બહાર પડે, રાંધ્યું વરે પડે. ભગવાને માણસને વાચા આપી છે, કોઈને શાતા પહોંચાડવા માટે. પશુ બિચારાં પોતાના દુઃખદર્દ જતાવી શકતા નથી. વાચાનો ઉપયોગ ફક્ત બોલવા માટે નહીં પણ સુખ દુઃખની વહેંચણી માટે કરવો જોઈએ. કોઈને યે મુસીબત વખતે આશ્વાસન આપી મદદ કરવી જોઈએ. મા જાણે શ્વેતાની સખી સમાન હતી. મન બિલોરી કાય જેવું સ્વચ્છ રાખવું. કોઈ મેલ સંઘરવો નહીં.

શ્વેતા હતી જ સુંદર, મનની મુગ્ધા. હવામાં મોકળાશથી ઝૂલતાં તાજા ફૂલો જેવી કોમળ. દિલની સાચી અને વળી પ્રેમાળ. પૈસાને બહુ પ્રાધાન્ય ન આપતા આખો પરિવાર ભર્યુંભર્યું - સ્ફૂર્તિમય અને આનંદમય જીવન જીવતો હતો. ભરપૂર આત્મવિશ્વાસ અને પરસ્પર લાગણી. હુંફની સ્નેહસરવાણી વહેતી રહેતી. સંબંધોના પુલ બાંધીએ તો એકમેક સાથે જોડાઈ શકાય.

શ્વેતા સોફ્ટવેર એન્જનીયર થઈ અને એના બાળપણના મિત્ર સુકેતુ સાથે પ્રેમ લગ્ન કર્યા. સુકેતુ ભણવામાં હોશિયાર. એ એમ.બી.બી.એસ.

થયો પણ એને એમ.એસ. કરવા અમેરિકા જવું હતું. સુકેતુનો વિચાર લગ્ન કરીને શ્વેતાને સાથે જ અમેરિકા લઈ જવાનો હતો તેથી ઝટ મંગની પટ બ્યાહ. લગ્ન કરી બંને અમેરિકા ગયા. અમેરિકામાં ત્યાંની exams પાસ કરવી પડે તો જ હોસ્પિટલમાં રેસીડન્સી મળે. આગળ અભ્યાસ કરી શકાય. સુકેતુના પપ્પાની પરિસ્થિતિ એવી સદ્ગત ન હતી કે મેડીકલના અભ્યાસ માટે દીકરાને આર્થિક મદદ કરી શકે.

શ્વેતાને સોફ્ટવેર કંપનીમાં જોબ મળી ગયો. ભાડાનું એપાર્ટમેન્ટ અને ડાઉન પેમેન્ટથી ગાડી લીધી. શ્વેતા સવારે ઓફિસ જવા નીકળે. સુકેતુને લાયબ્રેરીમાં મૂકતી આવીને સાંજે પાછા ફરતી વખતે સુકેતુને પીક અપ કરે. આવીને બંને મળી ઘર સફાઈ-રસોઈ કરે. શ્વેતાએ કદી ઘરકામ કરેલું નહીં. અહીં તો બધું જાતમહેનતથી કરવાનું. સુકેતુ ક્યારેક નાસીપાસ થઈ જાય. પણ શ્વેતા હિંમત બંધાવે. હું છું ને! તું અભ્યાસમાં ચિત્ત ચોંટાડ. બે વર્ષ સંઘર્ષ કરવો પડ્યો. સુકેતુ પરીક્ષાઓ પસાર કરતો ગયો. એને હોસ્પિટલમાં જોબ મળી ગયો. એક નાનું શું હાઉસ ખરીદ્યું. શ્વેતાનો વહીવટ પ્રેક્ટીકલ. ભાડું ભરવા કરતાં ડાઉન પેમેન્ટથી ઘર ખરીદવું. હપ્તા ભરવા મહેનત તો કરવી જ પડે.

આ સમય દરમિયાન શ્વેતા પ્રેગનન્ટ થઈ. એની મા સુવાવડ માટે બે મહિના માટે અમેરિકા આવી. દીકરીના દીકરાને રમાડી શ્વેતાના મમ્મી પપ્પા ઇંડિયા પાછા ગયા. દીકરા નીલને ૩ કેરમાં મૂકી બંને જોબ પર જાય. સુકેતુ હોસ્પિટલમાં સખત બીજી રહે, ગ્રોસરી લાવવી, રસોઈ કરવી, ઘરસફાઈ કરવી, એ ઉપરાંત નીલનો ઉછેર, શ્વેતા એકલે હાથે બધે પહોંચી વળતી. થાકી જાય, પણ સુકેતુને પ્રોત્સાહન આપતી રહે. દીકરા નીલને પ્રાઇવેટ સ્કૂલમાં ભણાવા મૂક્યો. એને એના પિતાની જેમ ડોક્ટર બનાવવાની બંનેની મહેચ્છા હતી. રાતદિવસ મહેનત કરવી પડે. બીજો કોઈ પર્યાય ન હતો. પૈસા બચાવી ઇંડિયા મોકલવા પડતા હતા. સુકેતુના વૃદ્ધ માતાપિતા માટે. શ્વેતા સેલમાંથી વસ્તુઓ ખરીદી લાવે. કોઈનો યે સંગાથ મળે ગીફ્ટ મોકલ્યા કરે. પોતે કસર કરે. એક આદર્શ પત્ની, ગૃહિણી, પુત્રવધૂ છે શ્વેતા.

સુકેતુ શ્વેતા ઉપર ફિદા હતો. સર્કલમાં સૌ એની ઇર્ષ્યા કરે. યાર, ભારે નસીબદાર છે તું. શ્વેતા જેવી સમજદાર પત્ની મળી. શ્વેતા પોતાના માટે ખાસ ખરીદી ન કરે, પૈસા ન ખર્ચે. પાર્ટીમાં જાય. લગ્ન વખત ભેટ મળેલી સાડી પહેરે, અંબોડો વાળે. એવી સુંદર રીતે તૈયાર થાય, બધા બે ઘડી જોતા રહી જાય. લોકોને વશ કરવાનો કીમીયો છે શ્વેતા પાસે.

હવે તેમણે મોટું ચાર બેડરૂમનું હાઉસ ખરીદ્યું છે. દીકરો મોટો થતો જાય છે. દીકરો આવતા વર્ષે વોર્શીંગ્ટન ડી.સી. જશે. મેડીકલ લાઇન લેવાનો છે.

સુકેતુને મદદરૂપ થવા શ્વેતાએ પોતાના દાગીના વેચી નાંખ્યા હતા. સુકેતુ એને કહેતો કે તું તારા માટે દાગીના વસાવ. પાર્ટીઓમાં તું ઝાંખી પડી જાય છે. શ્વેતાનો જવાબ તૈયાર જ હોય. તમે બાપ દીકરો જ મારું ઘરેણું છે. બેંક લોનના હપ્તા સમયસર ભરવા જ પડે. સુકેતુને પ્રાઇવેટ પ્રેક્ટીસ કરવી હોય તો એની અલગ ઓફિસ - કન્સલ્ટીંગ રૂમ ખરીદવી પડે. લેટેસ્ટ મશીનરી ખરીદવી પડે. આવક વધતી જાય પણ જરૂરિયાતો વધતી જાય. સખત પરિશ્રમ વિના બીજો કોઈ વિકલ્પ ન હતો.

દીકરો હવે ગ્રેજ્યુએટ થઈ ગયો છે. એના ગ્રેજ્યુએશનની પાર્ટી આપવાની છે. સુકેતુનું સર્કલ વિશાળ થતું ગયું છે. હાઇ સોસાયટી, ડ્રીક્સ અને ડાન્સ અને પાર્ટીઓ. શ્વેતાના મનમાં આત્મસંતોષ છે એણે ઘરની, વરની, દીકરા પ્રત્યેની બધી જવાબદારીઓ અદા કરી છે. દુનિયાની દૃષ્ટિએ શ્વેતાનું લગ્નજીવન અત્યંત સફળ દેખાય છે. શ્વેતા નસીબદાર છે. આવો કમાતો, ધમાતો, નામવંત ડોક્ટર અને દીકરો પણ એવો જ હોંશિયાર. આટલા વર્ષો સુધી શ્વેતાએ ક્યારેય પોતાનો વિચાર ક્યો નથી. આરામ ક્યો નથી. કોઈ શોખ કેળવ્યા નથી. જે કંઈ હતા તે પતિ-પુત્રના સુખ ખાતર વિસારે પાડી દીધા છે. હવે ઘરમાં જાણે એક નોકરડી બની રહી છે. પતિ અને પુત્રની જરૂરિયાતો પૂરી પાડવા પૂરતી. માસ્તરાણી છે, દુનિયા ક્યાંની ક્યાં નીકળી ગઈ છે.

જીવન મૂલ્યો બદલાતા જાય છે અને શ્વેતા તો હજુ એવી ને એવી ટીપીકલ ઇંડિયન રહી ગઈ છે.

બાપ દીકરો પ્રોફેશનલ વાતો કરે. એમાં શ્વેતાને સમજ પડે નહીં. બંનેને મન હવે શ્વેતા મણીબેન બની ગઈ છે. પૈસો આવ્યો - એમની જીવનશૈલીમાં, વિચારસરણીમાં પરિવર્તન આવી ગયું છે. જીવનમાં અનેક તડકી છાંયડી જોઈ છે શ્વેતાએ, એ કદી હિંમત હારી નથી. પતિ અને પુત્ર બંને એની અવહેલના કરે એ એનાથી ખમાતું નથી. મનમાં ને મનમાં મૂરઝાયા કરે છે. મનનો જીવન સફળતાનો આનંદ વિસરાતો જાય છે. શું આ માટે મેં જિંદગીભર ઢસરડા કર્યા? એનું આત્મસન્માન ધવાતું જાય છે. પિતા-પુત્રના એક એક વેણે એના હૃદય ઉપર જાણે હથોડા ઝીંકાતા જાય છે.

એના માતાપિતા વૃદ્ધ થયા છે. દુકાનમાં ભાઈની કમાણી ઘસાતી જાય છે. ભાઈનો દીકરો ઘણા સારા માર્કેસ લાવ્યો છે. એને મેડિકલ લાઇન લેવી છે, શ્વેતાની ઇચ્છા છે કે તે ભત્રીજાને સ્પોન્સર કરે, ભણાવે. અત્યાર સુધી તે ફક્ત પોતાના પરિવાર પ્રત્યે જ ઘસાતી આવી હતી. તેણે ઘરમાં વાત કરી કે જાણે ઘરમાં તુમુલ યુધ્ધ જામ્યું. તને શો અધિકાર છે, મને પૂછ્યા વગર ભત્રીજાની ફી ભરવાનો? પૈસાનો વહીવટ તું કરે એનો અર્થ એવો નથી કે તું ગમે ત્યાં દાન ધરમાદો કરતી ફરે!

શ્વેતા સમસમી ગઈ. શું મારો આટલો પણ અધિકાર નથી ઘરમાં. શું હું કમાઈ નથી? વર્ષો સુધી કમાઈ કમાઈને ઘર ચલાવ્યું. સુકેતુને ભણવા માટે અનુકૂળતા કરી આપી. ઘસાઈ ઘસાઈને મરી ગઈ.

એનું હૈયું વલોવાઈ ગયું. ગરજ સરી કે વૈદ્ય વેરી. ભાઈએ તો કહ્યું હતું કે તું મારા દીકરાને ભણવા માટે લોન આપજે. ભત્રીજો કમાઈને પૈસા ભરી દેશે સગવડતાએ. આટલી રકમ તો એક એક પાર્ટીમાં ઉડાડી દેવામાં આવતી હતી. સુકેતુની કટોકટીના સમયે એ ખભેખભા મીલાવી પડખે ઊભી રહી હતી, આટલી જ કદર કરી બાપદીકરાએ? દીકરો માના શબ્દોને ગણકારતો નથી. પતિ પત્નીની કદર કરવાને બદલે

દીકરાની સાથે મળી એનો ઉપહાસ કરે એ કેમ સહન થાય? તેને પોતાના જીવનમાંથી રસ જ ઊડી ગયો. આવા હોય લોહીના સંબંધો? વાવાઝોડું આવે, પત્તાનો મહેલ તૂટી પડે, એમ એનો સંસાર તૂટી પડ્યો. ઉખાહીન, ઉપેક્ષા ભરપૂર હોય એવા પરિવારને શું કરવાનું? પોતે જીવનભર અંગત સુખો ભૂલી જઈ સૌને સુખની લહાણી કરી છે. જ્યારે આજે ઢળતી ઉંમરે ધાક અને અજંપો ભોગવવો પડે છે.

શું પૈસો આવે એટલે જીવનમાં આવું મોટું પરિવર્તન આવી જાય. જગતને સમજવામાં, ઓળખવામાં એ મોટી થાપ ખાઈ ચૂકી છે. પૈસો મેગ્નીફાઇંગ ગ્લાસ જેવો છે. માણસમાં રહેલી ખરાબ કે સારી વૃત્તિઓ દેખાઈ આવે છે. પૈસા થકી સત્તા આવે, પૈસા થકી શક્તિ-તાકાત આવે, જે સમાજમાં મોભો અપાવે.

યોગાનુયોગે દીકરાના ગ્રેજ્યુએશન વખતે એમના લગ્નની રજતજયંતિ આવતી હતી, તેથી સુકેતુએ શાનદાર, ભવ્ય ઉજવણીનું આયોજન કર્યું હતું. દમકભભકથી આખો પ્રસંગ ઉજવવો હતો. બાપ-દીકરો ચર્ચા કરે, આયોજન કરે, શ્વેતા અલિપ્ત રહેતી, કોઈ પૂછતું નથી. હવે એની જરૂરત રહી નથી.

સુકેતુ સુટ-બૂટમાં સજ્જ થઈ નીકળ્યો. શ્વેતા શું કરે છે. ડોબા જેવી, હજુ તૈયાર થઈ નથી? દીકરો નીલ બૂમ પાડી ઊઠ્યો, મોમ - અમે નીકળીએ છીએ. તને લેવા ડ્રાયવર મોકલીશું. અમને મોડું થાય છે.

એ જ વખતે શ્વેતા પોતાની બેગ ભરીને બહાર નીકળી - તેણે આકરો નિર્ણય લઈ લીધો હતો. રાતની ફ્લાઈટમાં એ ઇંડિયા જવા નીકળી જશે. અમેરિકા છોડી દેવું છે. આટલા વર્ષ પછી એ આ ઘરની વ્યક્તિ બની શકી નથી.

સુકેતુના મગજમાં બોઇલર ફાટ્યું. આ શું નાટક માંડ્યું છે? કોઈપણ જવાબ આપવાનું યોગ્ય નથી લાગ્યું શ્વેતાને. એ ચૂપચાપ ઘરની બહાર નીકળી ગઈ. ઉબેર બોલાવી હતી, એરપોર્ટ પહોંચવા માટે. છોક છલ્લી ઘડીએ શ્વેતાએ ફિયાસ્કો કરી નાંખ્યો. સુકેતુને લાગ્યું,

શ્વેતાએ એની આબરૂના લીરેલીરા ઉડાડી દીધા છે. આવો ધજાગરો કરવાની શી જરૂર હતી ?

શ્વેતા દુઃખી છે. સંઘર્ષોમાં તેણે પતિને સાથ આપ્યો હતો. એની વેદનાઓમાં સહભાગી થઈ હતી. આજે એનું સ્થાન ક્યાં ?

શ્વેતાને ફેક્ટર થયું છે, તેથી આવી શકી નથી, બહાનું કાઢી સુકેતુએ પાર્ટીમાં આબરૂ જાળવી તો લીધી, હવે શ્વેતા વિનાનું એનું જીવન, એનું ઘર ખાલીખમ થઈ ગયા છે. પતિ-પત્ની લડે-ઝઘડે પણ બંને એકબીજાના જીવનના મહત્વના અંગો છે. પત્નીએ કોઈપણ પ્રકારની અપેક્ષા વિના એને પ્રેમ કર્યો હતો. એનો સંસાર નિભાવ્યો હતો.

હવે એને ભાન થયું છે કે પૈસાથી બધું જ ખરીદી શકાય, પણ પ્રેમ નહીં. પોતે પૈસા-પ્રતિષ્ઠા પાછળ પાગલ થઈ દોડ્યો હતો, પણ લગ્નજીવન પૈસા કરતાં વધુ મહત્વનું છે. એ સત્ય સમજાયું નહીં. હવે સમજાયું ત્યારે ઘણું મોડું થઈ ચૂક્યું છે. પત્નીએ ફક્ત પોતાના વિચારોને જ અનુકૂળ થઈ જીવવું જોઈએ. પોતે જ બુદ્ધિશાળી છે. પોતાના નિર્ણયો જ સાચા. એવો અહંભાવ ઓગળવા લાગ્યો. સ્ત્રીને પણ એનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ છે, એનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. સ્ત્રી સાચા અર્થમાં સહભાગીદાર છે, સમકક્ષ છે.

શ્વેતાની ગૂંગળામણ વધતી ચાલી. ન છૂટકે એને આવો નિર્ણય લેવાની ફરજ પડી હતી. સુકેતુ ક્યારેય શ્વેતાનો સાચો સ્વભાવ જાણી શક્યો નહીં, જાણવાનો પ્રયાસ કર્યો નહીં.

શ્વેતાનો પુત્ર નીલ ડહાઇ ગયો. મમ્મીનું આ સ્વરૂપ એણે ક્યારેય જોયું ન હતું. મોમ અને ડેડ એને માટે રોલ મોડેલ્સ હતા. એને મન એના પિતા જ સર્વસ્વ હતા. કારણ પિતા એને બેરોકટોક બધી જરૂરિયાતો પૂરી પાડતા હતા. માણસની ખરી કદર એની ગેરહાજરીમાં થાય. હવે એને યાદ આવે છે. એની મોમે એનો ઉછેર કેવી રીતે - સ્વાર્થરહિત કર્યો હતો. મોજશોખ, ભૌતિક સુખ-સગવડથી ભરપૂર હોય એનું નામ ઘર - એની માન્યતા કડકભૂસ થઈ ગઈ. ઘર મઘર અને ફાધરના સંયુક્તપણાથી રહેવા લાયક બને છે. એ સત્ય સમજાયું.

જીવનને સમજવાનો એક નવો આયામ મળ્યો, જીવનને એક જુદાં જ દૃષ્ટિકોણથી જોવાનો પ્રયાસ થયો. મોમ વગરના ઘર અને ડેડની કલ્પના એ કરી શક્યો નહીં. એણે ડેડને કહ્યું, ડેડ ગો એન્ડ બ્રીંગ ધ મઘર બેક.

શ્વેતા એને પિયર પાછી ફરી હતી. એના ભાઈ ભાભીએ એને પ્રેમથી આવકારી. એના માથા પરથી જાણે સઘળો બોજો દૂર થઈ ગયો હતો. એ નિર્લેપ બની ગઈ અલિપ્ત થઈ ગઈ. સઘળી સંવેદનાઓમાંથી પોતાની રીતે જીવવું છે. દરરોજ સૂર્ય ઊગે અને સાંજે અવનવા મેઘધનુષી રંગો પથરાઈ જાય એના જીવનમાં.

એ હીંચકે ઝૂલી રહી હતી. બહારથી ખુશ દેખાતી હતી. પણ ભીતરમાં બેચેની હતી. અચાનક કોઈએ આવીને એનો હીંચકો અટકાવ્યો. એની આંખો દાબી. એ આંગળીઓ, એ હથેળીને ઓળખી ગઈ. એ હતો એનો સુકેતુ.

મૃદુવાણી

અંગ્રેજી મેં કહતે હું । Love You, ગુજરાતીમાં બોલે છે - હું તને પ્રેમ કરું છું. બંગાળીમાં આમી તુમ્હારો ભાલો બાસી. ગમે તે ભાષા વાપરો, પ્રેમની ભાષા એક જ - વાણી દ્વારા અંતરની લાગણીઓની એ અભિવ્યક્તિ છે.

પ્રત્યેક સજીવનું ચિત્તતંત્ર લાગણીઓથી ધબકતું હોય છે. સજીવ માત્ર જન્મે, વૃદ્ધિ પામે, શ્વસે, ખોરાક-પાણી મેળવે અને નાશ પામે. વૃક્ષ, વનસ્પતિ, પશુ વગેરેને પણ લાગણી હોય છે. એની પાસે ભાષા નથી, લાગણીઓ વ્યક્ત કરવા માટે જ્યારે મનુષ્યને ઇશ્વરે વાણીની શક્તિ બક્ષી છે. એ પોતાની ભાવનાઓ મુક્તપણે વ્યક્ત કરી શકે છે, આનંદની, પ્રેમની, શોકની, દુઃખની, નફરતની કે પ્રશંસાની. માણસ પોતનો તલસાટ વ્યક્ત કરે છે વાણી દ્વારા. એટલે જ શબ્દને બ્રહ્મ કહ્યો છે, કવિને બ્રહ્મ સહોદર. એ શબ્દોને ગોઠવીને ઉચિત રીતે સ્પષ્ટ રીતે વિચાર વિનિમય કરી લે છે. શબ્દો દ્વારા, દરેક શબ્દનો અર્થ હોય, જો સ્પષ્ટતા ન હોય તો અર્થનો અનર્થ થઈ જાય. એટલે કબીરે કહ્યું કે,

બાની એસી બોલીએ, મનકા આપા ખોય,
ઔરન કો શીતલ કરે, ખુદ હી શીતલ હોય.

શબ્દ એટલે જાણે પાર્વતી પરમેશ્વર. માનવ માનવ વચ્ચે પરસ્પર સંબંધ વધારનાર સેતુ.

એક યુવાન, એક યુવતી, પરસ્પર પ્રેમમાં પડે, હૃદયની ઊર્મિઓ ઉભરતી હોય, પરસ્પર સંવાદ રચાય, તો માનવ સંબંધ મહેકી ઊઠે. ક્યારેક કોઈ સાથે કલાકો સુધી વાતો કરતા ધરાઈએ નહીં, ક્યારેક શબ્દોના સહારા વિના યે લાગણી વ્યક્ત કરી શમાય. કોઈનો પ્રેમાળ સ્પર્શ બોલ્યા વિના ઘણું ઘણું કહી જાય. હૂંફ અર્પી જાય. મૌનનો મહિમા

તદ્દન અલગ છે.

મા ક્યારેય બાળકને કહેતી નથી કે હું તને વહાલ કરું છું. માની અમીનજર બાળક ઉપર સતત વરસતી રહે છે. મા થપથપાવે માના હાથનો સ્પર્શ થાય. બાળક રડતું બંધ થઈ જાય. મા હાલરડું ગાય, બાળક ઊંઘી જાય. નાના બાળકની ભાષા તદ્દન અલગ હોય, કાલીઘેલી.

ભાષાની સાર્થકતા હૃદયના ભાવો, ઉદ્ભવતી ભાવનાઓ સાથે ભળી જવામાં છે. વાણી તો પર્વત પરથી વહી આવતા નિર્મળ જળ જેવી હોવી જોઈએ. જે અન્યના હૈયાને ટાઢક આપે. વજ્ર જેવા કઠોર શબ્દો હૈયાને વીંધી નાંખે.

સાકર શેરડીનો સ્વાદ તજીને કડવો લીમડો ઘોળમા રે.

